

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Historický ústav

Hrad Helfštýn a osobnost Zdeňka Gardavského
(magisterská diplomová práce)

Bc. et Bc. Hana Glombová

Vedoucí práce: Doc. Ing. PhDr. Miroslav Plaček

Brno 2015

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla všechnu použitou literaturu a prameny.

1. ledna 2015 v Brně

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kteří mi pomáhali s realizací mé diplomové práce – v první řadě doc. Ing. PhDr. Miroslavu Plačkovi za vedení práce, za připomínky a za upozornění na množství literatury, také bývalé kastelánce Helfštýna Monice Slováčkové a Daliboru Figeľovi za vřelé přijetí na hradě a za seznámení s tématem, současnému kastelánovi hradu Bc. Janu Laurovi a ostatním zaměstnancům za vstřícný přístup, Jarmile Vohnické ze SOkA v Přerově, Miladě Oravové z archivu NPÚ ÚOP v Olomouci, Šárce Červekové ze Stavebního úřadu v Lipníku nad Bečvou, PhDr. Ivaně Tarabové ze ZA v Opavě, PhDr. Evě Tichomirovové z MZA v Brně a PhDr. Aleně Noskové z NA v Praze za ochotu při vyhledávání a zapůjčování archiválií, Mgr. Daně Běhalové za konzultace, zástupkyni ředitele MZK PhDr. Jindře Pavelkové za shovívavost ze strany mého zaměstnavatele a také své rodině a přáteli za trpělivost a podporu při studiu.

Obsah

1 Úvod	5
1.1 Hrad Helfštýn	6
1.2 Hrad Helfštýn v literatuře	7
1.3 Vývoj památkové péče v druhé polovině 20. století v českých zemích	9
2 Historie hradu	12
3 Popis hradu	18
4 Stavební vývoj	23
4.1 Hrad Helfštýn především jako rezidenční a reprezentační objekt	23
4.2 Vojenská funkce hradu vystupuje do popředí	28
4.3 Samovolné chátrání	28
4.4 Opravy Helfštýna v 19. a v první polovině 20. století.....	29
4.5 Druhá polovina 20. století ve stavební historii hradu.....	30
4.5.1 Činnost Zdeňka Gardavského po roce 1978.....	37
5 Závěr	65
6 Zkratky	67
7 Bibliografie.....	68
7.1 Literatura	68
7.2 Studie ve sbornících a v periodikách.....	71
7.3 Publikované prameny	73
7.4 Nepublikované prameny	74
7.5 Webové zdroje.....	81
7.6 Ústní sdělení	83
8 Obrazová příloha.....	84

1 Úvod

Ve své diplomové práci jsem se rozhodla věnovat osobnosti Zdeňka Gardavského a jeho dlouholetému působení na hradě Helfštýn, kde prováděl rozsáhlou stavební činnost, která dosud budí mezi odborníky i širokou veřejností emoce.

Práce vznikla na základě studia archiválií uložených ve Státním okresním archivu (= SOkA) Přerov (fond Vlastivědné muzeum J. A. Komenského Přerov a nezpracovaný fond Okresní národní výbor Přerov), v archivu územního odborného pracoviště Národního památkového ústavu (= ÚOP NPÚ) v Olomouci (plánová dokumentace k hradu Helfštýn), v archivu Městského úřadu Lipník nad Bečvou, stavební úřad (dokumentace k hradu Helfštýn), v Národním archivu (= NA) v Praze (fond Státní památková správa – dodatky), také archiválií, které mi laskavě ke studiu zapůjčil ze svého soukromého archivu vedoucí mé práce, doc. Miroslav Plaček, a konečně také obrovského a ve své zbytnělosti až nepřehledného množství stavebněhistorických průzkumů a dokumentací, jejichž autorem byl povětšinou sám Z. Gardavský a jež jsou uloženy přímo na Helfštýně.

Práce je pochopitelně rozčleněna do několika kapitol. Události druhé poloviny 20. století na Helfštýně považuji za vhodné začlenit do kontextu dějin památkové péče a také do nezbytného historického a především stavebněhistorického rámce. Proto na úvod zařazuji kapitoly o vývoji poválečné památkové péče u nás a o historii Helfštýna a za ně část s popisem hradu doplněnou plánkem. Následující kapitola o stavebním vývoji je kvůli své obsáhlosti rozdělena. Nabízejí se následující milníky: v první části seznamuji čtenáře se stavebním vývojem od založení hradu do roku 1622, kdy hrad fungoval jako šlechtické sídlo. Další kapitola končí rokem 1788, do nějž hrad sloužil jako vojenská pevnost, sklad, kanceláře, popř. býval v mezích prázdný. Po tomto roce zůstal hrad nadobro opuštěn. V další části se pak věnuji novodobé stavební historii hradu, nejprve zásahům z 19. století, kde se prolínají demoliční akce s úpravami v romantickém stylu, posléze péči v první polovině 20. století a poté sleduji zásahy ve druhé polovině 20. století. Se jménem Zdeňka Gardavského¹ v souvislosti s Helfštýnem se setkáváme od 50. let 20. století, kdy prováděl

¹ RTDr. Ing. arch. Zdeněk Gardavský se narodil 14. listopadu 1923 v Přerově. Maturoval roku 1941 na české reálce v Olomouci. Po válce potom studoval na Českém vysokém učení technickém (= ČVUT) architekturu a pozemní stavitelství a na Karlově univerzitě historii. Stal se také mimořádným posluchačem dějin umění a asistentem u V. Richtera na Univerzitě Palackého v Olomouci. Disertaci (*Asanace a rekonstrukce historických jader města a objektu*) obhájil na Vysokém učení technickém (= VUT), kde se mimo jiné

analýzy stavebního a historického vývoje. Od roku 1978 potom působil jako hradní architekt.²

1.1 Hrad Helfštýn

Často bývá nazýván také Helfenštejn nebo Helfštejn.³

Nachází se nad Týnem nad Bečvou na jednom z výběžků Bílých Karpat v Moravské bráně v nadmořské výšce kolem 400 metrů. Hradu předcházelo pravěké hradisko z mladší a pozdní doby bronzové.

S rozlohou samotného středověkého jádra kolem dvou hektarů⁴ patří Helfštýn mezi naše nejrozsáhlejší hradní zříceniny. Vnější zemní i zděné opevnění, které vznikalo od doby třicetileté války do roku 1744, má rozlohu přesně nezjistitelnou, protože pomalu podléhá zubu času. Jisté je, že se rozkládá po celém kopci, na kterém Helfštýn stojí.⁵

věnoval rekonstrukcím historické architektury, územnímu plánování a urbanismu. Celý život pracoval na výzkumu a rekonstrukci památek, spolupracoval s Krajským národním výborem v Olomouci (= KNV), Stavoprojektem, Útvarem hlavního architekta města Olomouce, a se Státním ústavem pro rekonstrukci památkových měst a objektů (= SÚRPMO) Olomouc. Působil jako architekt na hradě Helfštýn, je autorem řady článků a publikací o tomto hradě. Zemřel 28. března 2002 v Olomouci. (mt: Za architektem Zdeňkem Gardavským. *Olomoucké listy* 2, č. 14, čtvrtek 14. dubna 2002, s. 15.)

² Gardavský, Z.: Omyly a skutečnost hradu Helfštýna. In: *Sborník vlastivědného muzea v Olomouci*. Oddíl B. Společenské vědy. Vlastivědný ústav: Olomouc 1959, s. 159–205 nebo Týž: *Státní hrad Helfštýn*. Krajské nakladatelství: Olomouc 1958.

³ Název je německého původu. Vznikl z osobního jména *Helfo*, *Helfe*, což je domácí verze antroponyma *Helphrid*, *Helperik* apod., ke kterému byl připojen komponent *-štýn*, který pochází z německého *stein* „kámen, skála“, přeneseně „hrad“ (jedná se o obvyklou součást názvů hradů pocházejících z němčiny). Místní jméno *Helfštýn* v překladu označuje *Helřiv*, *Helřividův hrad* (analogie na zakladatele *Friduše* (*Friedricha*, *Helfrieda*) z Linavy). V lidových etymologiích bývá jméno spojováno se slovesem **helfen*, *helfen* „pomáhat“ (hrad, odkud přijde Lipník pomoc v nejtěžší chvíli), nebo s (*h*)*elfen* „sloní“, což by mohlo být příbuzné se středohornoněmeckým *helfenbein* „slonovina“, ale pro to zde není heraldická opora. V pramenech se setkáváme s různými podobami zápisu, výhradně s variantou *-stein*, *-stain*: *Helfstayn* (1349), *Helfenstayn* (1355), *Helphnsteyn* (1359), *Helfenstein* (1437). (Hosák, L. – Šrámek, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. A–L. Academia: Praha 1970, s. 247–248.) Názevová varianta se *-štýn* (v 16. století se na Moravě *-ej-* v komponentu *-štejn* převádí na *-ý-* – obsaženo je například i v *Šostýn*, *Koldštýn*, možná i *Hostýn*, ale zde není dosud spolehlivě vysvětlen původ jména) se stala velmi častou. (Glombová, H.: *Hradní nomenklatura v Moravskoslezském a Olomouckém kraji*. Bakalářská diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity (= FF MU). Ústav českého jazyka: Brno 2009, s. 29–40.) Z. Gardavský se proti této podobě jména vymezuje a používá nezkrácenou variantu, stejně tak např. M. Plaček nebo J. Kohoutek. Varianta *Helfštýn* se však stala oficiálním označením hradu, proto ji také ve své práci používám. Ve starších textech např. u I. Kahliga, J. Baďury a A. Fröhliche se objevuje varianta *Helštýn*, kdy je zjednodušená obtížně vyslovitelná souhlásková skupina *-lfšt-* na *-lšt-*.

⁴ 20 941 m² dle katastru nemovitostí: <<http://www.nahlizenidokn.cuzk.cz/>>.

⁵ Problematice vnějšího opevnění se věnuje výtvarník a amatérský archeolog Dalibor Figel, který je autorem krešebných rekonstrukcí hradu v archeologické expozici v helfštýnské černé kuchyni a také papírové rekonstrukce hradu umístěné v přerovském Komenského muzeu, která zachycuje pravděpodobný stav hradu v roce 1621, (obr. 1–3).

Hrad je mezi širokou veřejností znám konáním akce Hefaiston,⁶ což je mezinárodní setkání uměleckých kovářů. Díky propojení s uměleckými kováři a velkým sbírkám kovářských exponátů získal Helfštýn úzkou specializaci, která jej profiluje v očích návštěvníků.

Hrad Helfštýn také proslul rekonstrukcemi z druhé poloviny 20. století, u nichž je třeba rozlišit prvotní nekoncepční úpravy z 50., 60. a 70. let a plánované promyšlené úpravy, jež inicioval po roce 1978 Zdeněk Gardavský.

1.2 Hrad Helfštýn v literatuře

Jako první se Helfštýnem zabývali německy píšící kastelologové konce 19. a počátku 20. století: A. Prokop (druhý díl jeho *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung*), O. Piper (druhý díl jeho *Österreichische Burgen*) a F. A. Heber (*Mährens Burgen und ihre Sagen*)⁷ a také regionální vlastivědci tohoto období, např. I. Kahlig (*Hrad Helštýn na Moravě*) a A. Fröhlich-Frel⁸ (*Město Lipník nad Bečvou a hrad Helštýn*) nebo J. Baďura (část *Lipenský okres ve Vlastivědě moravské*).⁹

V tomto období vyšlo také množství článků nejrůznějšího charakteru vztahujících se k Helfštýnu v časopise *Záhorská kronika*.¹⁰ Zde se objevovaly především regionální pověsti, ale také se dají najít články A. Fröhlich-Frela (*Inventář hradu Helfštýna, Hrad Helštýn podle Josefa Heřmana Agapita Gallaše*), F. Nováka (*Ze slavné doby hradu Helštýna I a II, Helštýn za pánů z Ludanic...*) atd.¹¹

⁶ Více informací zde: <<http://www.helfstyn.cz/hefaiston/historie-hefaistonu>>.

⁷ Heber, F. A.: *Mährens Burgen und ihre Sagen*. C. W. Medau: Prag 1848, s. 80–91; Piper, O.: *Österreichische Burgen*. Alfred Holder: Wien 1905, 80–86; Prokop, A.: *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung. II. Band*. R. Spies & Co.: Wien 1904, s. 539–340.

⁸ Antonín Fröhlich-Frel (1894–1970) si v roce 1946 požádal o změnu příjmení z Fröhlich na Frel. Zemský národní výbor v Brně mu vyhověl na začátku následujícího roku. (Kokojanová-Hašková, M.: *Záhorská kronika*. Geneze a rejstříky vlastivědného časopisu. Muzeum Komenského v Přerově: Přerov 2004, s. 16.)

⁹ Kahlig, I.: *Hrad Helštýn na Moravě*. Tiskem Aloisa Wiesnera: Praha 1897; Fröhlich, A. – Fröhlichová, M.: *Město Lipník nad Bečvou a hrad Helštýn*. Vlastním nákladem: Dolní Újezd 1931; Baďura, J.: *Lipenský okres*. In: Kratochvíl, A. (ed.): *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Jičínský kraj*. Musejní spolek – Moravská akciová knihtiskárna: Brno 1919.

¹⁰ Veškerá čísla *Záhorské kroniky* včetně obsahů a rejstříků zpřístupnila Hranická historická knihovna. <<http://historie.hranet.cz/>>.

¹¹ Fröhlich, A.: Inventář hradu Helštýna z r. 1552. *Záhorská kronika*, č. 3, 1938, XX, s. 76–78; Týž: Hrad Helštýn podle Josefa Heřmana Agapita Gallaše. Tamtéž, č. 9–10, 1947, XXIV, s. 129–137; F. N.: Ze slavné doby hradu Helštýna II. Tamtéž, č. 1, 1938/1939, XXI, s. 19–21; Týž: Ze slavné doby hradu Helštýna I. Doba perňštejnská 1475–1554. Tamtéž, č. 3, 1937/1938, XX, s. 87–90; Týž: Helštýn za pánů z Ludanic. Puta 1553–1559, Václav 1559–1571, Kateřina 1571–1593. Tamtéž, č. 1, 1939/1940, XXII, s. 1–3; Týž: Helštýn za Kateřiny z Ludanic a Petra Voka z Rožmberka (1571–1580–1593). Tamtéž, č. 2, s. 45–49.

Co se týče pohledu těchto děl na historii, stavební historii nebo předpokládaný vývoj funkcí budov, je třeba je brát s rezervou, nicméně přínosné je jejich zaznamenání dobového stavu, popř. jsou součástí těchto děl také vyobrazení.

Obsáhlou publikační činnost hradu věnoval Zdeněk Gardavský,¹² jenž se zabýval jednak historií, popisy objektů, stavební historií, ale také vydával komentáře ke stavební činnosti, která na hradě probíhala. Z něj vycházela např. M. Kleckerová.¹³

Z architektonického hlediska nahlíží na hrad D. Menclová, jejíž výzkum obsahuje sice řadu vyvrácených chyb (především existence bergfritu), ale stále se o něm nedá říct, že by byl překonaný, a z umělecko-historického hlediska pojednává Helfštýn B. Samek.¹⁴

Heslo Helfštýn je samozřejmě obsaženo také v části *Severní Morava* v publikaci *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*.¹⁵ Toto rozsáhlé dílo ovšem neobsahuje poznámkový aparát a zastarává.

Nejnověji věnoval Helfštýnu hesla ve svých *Hradech a zámcích na Moravě a ve Slezsku* a v monumentální *Ilustrované encyklopedii moravských hradů, hrádků a tvrzí* M. Plaček.¹⁶

Ke stavebním úpravám druhé poloviny 20. století existuje mimo Gardavského publikační činnosti pouze článek J. Gwuzda, který vyšel v roce 1979, a o výsledcích archeologických výzkumů provedených v 90. letech vyšla jedna studie J. Kohoutka.¹⁷

¹² Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn v datech, číslech, faktech a nákresech*. Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského: Přerov 1990; Týž: Rekonstruovaná zřícenina hradu Helfštýna. In: Hlobil, I. – Soukup, M. (edd.): *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. III. Olomoucko*. Moravská galerie v Brně – Muzeum umění Olomouc: Olomouc 1999, s. 239–243; Týž: *Státní hrad Helfštýn*; Týž: Hrad Helfenštejn v procesu bourání, rozpadu a obnovy. In: *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji*. 7. Profil: Ostrava 1987, s. 217–213; Týž: Hrad Helfštýn zříceninou? In: *Minulost Přerovska. Sborník prací z dějin přerovského regionu*. Muzeum Komenského v Přerově: Přerov 1993, s. 9–24; Týž: Nad problémy úprav a obnovy hradu Helfenštejna. In: *Středisko. Sborník vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*. 70–71, č. 11, 1987–1988. Vlastivědná společnost muzejní: Olomouc 1991, s. 53–75; Týž: Omyly a skutečnost, s. 159–205.

¹³ Kleckerová, M.: *Helfštýn*. Vlastivědný ústav v Přerově: Přerov 1976.

¹⁴ Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helfštejn. Státní hrad a památky v okolí*. Sportovní a turistické nakladatelství: Praha 1961; Samek, B.: *Umělecké památky Moravy a Slezska. J/N*. Academia: Praha 1999, 366–368.

¹⁵ Spurný, F. a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Severní Morava*. Svoboda: Praha 1983, s. 72–79.

¹⁶ Plaček, M.: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Libri: Praha 2007, s. 213–217; Týž: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Libri: Praha 1999, 156–158.

¹⁷ Gwuzd, J.: Památková obnova hradu Helfštýna. *Památky a příroda. Časopis státní památkové péče a ochrany přírody*. 2, 1979, s. 82–89; Kohoutek, J.: Výzkum hradu Helfenštejna v Moravské bráně. In: *Archaeologia historica 22/97*. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně – Archeologický ústav Slovenské akademie věd (= AÚ SAV) v Nitře: Brno – Nitra 1996, s. 235–247.

1.3 Vývoj památkové péče v druhé polovině 20. století v českých zemích

Památkovou péčí tohoto období zcela poznamenaly a do budoucna určily dekrety prezidenta republiky č. 12 a č. 108/1945 Sb., na jejichž základě získal stát do svého vlastnictví obrovské množství památkově chráněných budov. Dosavadní systém nebyl připraven a schopen obstarat takové množství památek, takže se problematika řešila spíše postupně a za pochodu. Nejprve byl majetek postaven pod národní správu a podle velikosti byl rozdělen mezi místní, okresní a zemské národní výbory. Od září 1945 do doby, než byl rozdělen novým přidělcům, pak spadal veškerý zkonfiskovaný majetek související se zemědělským majetkem (dekret č. 12/1945 Sb.)¹⁸ pod Národní pozemkový fond. Ministerstvo zemědělství, do jehož kompetencí Národní pozemkový fond spadal, potom na základě žádostí různých institucí a spolků rozhodovalo o přidělení památek. Při Národním pozemkovém fondu byla zřízena v srpnu roku 1945 Památková komise, která posuzovala vhodnost využití objektu navrhované žadatelem o přidělení. Také dohlížela společně s památkovým referátem Národního pozemkového fondu na řádnou správu objektů a provedla výběr prvních 48 nejvýznamnějších hradů a zámků, tzv. objektů první kategorie, pro kulturní využití.¹⁹

Objekty nesouvisející se zemědělskými pozemky byly konfiskovány dekretem č. 108/1945 Sb.²⁰ Správu tohoto majetku zajišťoval do roku 1949 Fond národní obnovy spadající pod Osidlovací úřad, pak státní kulturní majetek přešel na Národní kulturní komisi.

V roce 1946 vznikla na základě zákona č. 137/1946 Sb. při ministerstvu školství a osvěty²¹ Národní kulturní komise, která převzala správu nad objekty zkonfiskovanými

¹⁸ „§ 4. Zemědělským majetkem jest rozuměti zemědělskou a lesní půdu, k ní patřící budovy a zařízení, závody zemědělského a lesního hospodářství, jakož i movité příslušenství (...) a všechna práva, která jsou spojena s držbou konfiskovaného majetku nebo jeho částí.“ (Nesvadbíková, J. – Wirth, Z. – Vinter, V.: *K vývoji památkové péče na území Československa. 1. svazek. Přehled právních dokumentů a nástin vývoje 1749–1958.* Státní pedagogické nakladatelství (= SPN): Praha 1983, s. 112.)

¹⁹ Uhlíková, K.: *Národní kulturní komise 1947–1951.* In: Hausenblasová, J. (ed.): *Fontes Historiae Artium*, sv. XI. Artefactum: Praha 2004, s. 20–61.

²⁰ „§ 1 Vymezení konfiskovaného majetku“ říká, že republika konfiskuje nemovitý a movitý majetek, s nímž nesouvisí zemědělské vlastnictví. (Nesvadbíková, J. – Wirth, Z. – Vinter, V.: *K vývoji památkové péče, 1. svazek*, s. 112.)

²¹ Ministerstvo školství a národní osvěty bylo zákonem č. 233/1948 Sb. přejmenováno na ministerstvo školství, věd a umění, vládním nařízením č. 6/1953 Sb. se z něj zřídilo ministerstvo školství a osvěty a ministerstvo vysokých škol. Vládním nařízením č. 77/1953 Sb. se ministerstvo školství a osvěty sloučilo s ministerstvem vysokých škol a vzniklo ministerstvo školství. Zároveň se zřídilo ministerstvo kultury, na něž přešly úkoly ministerstva školství a osvěty v oblasti osvěty. Tato ministerstva byla vládním nařízením č. 19/1956 Sb. sloučena na ministerstvo školství a kultury. Zákonem č. 1/1967 se od ministerstva školství oddělilo ministerstvo kultury a informací, které bylo 8. ledna 1969 nahrazeno ministerstvem kultury.

podle dekretů č. 12 a 180/1945 Sb. a také nad ostatním státním kulturním majetkem. Tento státní kulturní majetek měla komise spravovat, pečovat o něj, rozšiřovat ho atd. Mimo jiné z něj vybrala ty památky, které byly do budoucna spravovány jako kulturní majetek a zpřístupněny veřejnosti, ty ostatní potom byly využity k „jiným“ účelům a jejich novými majiteli se staly městské a místní národní výbory, sociální instituce, školy, odbory, zemědělská družstva atd. Počet vybraných památek postupem času vystoupal na sto. U „druhořadých“ památek se před jejich novým využitím vytřídil inventář, pokud nebyl zničen nebo odcizen během divokých časů těsně po válce, a vzácnější části byly využity pro objekty první kategorie, knihovny, muzea, galerie, školy atd.²² Komise byla oprávněna rozdělit dozor nad spravovanými památkami odborným institucím, ústavům nebo jiným odborníkům.

Ochrana památek byla sice zachycena v nové Ústavě Československé republiky z 9. května 1948,²³ ale až do roku 1958, do vzniku zákona o kulturních památkách ale neexistovala ucelená právní norma, jen jednotlivé roztržité výnosy a nařízení.

V roce 1952 došlo vládním nařízením č. 112/1951 Sb. k reorganizaci památkové péče. Systém se přizpůsobil krajskému zřízení – od roku 1952 přešla výkonná pravomoc v oblasti památkové péče na krajské národní výbory, referáty pro školství, osvětu a tělesnou výchovu. Památky celostátního významu podléhaly ministerstvu školství, věd a umění.²⁴ Z pražského a brněnského Státního památkového úřadu vznikl jednotný Státní památkový ústav, který se stal vědeckým a poradním orgánem a zabýval se teoretickou odbornou pomocí v památkové péči a propagací a evidencí památek.²⁵

Touto reorganizací také zanikla funkce Národní kulturní komise, která se stala poradním orgánem ministerstva školství, věd a umění a v roce 1953 jejím sloučením se

(Tíž: *K vývoji památkové péče*, 1. svazek, s. 121, 140 a 154;
<<http://www.mkr.cz/scripts/detail.php?id=1839>>.)

²² „Bylo by možno prokázat oprávněnost pojetí do vyznačené řady u více konfiskovaných objektů, avšak Národní kulturní komise nemohla vybrati více zámek, protože musela přihlížeti k malé položce, která je ve státním rozpočtu určeba (sic) pro opravu a udržování památek. Omezila se proto na zámky a hrady nejvíce typické a zachovalé. Bylo třeba vzíti v úvahu i použitelnost mnoha objektů pro zapojení do běžného života, zejména k účelům rekreačním a k této okolnosti bylo přihlédnuto zvláště u objektů druhořadých.“ (Informativní zpráva vydaná Národní kulturní komisí roku 1948. In: Nesvadbíková, J.: *K vývoji památkové péče na území Československa*. 3. svazek. *Výběr autentických dokumentů 1918–1958*. SPN: Praha 1983, s. 275–276.)

²³ „§ 19 odstavec 2: Kulturní statky jsou pod ochranou státu. Stát dbá o to, aby byly zpřístupněny všem, a podporuje vědu a umění v zájmu rozvoje národní kultury, pokroku a obecného blahobytu; zejména pečuje o to, aby byly tvůrčím pracovníkům zajištěny příznivé podmínky pro jejich práci.“ (Nesvadbíková, J. – Wirth, Z. – Vinter, V.: *K vývoji památkové péče*, 1. svazek, s. 121.)

²⁴ Na základě usnesení 127. schůze vlády (6. února 1951), vládním nařízením č. 112 (11. prosince 1951).

²⁵ Uhlíková, K.: *Národní kulturní komise*, s. 20–61.

Státním památkovým ústavem a Státním fotoměřickým ústavem vznikla Státní památková správa.

Roku 1954 byl založen Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů (= SÚRPMO), který měl za úkol zajišťovat projektovou dokumentaci pro opravy památkových objektů.²⁶

3. května 1958 byl vyhlášen zákon (č. 22/1958 Sb.) o kulturních památkách, který určoval zásady ochrany, užívání, zpřístupnění a evidence památek. Výkon státní památkové péče byl plně přenechán krajským národním výborům. Vznikla proto postupně odborná střediska, v roce 1960 legalizovaná jako krajská střediska státní památkové péče a ochrany přírody (= KSSPPOP). Byla zrušena Státní památková správa a řídicí funkce byla ponechána ministerstvu školství a kultury s poradním orgánem Ústřední komisí státní památkové péče. Odborná činnost se přesunula pod nově vzniklý Státní ústav památkové péče a ochrany přírody (= SÚPPOP).²⁷

Vládním nařízením o národních výborech č. 71/1960 Sb. se památková péče decentralizovala na okresní národní výbory s účinností od 1. ledna 1962.²⁸

Na základě zákona o státní památkové péči č. 20/1987 Sb. došlo k určitým změnám, např. byly stanoveny sankce za porušení zákona, vznikla památková inspekce, změnil se postup prohlašování za kulturní a národní kulturní památku atd.²⁹

Po roce 1989 se vrátila instituce soukromého vlastnictví a postupně se spustila vlna majetkových restitucí.

Roku 1991 se od SÚPPOP oddělila ochrana přírody, která se přiřadila pod nově vzniklé ministerstvo životního prostředí, a název se zkrátil na Státní ústav památkové péče. Poté, co zanikly krajské národní výbory, se krajská střediska památkové péče přesunula pod ministerstvo kultury pod názvem Památkový ústav, který se roku 2001 změnil na Státní památkový ústav.

Odborné památkové instituce byly roku 2003 sloučeny v Národní památkový ústav (= NPÚ) rozdělený na územní odborná pracoviště, která zastávala odbornou památkovou činnost v krajích. Zároveň se v tomto roce zrušením okresů přesunula výkonná složka

²⁶ Vinter, V.: *Úvod do dějin a teorie památkové péče I. Nástin vývoje a základní otázky památkové péče*. SPN: Praha 1971, s. 42.

²⁷ Tamtéž, s. 43.

²⁸ SOkA Přerov, fond Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského Přerov, inv. č. 114, kart. 6, Zprávy o činnosti komise státní památkové péče a zprávy o činnosti okresního konzervátora, Korespondence mezi Vlastivědným ústavem v Olomouci a J. Konečným, předsedou školské a kulturní komise ONV, 16. ledna 1962.

²⁹ Vajčner, J.: *Úvod do památkové péče*. Institut pro místní správu: Praha 2009, s. 18–19.

památkové péče na obce s rozšířenou působností. V roce 2013 prošel NPÚ reorganizací, jíž se oddělila odborná činnost (územní odborná pracoviště pro jednotlivé kraje) od správy památkových objektů (vznikla čtyři nová pracoviště – územní památkové správy, které spravují hrady a zámky v nejbližších krajích).³⁰

2 Historie hradu

Předpokládá se, že hrad založil Friduš (Fridrich) z Linavy, nechvalně známý tím, že se se svým bratrem ve Slezsku zmocnil městečka Cukmantl a nedalekého hradu Edelštejna, odkud válčili proti vřatislavskému biskupovi, který hrad i městečko vlastnil. Poté, co v roce 1281 hrad dobyl Mikuláš Opavský, přenesl Friduš své působiště do Pobečví.³¹ V době krátce po vymření Přemyslovců,³² kdy využil tehdejších neurovnaných poměrů, Friduš hrad vystavěl na území pánů z Drahotuš. V roce 1312 vypravil Jan Lucemburský na Moravu trestnou výpravu, která dobyla Fridušovy hrady Račice a Drahotuše.³³ Starší badatelé³⁴ – G. Wolny, I. Kahlig, J. Baďura a z nich vycházející F. Spurný, D. Menclová, Z. Gardavský nebo M. Kleckerová – za zakladatele považovali taktéž Friduše z Linavy, ale uvádějí, že hrad vznikl už v poslední čtvrtině 13. století. Pro tento výklad je stěžejní zápis v moravských zemských deskách (1349),³⁵ který říká, že se Friduš zmocnil majetku pánů z Drahotuš v neklidných časech po smrti Přemysla Otakara II. na Moravském Poli (1278). Friduš se měl nejen zmocnit cizího majetku, ale také měl využívat strategické polohy hradu nad Moravskou bránou k přepadům kolemjdoucích. Údajně měl proti němu roku 1287 vojensky zakročit Václav II. během svého tažení na Moravu. Tento názor má podepírat zápis z kroniky Václava Hájka z Libočan, který říká, že král tehdy hrad dobyl a loupežníky

³⁰ <http://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%A1rodn%C3%AD_pam%C3%A1tkov%C3%BD_%C3%BAstav>.

³¹ Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M.: *Hrady českého Slezska*. Archeologický ústav Akademie věd České republiky (= AÚ AVČR): Brno – Opava 2000, s. 71.

³² Plaček, M.: *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 213–217; Kohoutek, J.: Výzkum hradu Helfenštejna, s. 245.

³³ *Zbraslavská kronika*. Svoboda: Praha 1976, s. 234–235; Mezník, J.: *Lucemburská Morava*. Nakladatelství Lidové noviny (= NLN): Praha 1999, s. 18–19.

³⁴ Ovšem ještě před nimi uvádí J. H. A. Gallaš jako zakladatele hradu okolo roku 799 Markomany. (MZA Brno, E6 Benediktini Rajhrad, sign. O. a. 13, Gallaš, J. H. A.: Pamatky o pustých Twrzych bliž Mesta Hranjc, fol. 27; Wolny, G.: *Die Markgrafschaft Mähren. Topographisch, statistisch und historisch geschildert von Gregor Wolny, Benediktiner und Professor. I. Band. Preauer Kreis*. Karl Winiker: Brünn 1846, s. 268; Kahlig, I.: *Hrad Helštýn*, s. 47; Baďura, J.: *Lipenský okres*, s. 332, Spurný, F. a kol.: *Hrady, zámky a tvrze*, s. 73; Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helfštejn*, s. 1; Gardavský, Z.: *Státní hrad Helfštýn*, s. 7; Kleckerová, M.: *Helfštýn*, nestr.)

³⁵ Zápis nechal zapsat Čeněk z Kravař, aby legitimizoval svůj nárok na toto území. (ZDO I, s. 1, č. 5; také se zmiňuje *Zbraslavská kronika*, s. 427.)

nechal popravít.³⁶ Hájek ovšem zřejmě při čtení *Zbraslavské kroniky* spletl hrad Hochštejn s Helfštýnem.³⁷

Poté, co bylo území odebráno Fridušovi, získal jej i s hradem Vok z Kravař (1312).³⁸ Následoval spor o hrad mezi Janem (Ješkem) z Kravař a Čeňkem z Drahotuš, během kterého nechal Čeněk do moravských zemských desk zapsat výše zmiňovaný zápis. Zemský soud rozhodl ve prospěch Kravařů a hrad zůstal až do roku 1445 v jejich držení.³⁹ Na přelomu 14. a 15. století, za Lacka z Kravař, došlo k přestavbě a rozšíření hradu. Lacek z Kravař, získal politickou moc a zastával zemské úřady v Čechách i na Moravě (roku 1407 se stal nejvyšším hofmistrem, roku 1408 členem korunní rady, od roku 1411 byl moravským zemským hejtmanem). Jako významný stoupenec husitství roku 1410 inicioval s dalšími list papeži proti omezení svobody kázání a roku 1415 se stal signatářem listu českých a moravských šlechticů koncilu v Kostnici proti upálení mistra Jana Husa. Po Husově smrti uzavřeli signatáři protestního manifestu pod vedením Lacka z Kravař a Čeňka z Vartenberka na šest let jednotu, která se zavázala hájit Husovo učení.⁴⁰ V prepisu *Starých letopisů českých* se zachoval text pamfletu, který se o Lackovi zmiňuje: „Potom pan Lacek Moravský / i pan Heralt Skalský / s panem Petrem Strážnickým / a s Janem Tovačovským / přivedli ty kněze na Moravu, a spáchali na té zemi zradu.“⁴¹ Je možné, že za Lacka z Kravař na Helfštýně působil jeho kaplan Zikmund z Jistebnice.⁴² Lacek zemřel roku 1416 bez mužských potomků,⁴³ takže hrad připadl jeho příbuznému Petru z Kravař a na Strážnici,⁴⁴ o kterém je také řeč v již zmíněném pamfletu. Na počátku husitských bouří stál Petr v opozici proti králi Zikmundovi a odmítl ho uznat za panovníka. Roku 1421 ze Zikmundova podnětu vyplenila uherská armáda, kterou vedl Pip Span z Ozora (Filip Scholari), Petrovy statky na východu Moravy, Petr poté kapituloval a odjel do Uherského Hradiště si za králem vyprosit milost. Prostředníky kapitulace se stali Přemek Opavský a Beneš z Kravař a Krumlova.⁴⁵ Jako záruku, že Petr splní všechny

³⁶ Hájek z Libočan, V.: *Kronika česká*. Odeon: Praha 1981, s. 365.

³⁷ Kohoutek, J.: Výzkum hradu Helfenštejna, s. 235; *Zbraslavská kronika*, s. 61.

³⁸ Baletka, T.: *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa*. NLN: Praha 2003, s. 28.

³⁹ Tamtéž, s. 61–62.

⁴⁰ Novotný, V.: *Hus v Kostnici a česká šlechta*. Alois Wiesner: Praha 1915, s. 9.

⁴¹ *Ze starých letopisů českých*. Svoboda: Praha 1980, s. 45.

⁴² Zikmund byl stoupencem Husovým a pražská konsistoř mu roku 1408 zakázala kázat. (Jan, L.: *Počátky Strážnice a panství pánů z Kravař*. In: Pajer, J. (ed.): *Strážnice. Kapitoly z dějin města*. Strážnice 2002, s. 58.)

⁴³ Hrad nejprve převzala roku 1416 Lackova dcera Eliška, odňal jí jej ale Petr Strážnický. (Baletka, T.: *Páni z Kravař*, s. 233.)

⁴⁴ Stal se zároveň po Lackovi moravským zemským hejtmanem. (Válka, J.: *Dějiny Moravy. 1. díl, Středověká Morava*. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně: Brno 1991, s. 119–120.)

⁴⁵ Baletka, T.: *Páni z Kravař*, s. 261.

podmínky,⁴⁶ za kterých se mohl vrátit mezi šlechtu věrnou králi, musel být Přemkovi Opavskému poskytnut do zástavy Helfštýn.⁴⁷ V rukou Přemka Opavského hrad ještě získal na důležitosti (střežil důležitou cestu do Slezska) a možná proto nebyl Petrovi vrácen, i když usmíření s králem vypadalo nadějně – roku 1422 byl Petr z Kravař jmenován moravským zemským hejtmánem. Roku 1425 se Petr od krále znovu odvrátil, takže s návratem Helfštýna se už nedalo počítat.⁴⁸

Po roce 1434 na Helfštýně sídlil Jan z Messenpecku, který hrad získal jako příbuzný Kravařů. Skutečná práva ale zůstala Kravařům, takže jim (Jiřímu ze Strážnice) byl i hrad roku 1434 landfrýdní smlouvou vrácen.⁴⁹ Protože Petr ze Strážnice mezitím roku 1434 zemřel, stal se majitelem jeho syn Jiří z Kravař, který někdy v letech 1444–1447 prodal Helfštýn s Lipníkem, 27 vesnicemi a čtyřmi díly dalších vsí Vokovi ze Sovince.⁵⁰ Tato éra byla poměrně krátká, protože Vokovi ze Sovince se nezdařily plány na vytvoření rozsáhlé enklávy v okolí Bečvy. Roku 1467 prodal panství s hradem za 30 000 zlatých uherským Albrechtu, Zdeňku a Janu Kostkovi z Postupic, Jiříkovi z Landštejna a Albrechtově manželce Lidmile z Kravař.⁵¹ Kostkové po husitských válkách patřili mezi nejvýznamnější šlechtické rodiny kvůli svému majetku a politickému vlivu. Protože stáli na straně Jiříka z Poděbrad, pokusil se roku 1468 při tažení na Moravu hrad dobýt Matyáš Korvín. Ačkoliv došlo k poškození hradu, nejsou známé žádné důkazy o tom, že by Matyášova vojska hrad získala. Zdeněk Kostka roku 1468 v bojích proti Uhrům na severní Moravě padl. Po bitvě u Vilémova (1469) působil Albrecht Kostka jako prostředník mezi českým a uherským králem a krátce poté přešel na stranu Matyáše. Politické spory ale došly až tak daleko, že Albrecht Kostka prodal své majetky v okolí Bečvy Vilémovi z Pernštejna a sám se přestěhoval do Uher. V roce 1474 to byl Helfštýn, pak v roce 1475 i města Přerov a Hranice.⁵²

⁴⁶ Tyto podmínky byly velmi tvrdé – Petr se musel zavázat, že vydědí svého staršího syna Václava, který se přidal na stranu táboritů v Čechách, a že mladšího syna Jiřího vychová v duchu katolicismu. (Archiv český VI, 6, s. 400–402.)

⁴⁷ Vavřinec z Březové: *Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*. Svoboda: Praha 1979, s. 269–270.

⁴⁸ Jan, L.: Strážnice od počátku husitství do konce 15. století. In: Pajer, J. (ed.): *Strážnice*, s. 63–65.

⁴⁹ Byl manželem Lackovy neteře Anny z Kravař. (Jurok, J.: *Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce*. Vedita: České Budějovice 2006, s. 192, 227.)

⁵⁰ Zemské desky mají zapsán rok 1447, o kterém však pochybuje D. Papajík a přiklání se spíše k rokům 1444 nebo 1445. (ZDO X, s. 397, č. 575, Papajík, D.: *Páni ze Sovince. Dějiny rodu moravských sudích*. NLN: Praha 2005, s. 138.)

⁵¹ Urbánek, R.: *Věk poděbradský IV. Čechy za kralování Jiříka z Poděbrad. Léta 1460–1464*. Nakladatelství ČSAV: Praha 1962, s. 108, 109.

⁵² Archiv český XVI, 159, s. 190.

Majitelem hradu se tedy roku 1474 stal Vilém II. z Pernštejna,⁵³ za nějž došlo k obrovskému rozšíření a zvelebení hradu. Moravské a později po jeho smrti i české statky připadly jeho synovi Janu Bohatému z Pernštejna, který majetek ještě rozšířil. Janovi synové Jaroslav a Vratislav Nádherný museli kvůli dluhům roku 1554 Helfštýn prodat. Koupil jej za 30 000 kop českých grošů Půta Rokytnický z Ludanic.⁵⁴ Smrtí jeho syna Václava z Ludanic rod roku 1571 vymřel po meči a panství zdědila pětiletá Václavova dcera Kateřina,⁵⁵ jejíž poručník Zachariáš z Hradce ji připravil o velkou část majetku a v sedmi letech ji nechal prohlásit za plnoletou. Roku 1580 si Kateřinu vzal poslední potomek Rožmberků, Petr Vok z Rožmberka. Od tohoto roku manželé na Helfštýně pravidelně trávili léto. Helfštýn ale přece jen ležel daleko od jihočeského rožmberského dominia a pro nedokonalou správu dluhy panství dosáhly 80 000 zlatých, takže se Petr Vok rozhodl panství prodat. Roku 1593 od Petra Voka hrad koupil Hynek Bruntálský z Vrbna,⁵⁶ který se z Helfštýna rozhodl vybudovat své hlavní reprezentační sídlo, došlo ale i na stavbu zámku v Lipníku nad Bečvou.⁵⁷ Jiřímu Bruntálskému z Vrbna, kterému hrad patřil v letech 1597–1621, se podařilo pozvednout panství z dluhů. Jako účastník českého stavovského povstání byl odsouzen k smrti a k propadnutí majetku, zemřel ale ještě před exekucí ve vězení.⁵⁸ Jeho manželka Helena z Vrbna se z Helfštýna hned po Jiřího zatčení vystěhovala a na hradě pak už nikdy žádný ze šlechtických majitelů nesídlil.⁵⁹ Roku 1622 získal zkonfiskované panství kardinál František Ditrichštejn⁶⁰. Ještě předtím byl ale Helfštýn obsazen císařským vojskem a také dobyt spojencem Gabriela Bethlena, vzbouřencem Janem Jiřím Krnovským, který připravil půdu pro to, aby Helfštýn mohli získat Valaši pod vedením Jana Adama Čejkovského z Víckova.⁶¹ Ditrichštejn nechal na hrad poslat císařské

⁵³ Vilém z Pernštejna byl vychován v kališnické rodině a až pod vlivem událostí přestoupil na katolickou víru. Byl benevolentní k jiným vírám, proto se na jeho panstvích rozšířili čeští bratři a také první luteráni. Přispěl ke smíru mezi Vladislavem Jagellonským a Matyášem Korvínem, za což zřejmě byl roku 1483 jmenován nejvyšším maršálkem českého království, vedle čehož zastával řadu dalších úřadů. Vilém svými podnikatelskými aktivitami vybudoval obrovské dominium, které se rozkládalo na Moravě i v severovýchodních Čechách. Budoval rybníky, pivovary, sladovny, podporoval těžbu a obchod. Patřil mezi nejbohatší a nejmocnější šlechtice své doby. (Vorel, P.: *Páni z Pernštejna*. Rybka Publishers: Praha 2012, s. 60–139.)

⁵⁴ Kohoutek, J.: Výzkum hradu Helfenštejna, s. 238.

⁵⁵ ZDO XXIX, s. 102, č. 122.

⁵⁶ ZDO XXX, s. 278–281, č. 147b.

⁵⁷ Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helfštejn*, s. 22.

⁵⁸ Balcárek, P.: *Kardinál František Ditrichštejn. Gubernátor Moravy*. Veduta: České Budějovice 2007, s. 138, 139.

⁵⁹ Gardavský, Z.: *Státní hrad Helfštýn*, s. 18.

⁶⁰ ZDO XXXV, s. 495–496, č. 7.

⁶¹ Sivý, O.: *Kronika meziříčského puškaře Ondřeje Sivého, zachycující události ve městě Valašském Meziříčí a jeho okolí v letech 1593–1653* [online]. 2014 [cit. 28. ledna 2014]. Dostupné z: <<http://www.urbanhistoriography.cz/node/339>>; Balcárek, P.: *Ve víru třicetileté války. Politikové, kondotiéři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*. Veduta: České Budějovice: 2011, s. 134, 142, 174.

vojsko, před kterým Valaši uprchli, a nechal zřídit v paláci kanceláře. Už roku 1626 byla přenesena správa z hradu na lipnický zámek a na hradě začala sídlit pouze císařská posádka, která se údržbě příliš nevěnovala. Ve stejném roce oblehla hrad Mansfeldova vojska, kterým se hrad nepodařilo dobýt, přestože k nim přeběhlo 26 mužů z posádky hradu.⁶² Po roce 1636 byla na hradě zřízena zemská obilnice.⁶³ V letech 1643 a 1645 se pokoušelo Helfštýn dobýt švédské vojsko pod vedením vrchního maršála Torstensonova.⁶⁴ Po konci třicetileté války císařské vojsko hrad zase opustilo a zemský hejtman podal vídeňské vojenské správě návrh na zničení hradu, které potom proběhlo v červnu, červenci a srpnu roku 1656.⁶⁵ Během bourání byly odstraněny dřevěné části hradu (ochozy, podlahy, střechy hradeb a bašt), na několika místech byly prolomeny hradby a získaným materiálem byla zasypana studna. Došlo i k pokusu zbořit širokou zeď, která se ale výbuchem sedmi sudů prachu jen otrásla.⁶⁶ Už po sedmi letech, během tureckého nebezpečí, byly průlomky v hradbách na rozkaz zemského hejtmana Ferdinanda Ditrichštejna znovu zazděny a na hrad byla opět umístěna císařská posádka. Další hrozbu pro hrad znamenalo Thökölyho povstání, což s sebou přineslo další opravy. Naposledy sloužil Helfštýn jako vojenská pevnost⁶⁷ ještě po roce 1741, poté, co do Slezska vtrhl pruský král Fridrich II. Veliký. Hubertsburský mír ukončující roku 1763 sedmiletou válku znamenal konec udržování hradu v použitelném stavu. Jan Karel Ditrichštejn se snažil z už zbytečného hradu vytěžit co nejvíc, takže nechal z většiny staveb hradu (kromě koníren) odstranit kamenické články, kování dveří atd. a nechal také rozebrat střechy a odvézt trámy z krovů. V roce 1817 bylo za účasti Františka Josefa Ditrichštejna vypáleno 60 ran z děla na Trubačskou věž, protože údajně hrozilo nebezpečí jejího zřícení – věž se prý ve větru kymácela. Po kanonádě se zřítla přední zeď a části bočních zdí. O půl století později byl při cvičné střelbě lipenské posádky rozstřílen pernštejnský reliéf.⁶⁸

Změnu pro hrad znamenala výstavba železnice, tzv. severní Ferdinandovy dráhy. Lipník byl v letech 1843–1847 konečnou stanicí a přestupním uzlem z vlaku na dostavníky a naopak. Cestující si při čekání na spoj často krátili čas návštěvou Helfštýna, jehož silueta byla viditelná zdaleka. Ditrichštejnský hejtman Atkins nechal v duchu romantizujících

⁶² Gardavský, Z.: *Státní hrad Helfštýn*, s. 20.

⁶³ Týž: *Hrad Helfenštejn v datech*, s. 7.

⁶⁴ Kohoutek, J.: Výzkum hradu Helfenštejna, s. 238, 239.

⁶⁵ 11. června – 1. července, 15. července a 7.–23. srpna. (Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 64.)

⁶⁶ Majitelé hradu po vestfálském míru neměli zájem udržovat obrovský hrad, ale zároveň také nesouhlasili s jeho bouráním. (Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helfštejn*, s. 25; Spurný, F. a kol.: *Hrady, zámky a tvrze*, s. 78.)

⁶⁷ Předsunutá vojenská pevnost k Olomouci. (Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helfštejn*, s. 26.)

⁶⁸ Tamtéž, s. 26.

tendencí, se kterými se měl příležitost seznámit v rodné Anglii, už před rokem 1843 vydláždil část cesty na hrad a nechal u ní vystavět empírový altánek. Nahoře na široké zdi byla v této době zřízena kuželna a v místnostech v nově zastřešených věžích na koncích zdi byly vytvořeny pohostinské a stravovací místnosti, uprostřed druhého nádvoří vznikl taneční a hudební altán a další kuželna, v konírnách byla otevřena restaurace a taneční parket. Krátce před rokem 1859 vítr strhl střechu severní věže na široké zdi a střecha jižní věže zchátrala asi krátce poté, protože v roce 1865 vydal magistrát města Lipníka paragraf o veřejné mravopoctnosti, kterým zakazoval společnosti, aby se na Helfštýně dále scházela. Až do roku 1895, kdy vznikl na hradě znovu hostinec,⁶⁹ sídlil na Helfštýně v bytě vybudovaném ve věži nad druhou bránou jen myslivec.⁷⁰ V druhé polovině 19. a na počátku 20. století se víceméně každoročně prováděly dílčí opravy hradu.⁷¹ Na osm let se ve 20. letech 20. století na základě pozemkové reformy stal majitelem hradu československý stát, v roce 1930 získala reprivací hrad zpět Antoinetta z Althannu. Dekretem prezidenta republiky ze dne 21. června 1945 č. 12 Sb. byl Michalu Karlovi z Althannu hrad zkonfiskován a připadl Národnímu pozemkovému fondu. Nějakou dobu jej spravovalo Ředitelství vojenských lesů, od 16. července 1947 byl jeho držitelem Klub českých turistů a od roku 1949 Československá obec sokolská.⁷² Dne 9. října 1952 byl hrad prohlášen za národní kulturní památku a jako státní kulturní majetek byl spravován ministerstvem školství, věd a umění.⁷³ V souvislosti s odevzdáním hradu do správy ministerstva školství, věd a umění vzniklo stanovisko, z něhož vycházely zásahy v 50. a bohužel i pozdějších letech. Jeho text zní: *„Hrad vyžaduje stálé a důsledné udržovací péče a tudíž žádoucí, aby místně příslušný komunální podnik udržoval tu dvě pracovní síly (zedníky), kteří by o celistvost zachovaných zbytků hradu soustavně pečovali. Se zřetelem k tomu, že dodvední (sic) zabezpečovací práce prováděné konservační technikou udpučímu ki lturnímu (sic) využití naprosto nevyhovují, bude nutné po etapách realizovati generální asanační plán, jehož základní ideou je zastřešení všech zachovalých částí hradu a jejich*

⁶⁹ Tamtéž, s. 26–27, Gardavský, Z.: Hrad Helfenštejn v procesu bourání, s. 189, Kahlig, I.: *Hrad Helfštýn*, s. 13.

⁷⁰ Samek, B.: *Umělecké památky*, s. 366.

⁷¹ Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helfštejn*, s. 27.

⁷² NA Praha, fond SPS-d Státní památková správa – dodatky, kart. 161, sign. 30 Helfštýn hrad, Helfštýn, st. hrad – vyhotovení stejnopisu přidělové listiny; Tamtéž, Helfštýn, st. hrad; odevzdání do správy ministerstva školství, věd a umění – zápis.

⁷³ Tamtéž, kart. 63, složka Hrad Helfštýn, Spis o převzetí hradního muzea 1952.

*stavební zabezpečení tak, aby podstata památky netrpěla povětrností a vnitřních prostor mohlo být řádně využito ke kulturním účelům.*⁷⁴

Správcem hradu se stalo nejprve Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci a od roku 1960 potom Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského v Přerově.⁷⁵

3 Popis hradu

Na nejvyšším místě kopce se nachází oválné jádro hradu, v jehož severovýchodní části je umístěn palác ve tvaru písmene L, z něhož zůstalo zachováno sedm valeně zaklenutých sklepních místností, zvýšené přízemí a obvodové zdi prvního patra. Uprostřed delšího východního křídla (1) paláce spojuje přízemí a první patro dvouramenné schodiště, v kratším severním křídle (2) je ukryto točité schodiště a na jihu je v rohu k budovám paláce a bývalé černé kuchyně přilepena schodišťová věž (3). Uvnitř východního křídla jsou místnosti řazené jedna za druhou bez chodby. Z. Gardavský do tohoto křídla umísťuje kapli z doby Kravařů.⁷⁶ Místnosti ve zvýšeném přízemí paláce byly zaklenuty valenou klenbou členěnou štukovými žebry, které dosedaly na florentské konsoly. Do dnešní doby se zachovaly jen náběhy těchto kleneb a zbytky říms, které obíhaly místnosti dokola. V jednom z okenních výklenků v paláci se nacházela v omítce ještě nedávno viditelná malba rožmberské růže. Dveře spojující jednotlivé místnosti se nenachází uprostřed stěny, nýbrž jsou posunuty ke kraji a pro symetričnost jsou na opačné straně a uprostřed místnosti doplněny nikou. Ve zdech mezi místnostmi jsou patrné zbytky komínových průduchů a také je znát, že směrem do příkopu ústily dva záchody. Podlahy palácových místností jsou v dnešní době vylity betonem, popř. asfaltem, ale v minulosti na nich byly položeny

⁷⁴ Tamtéž, kart. 161, sign. 30 Helfštýn hrad, Helfštýn, st. hrad; odevzdání do správy ministerstva školství, věd a umění – zápis.

⁷⁵ Tamtéž, kart. 63, složka Hrad Helfštýn, Jednostranné opatření o převodu správy majetku.

Olomoucké muzeum v druhé polovině 20. století několikrát měnilo název: Krajské vlastivědné muzeum, Krajské vlastivědné středisko, v letech 1960–1979 Vlastivědný ústav v Olomouci, do roku 1990 Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci a po roce 1990 Vlastivědné muzeum v Olomouci. Stručná historie je k nahlédnutí na <<http://www.vmo.cz/rubriky/o-nas/z-historie-muzea/>>.

Názvy přerovského muzea se také měnily. Pro tuto diplomovou práci je stěžejní druhá polovina 20. století, kdy se vystřídala označení Muzeum J. A. Komenského v Přerově (do roku 1956), Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského v Přerově (do roku 1963), Vlastivědný ústav v Přerově (do roku 1978), opět Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského v Přerově (do roku 1993) a Muzeum Komenského v Přerově (dosud). Historie této instituce je dostupná na <<http://www.olomoucky-kraj.com/object.php?object=63>>.

⁷⁶ Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 63.

šestiboké dlaždice.⁷⁷ První patro paláce bylo plochostropé.⁷⁸ V severním křídle paláce můžeme najít tzv. Rytířský sál a kapli (4). Na fasádě paláce jsou patrné zbytky omítek, omítkové bosáže a před nedávnou dobou ještě i sgrafita. Ze strany nádvoří (západní fasáda) jsou okna a vstupy paláce nově opatřeny ostěními, původní ostění se zachovala jen na několika málo místech – malé okno nad vstupem do východního křídla paláce, vstup do sklepní místnosti vpravo ve východním křídle paláce a také oba sklepní vstupy v severním křídle.⁷⁹ Ze strany příkopu (východní fasáda) jsou okna vylámaná, pouze ta, ve kterých se zachovaly fragmenty kamenických článků, jsou doplněna. Rovněž je z této strany nově doplněn vstup do paláce. Jedno okno má zachováno celé ostění (na západní fasádě západní přístavby k severnímu křídle paláce).

Plocha čtvrtého nádvoří (Palácové nádvoří)⁸⁰ (5) je v dnešní době částečně posypána pískem, částečně a porostlá trávou. I. Kahlig říká, že pod vrstvou nánosů se nachází dlažba.⁸¹

Nejstarší část hradu je obehnaná parkánem (8), který na severu a východě přechází v palácové terasy (6, 7), a potom také hradbou a příkopem (9), který je překlenut mostem (10) (všechny brány hradu byly v minulosti opatřeny příkopy a padacími mosty.⁸² Pátá, čtvrtá a druhá brána měly kromě průjezdu pro vozy i branku pro pěší s vlastním padacím mostkem), který spojuje pátou bránu se třetím nádvořím (Kravařské předhradí). Nad pátou bránou se tyčí tzv. Trubačská věž (11). V tomto příkopu se na východě nachází zasypaná studna (12), na jihozápadě puklina ve skále sloužící jako cisterna na dešťovou vodu (13) s o samotě stojícím pilířem (14), který zřejmě podpíral mostek⁸³ vedoucí od páté brány k cisterně, a na východní straně je hradba obkružující příkop zpevněna mohutnou

⁷⁷ Ještě na konci 19. století byly některé plochy zachovány. (Kahlig, I.: *Hrad Helfštýn*, s. 34.) V dnešní době je poslední zbytek dochován u stěny v nejnižší místnosti východního křídla paláce.

⁷⁸ MZA Brno, E6 Benediktini Rajhrad, sign. O. a. 13, Gallaš, Josef Heřman Agapit: *Pamatky o pustých Twrzych*, fol. 36.

⁷⁹ Palác byl v 80. a 90. letech 20. století opatřen ostěním z iniciativy Z. Gardavského. Nová ostění byla vyrobena podle zachovalých detailů (již zmíněné malé okno nad vstupem, okno na západní přístavbě k severnímu křídle paláce, nebo podle nálezů v sutí v paláci). Nepatříčně působí vladislavské okno ze strany nádvoří v severním křídle. Podle srovnání fotografií musel být otvor pro něj neúměrně zvětšen.

⁸⁰ Z důvodu nejednotného číslování nádvoří v odborné literatuře se uchyluji radši k označení slovnímu.

⁸¹ Kahlig, I.: *Hrad Helfštýn*, s. 30. Potvrdil to i záchranný průzkum, který se uskutečnil v létě roku 1978. Podle něj bylo nádvoří dlážděno podél stěn velkými plochými kameny, ve svém středu potom menšími plochými kameny kladenými svisle. Zajímavé je, že výzkum zjistil zásahy do terénu pouze na dvou místech. (Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu. Sondáž na II. a IV. hradním nádvoří. Vedoucí výzkumu: Rostislav Janošík. 10. července – 4. srpna 1978, fol. 6.)

⁸² Dokládají to otvory po kladkových zařízeních, které se dochovaly v ostěních bran s výjimkou třetí brány, kde byl otvor během oprav v roce 2010 zakryt omítkou. Kolem ostění všech bran jsou také patrné vpádniny ohraničené pískovcovými kamenickými články pro zmiňované padací mosty.

⁸³ Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helfštejn*, s. 8.

dělostřeleckou baštou, tzv. Hladomornou (15).⁸⁴ Zmiňovaný parkán, tzv. Hřbitov (8),⁸⁵ je přerušen na čtyřech místech – na severu a na východě později dosypanou severní a východní palácovou terasou (6, 7), na severozápadě přístavbou k paláci (4), na východě rohem budovy paláce a na jihu budovou černé kuchyně (16). Místnost kuchyně je čtyřhranná, pod stropem ale přecházela dosud zachovanými cihlovými pasy v osmiúhelník, na kterém spočíval vysoký komín. Během nedávného výzkumu zde byla odkryta dvě topeniště, výlevka a porcovací vana. Při pohledu z Kravařského předhradí jsou na průčelí budovy kuchyně vidět dva cihelné nadlehčovací oblouky ve dvou úrovních nad sebou.⁸⁶ Ve spodní části je budova podepřena dvěma mohutnými pilíři zapuštěnými v příkopu. Pilíře jsou zhruba v polovině své výšky spojeny kamenným prampouchem, který nahoře nese dva zbytky krakorců.

Třetí nádvoří (Kravařské předhradí) (17) je na severozápadě obeháno hradbou, která je na severu a na západě rozčleněna hranatými (tzv. husitskými věžemi, z nichž severní se stala podle Gardavského návrhu rozhlednou) (18, 19)⁸⁷ a na jednom místě okrouhlou baštou (20). Na východě se nachází po bocích čtvrté brány (21) budovy pekárny (22) a kovárny (23) (bývalá kancelář a místnost pro písaře s barokní přístavbou, která byla vybavena prevétem). Průčelí čtvrté brány bylo, zřejmě z důvodů naklánění, zpevněno přístavbou, která kopíruje lomený oblouk průjezdu. Branka pro pěší měla původně také lomený oblouk, ale přístavba je zaklenuta sedlovým portálkem. V současné době je podle vyčnívajících nákolníků patrné snížení terénu v bráně a jejím okolí vůči minulému stavu. Za pekárnou se svažuje v místě bývalého příkopu (24) k baště s bývalou prachárnou prostranství zvané psinec (25). Kravařské předhradí bylo obkrouženo ve skále hloubeným a vyzděným příkopem (24), jehož část se zachovala na horním konci druhého nádvoří (Pernštejnské předhradí) (26). Od třetí brány (27) ke čtvrté se postupuje úzkým koridorem

⁸⁴ Podle pověstí bylo v baště vězení, proto nese tento název. (Kahlig, I.: *Hrad Helfštýn*, s. 26–27.)

⁸⁵ Za své jméno vděčí taktéž pověstem. (Kahlig, I.: *Hrad Helfštýn na Moravě*. Tiskem Aloisa Wiesnera: Praha 1897, s. 29–30.)

⁸⁶ Staršími badateli byl spodní z nich označován jako zazděná původní brána vedoucí na palácové nádvoří. (Tamtéž, s. 29.)

⁸⁷ Tyto hranaté věže byly původně čtyři a byly umístěny v nárožích Kravařského předhradí. Zachovány zůstaly dvě – severní a západní věž, nedochované byly v místech současné kovárny a pekárny. Z. Gardavský tyto věže nazval husitskými nebo také tábořského typu poté, co hledal analogii s baštami v Čáslavi, v Likavě, v Lipníku nad Bečvou, v Bechyni a v Táboře. Polygonální bašta v Lipníku měla být vystavěna před rokem 1434. (Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn v datech*, s. 7; Týž: Nad problémy úprav, s. 66.)

D. Menclová říká, že tyto pětiboké bašty se před stavbou opevnění v Táboře nikde nevyskytovaly. Objevují se poté na Moravě na dalším hradě patřícím Kravařům – ve Velkém Meziříčí, kde je opevnění datováno rokem 1434. Helfštýnské opevnění řadí ještě do předtábořské doby. (Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helfštejn*, s. 7–8.) M. Plaček toto označení odmítá a analogické stavby v Bechyni a Táboře považuje za stavby jiného charakteru. (Osobní archiv doc. Miroslava Plačka, Posouzení Studie pro obnovu historické působivosti a funkční využitelnosti hradu Helfštýna na Moravě, kat. Lipník n. B., 1991, s. 12.)

(28), který je hned za třetí bránou stočen o téměř 90 stupňů. Po pravé straně třetí brány se nachází uskupení bašty a bývalého prostoru dřívější třetí brány (27), které Z. Gardavský považoval za srostlici, kterou nazýval Kostkovou věží. Z třetí brány se po mostě přes příkop (24) dostaneme na horní část táhlého druhého (Pernštejnského) nádvoří (26), které se směrem k druhé bráně (29) zužuje a svažuje. Jedná se o největší nádvoří hradu, jehož délka činí něco přes 150 metrů a šířka asi 60 metrů. Uprostřed je nádvoří rozděleno renesančním valem pro děla (30). Hradba je na severní straně i na jihu rozčleněna dvěma podkovovitými otevřenými baštami (31, 32). Na dolním konci nádvoří (na jihozápadě) jsou k hradbě přilepeny bývalé hospodářské budovy – delší budova slouží nyní jako restaurace, depozitář a sociální zařízení pro návštěvníky a v kratší budově se nachází kancelář, prodejna, zázemí pro zaměstnance a výstavní síň (33).⁸⁸ Budovy svírají pravý úhel a v rohu, kde se setkávají, je hradba zpevněna věží (34). Valeně zaklenutým hrotitým průjezdem v třípatrové branské věži⁸⁹ s perňštejnským pískovcovým portálem a vysokou valbovou střechou a po mostě přes vyzdívaný příkop (35) se dostáváme na první nádvoří (36), které je na západě uzavřeno 100 metrů dlouhou mohutnou hradbou (37), jejíž šířka se pohybuje mezi sedmi až devíti metry, opatřenou dvěma čtvrtkruhovými baštami a zvýšenou na obou koncích věžemi (38, 39). Vlevo od průjezdu první brány se nachází samostatně stojící šnekové schodiště (40) vedoucí nahoru na širokou zeď, která tak není oslabena schody, které by byly umístěny v její síle. Ve spodní části je široká zeď opatřena kasematními střílnami pro umístění děl. Průjezd první brány je zaklenut valenou hrotitou klenbou. Po pravé straně průjezdu je průchod do místnosti využívané jako strážnice. Po bocích průjezdu se nachází výklenky (sedile), které se vyskytují také po stranách průjezdu druhé a čtvrté brány. Před širokou zdí je vyhlouben do skály obezděný první příkop (41).

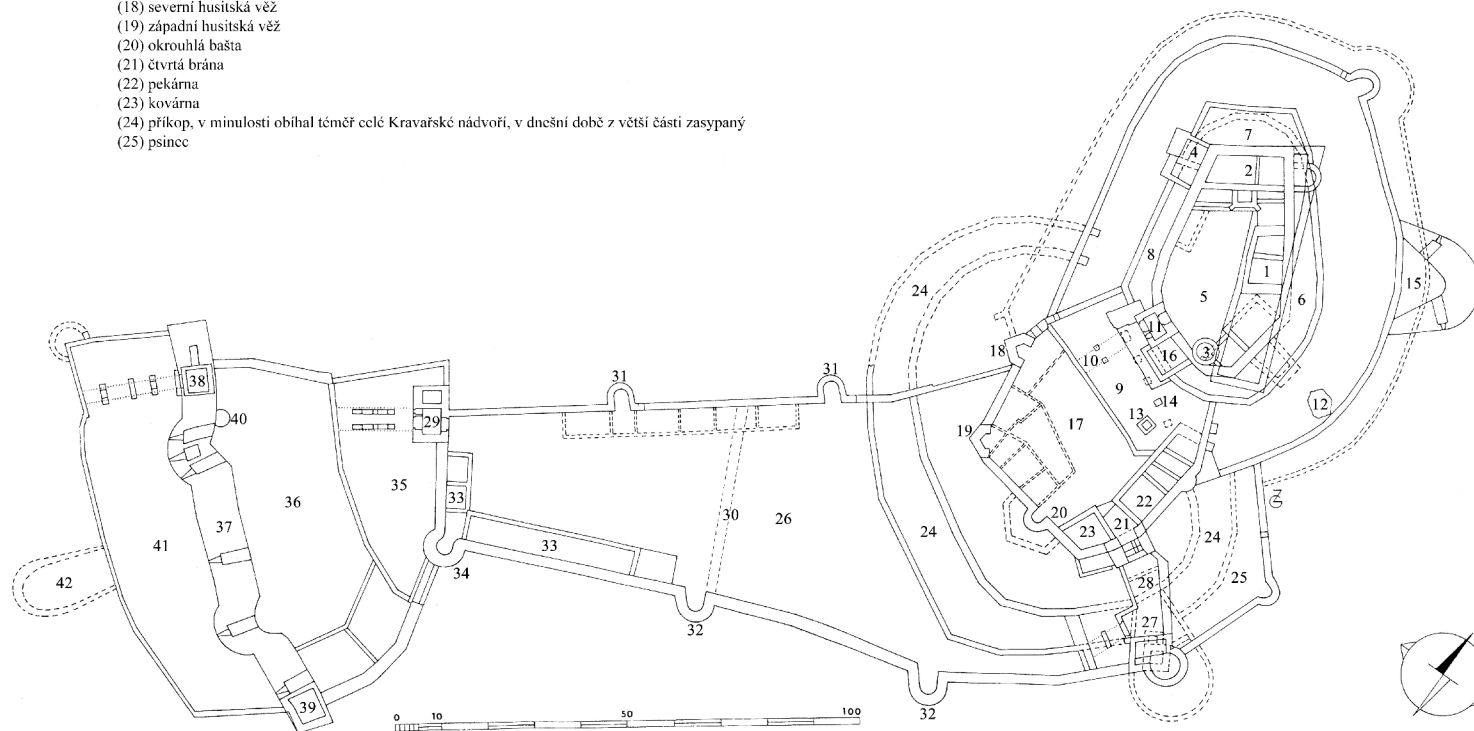
Hrad je stavěn na maltu z lomového kamene,⁹⁰ zdivo je členěno po cca 80 centimetrech. Zdivo paláce obsahuje mnoho cihel, které vlivem času a povětrnostních podmínek rychle podléhají zkáze. Na hradě zůstaly zachovány místy kamenické články – v paláci několik ostění, v hradbách a baštách klíčové střílny.

⁸⁸ Restaurace v jižním křídle budovy se nachází v bývalých konírnách, kancelář správy hradu v západní části budovy byla zřízena v místě bývalého bytu vrátného (19. a první polovina 20. století).

⁸⁹ Před průjezdem vlevo se nachází šnekové schodiště spojující nádvoří, první patro budovy s kanceláří a první patro branské věže. Po pravé straně v průjezdu druhé brány se v dnešní době nachází dřevěný přístavek pokladny, do nějž se vstupuje bývalou brankou pro pěší. Za přístavkem se nachází prostory bývalé vrátnice.

⁹⁰ Jedná se o úlomky „*drob a petromiktních slepenců hradecko-kyjovického souvrství spodnokarbonského stáří, na nichž hrad stojí*“. Místy jsou použity také prachovce, břidlice nebo jemnozrnné droby stejného původu. (Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn, složka Rozbor kamenů Helfštýna podle vzniku a lokalit od dr. Dvořáka, Dvořák, Jaroslav: Helfenštejn – zřícenina gotického hradu.)

(1) východní křídlo paláce	(26) druhé nádvoří (Pernštejnské předhradí)
(2) severní křídlo paláce	(27) třetí brána
(3) schodišťová věž	(28) koridor mezi třetí a čtvrtou bránou, před čtvrtou bránou býval příkop
(4) přístavba paláce	(29) druhá brána
(5) čtvrté nádvoří (Palácové)	(30) renesanční val
(6) východní palácová terasa	(31) podkovovité bašty na severní straně nádvoří
(7) severní palácová terasa	(32) podkovovité bašty na jižní straně nádvoří
(8) parkán (Hřbitov)	(33) bývalé hospodářské budovy
(9) pátý příkop	(34) nárožní věž
(10) most vedoucí k páté bráně	(35) druhý příkop
(11) pátá brána, nad ní Trubačská věž	(36) první nádvoří
(12) zasypaná studna	(37) Široká zed'
(13) cisterna na dešťovou vodu	(38) severní věž
(14) pilíř, v minulosti podíral mostek vedoucí k cisterně	(39) jižní věž
(15) mohutná dělostřelecká bašta (Hladomorna)	(40) šnekové schodiště
(16) černá kuchyně	(41) první příkop
(17) třetí nádvoří (Kravašské předhradí)	(42) renesanční rondelová bašta, zničená během stavby cesty v roce 1973
(18) severní husitská věž	
(19) západní husitská věž	
(20) okrouhlá bašta	
(21) čtvrtá brána	
(22) pekárna	
(23) kovárna	
(24) příkop, v minulosti obíhal téměř celé Kravašské nádvoří, v dnešní době z větší části zasypaný	
(25) psince	

Plánek převzat z Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. Východní terasa. Dokumentace, rozbor, koncepce, návrhy architektonického řešení v alternativách.* Strojopis uložen na hradě Helfštýn. Rekonstrukce a rehabilitace památek: Olomouc 1992, příl. 1.

4 Stavební vývoj

4.1 Hrad Helfštýn především jako rezidenční a reprezentační objekt

Je jisté, že hrad postavený za Friduše z Linavy nebyl nijak rozsáhlý ani výstavný. Stál v místě dnešního paláce a palácového nádvoří a udává se jeho oválný tvar. Archeolog J. Kohoutek nepředpokládá v této fázi ani zděnou výstavbu, ta podle něj vznikla až před polovinou 14. století za Kravařů.⁹¹

Spory se vedly ohledně existence věže tohoto hradu – D. Menclová udává existenci bergfritu chránícího bránu, která se v této době měla nacházet na jihu a později měla ustoupit budově kuchyně.⁹² Bergfrit je D. Menclovou situován do jihovýchodní části nádvoří, což je místo, které zůstalo velmi dlouho (až do 15. století) jinak nezastavěno a jeho existence je D. Menclovou spojována se spárou ve zdivu v blízkosti renesančního schodiště.⁹³ Stejně tak válcovou věž předpokládají F. Spurný a B. Samek.⁹⁴ Naopak Z. Gardavský, M. Plaček nebo J. Kohoutek po průzkumu jádra v roce 1996 hrad považují za bezvěžový. V této rané době byl hrad obehnan příkopem a valem,⁹⁵ D. Menclová uvažuje o parkánu,⁹⁶ palisádě a příkopu.

Původní palác tohoto hradu stával na severním konci nádvoří a neoplýval velikostí ani pohodlím. Zabíral plochu tzv. Rytířského sálu a zůstal z něj zachován valeně zaklenutý sklep.⁹⁷

⁹¹ Kohoutek, J.: Výzkum hradu Helfenštejna, s. 245.

⁹² Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helšštejn*, s. 18–19. Ovšem archeologický průzkum, který proběhl roku 2008 v prostoru černé kuchyně, potvrdil, že tudy průjezd nevedl. (Schenk, Z. – Mikulík, J.: *Z nových archeologických objevů na hradě Helfštýně*. Příspěvek zazněl 16. října 2012 na konferenci Helfštýn – historie, rekonstrukce, současnost v prostorách Muzea Komenského v Přerově.)

⁹³ Udává také záklenek ve zdivu, který má být pozůstatkem dodatečně probouraného vchodu do věže. (Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helšštejn*, s. 2–4.)

⁹⁴ Spurný, F. a kol.: *Hrady, zámky a tvrze*, s. 72–73. B. Samek fortifikaci považuje za plášťového typu s palácem a válcovou věží. (Samek, B.: *Umělecké památky*, s. 366–367.)

⁹⁵ Hrad měl být podle Z. Gardavského stavěn Fridušem ve spěchu z drobného lomového kamene na nekvalitní maltu. Neměl mít pevný palác, ani věž, která měla být vybudována až během kravařských přestaveb nad tehdejší druhou, dnešní pátou bránou. (Gardavský, Z.: *Státní hrad Helfštýn*, s. 7, 8.) J. Kohoutek řadí Helfštýn tohoto období mezi plášťové hrady. (Kohoutek, J.: Výzkum hradu Helfenštejna, s. 245.) M. Plaček udává dva metry silnou hradbu, která dala hradu tvar lodi dlouhé šedesát a široké třicet metrů. (Plaček, M.: *Hrady a zámky*, s. 156–157; Plaček, M.: *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 215.)

⁹⁶ Parkán je na západě, jak bylo řečeno v kapitole o popisu hradu, přerušen budovou, která je ale ve své spodní části otevřená tak, aby parkán zůstal průchozí. D. Menclová řadí její vznik už do 14. století (Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helšštejn*, s. 3.), ale Z. Gardavský až do druhé poloviny 15. století, do doby stavební činnosti Albrechta Kostky z Postupic. (Gardavský, Z.: *Rekonstruovaná zřícenina*, s. 240.)

⁹⁷ Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helšštejn*, s. 2–3.

Následující majitel Vok z Kravař měl hrad nechat opevnit a Fridušova slabá a nízká hradba měla být nahrazena mohutnější zdí, která zachovala oválný půdorys hradu. F. Spurný tuto stavební činnost předpokládá spíše až v době Vokova syna Jana (Ješka) z Kravař,⁹⁸ kam Z. Gardavský klade vznik první kaple, po které údajně zůstal zachován svorník se zkříženými ostrvemi pánů z Lipé⁹⁹ a přípora. J. Kohoutek po průzkumu jádra v roce 1996 existenci této kaple odmítl.¹⁰⁰ M. Plaček řadí do této doby vznik východního paláce.¹⁰¹

Na přelomu 14. a 15. století se za Lacka z Kravař¹⁰² uskutečnila rozsáhlá přestavba hradu, při níž vzniklo Kravařské předhradí obehnané kamennou hradbou, která byla ve čtyřech rozích zesílena hranatými baštami mířícími do čtyř světových stran.¹⁰³ Okolo tohoto opevnění měl vzniknout hluboký příkop. Podle F. Spurného a D. Menclové nechal Lacek rozšířit palác o nové východní křídlo a vybudoval kapli.¹⁰⁴ Jak bylo řečeno výše, Z. Gardavský vznik této kaple klade do dřívější doby Jana z Kravař a M. Plaček společně s J. Kohoutkem existenci kaple v této době odmítají.¹⁰⁵ Do počátku 15. století kladou Z. Gardavský a F. Spurný rovněž výstavbu hranolové tzv. Trubačské věže nad pátou (tehdejší druhou) bránou a také měla být v této době v příkopu za palácovým nádvořím vyhloubena studna.¹⁰⁶

V druhé polovině 15. století došlo k požáru hradu a k následné obnově, která změnila zástavbu. Požár měl patrně souvislost s Matyášem Korvínem, který podnikl v roce 1468 tažení na hrad.¹⁰⁷

Věž, která bývá označována jako Kostkova, je Z. Gardavským pokládána za jednu z historicky a architektonicky nejceněnějších na hradě jako srostlice více staveb. V blízkosti dnešní třetí brány měl být v polovině 15. století (za Voka ze Sovince a jeho synů)

⁹⁸ Gardavský, Z.: *Státní hrad Helfštýn*, s. 8; Spurný, F. a kol.: *Hrady, zámky a tvrze*, s. 72–73.

⁹⁹ Z rodu pánů z Lipé pocházela manželka Jana z Kravař, Klára z Lipé. (Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn v datech*, s. 7.)

¹⁰⁰ Kohoutek, J.: Výzkum hradu Helfenštejna, s. 244.

¹⁰¹ Plaček, M.: *Hrady a zámky*, s. 156–157.

¹⁰² Do této doby stavební činnost včleňují archeologické průzkumy. (Kohoutek, J.: Výzkum hradu Helfenštejna, s. 246.)

¹⁰³ Toto nové nádvoří mohlo nahradit nějaké dřívější lehce opevněné zázemí hradu. (Plaček, M.: *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 215.) Z. Gardavský ale vznik tohoto nádvoří se čtyřmi nárožními pětibokými hrotitými věžemi klade až do doby Petra Strážnického z Kravař, (Gardavský, Z.: *Rekonstruovaná zřícenina*, s. 239.) nebo společně s F. Spurným dokonce do doby Voka ze Sovince. (Gardavský, Z.: *Státní hrad Helfštýn*, s. 10; Spurný, F. a kol.: *Hrady, zámky a tvrze*, s. 72–73.)

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 72–73; Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helfštejn*, s. 8. Vzhledem k době vzniku předpokládá D. Menclová ještě východní orientaci kaple. Umisťuje ji do východní části staršího severního křídla paláce nebo do novějšího východního křídla.

¹⁰⁵ Kohoutek, J.: Výzkum hradu Helfenštejna, s. 244; Plaček, M. (bytem Bzenec): sděleno 29. prosince 2014.

¹⁰⁶ Gardavský, Z.: *Státní hrad Helfštýn*, s. 8, 10; Spurný, F. a kol.: *Hrady, zámky a tvrze*, s. 72–73.

¹⁰⁷ Plaček, M.: *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 215; Kohoutek, J.: Výzkum hradu Helfenštejna, s. 246.

vybudován oválný barbakán, který měl chránit příjezdovou cestu k tehdy nově vybudované bráně. Albrecht Kostka z Postupic měl nechat barbakán zbourat a s využitím jeho základů zde vystavět dvojitou věž složenou z hranaté části, ve které se nacházel průjezd třetí brány, a z okrouhlé části, která byla opatřena střílnami a fungovala jako bašta.¹⁰⁸ D. Menclová tuto věž pokládá za dílo pernštejnské doby, protože stavba nenese známky poškození a oprav, které přinesl požár způsobený obléháním hradu vojsky Matyáše Korvína.¹⁰⁹ M. Plaček ovšem barbakán v takto brzké době odmítá, navíc pokud by Helfštýn v této době měl takto moderní opevnění, jistě by se jej Kostka z Postupic nezbavoval.¹¹⁰

Za stavbu z doby Albrechta Kostky z Postupic je považována i část hradby s baštou uzavírající prostor zvaný psinec, která nahradila hluboký vyzděný příkop a hradbu, tedy kravařské stavby obíhající hrad z východu.¹¹¹

Vilém z Pernštejna hrad nechal zvelebit a rozšířit. Mimo prostor samotného hradu byl zasypán příkop z doby Kravařů¹¹² a uvnitř v hradě vzniklo Pernštejnské předhradí s několika baštami. Dole je uzavřené branskou věží, která je datována rokem 1480 podle desky s pernštejnským znakem, erbovní legendou a nápisem „*anno mcdlxxx wilem z pernstayna pan na helfenstaynye*“. Na horním konci je nádvoří uzavřeno třetí bránou, jež se zřejmě za Viléma z Pernštejna kvůli ostré zatáčce dočkala přesunu z hranolové věže vpravo, jejíž průjezd byl zazděn, doleva.¹¹³ Úpravy se dotkly i budov na Palácovém nádvoří – byla přestavěna věž¹¹⁴ a zároveň i palác, jak je patrné podle pozdně gotických ostění – stavby Vilémovy doby se vyznačují použitím téměř prefabrikovaných kamenických článků, které byly vyráběny do zásoby a používány po celá desetiletí.¹¹⁵ Severní a východní část paláce byly v této době zřejmě spojeny v jednu budovu.¹¹⁶ Z. Gardavský klade do této doby zánik kravařské kaple ve východní části paláce a vznik nové v severním křídle, která měla svou vysokou klenbou zasahovat až do podkroví, kde po ní měly zůstat zachovány klenební patky. Dalším dokladem této kaple mají být trhliny

¹⁰⁸ Gardavský, Z.: Rekonstruovaná zřícenina, s. 240.

¹⁰⁹ Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helfštejn*, s. 8.

¹¹⁰ Plaček, Miroslav (bytem Bzenec): sděleno 29. prosince 2014.

¹¹¹ Gardavský, Z.: Rekonstruovaná zřícenina, s. 240.

¹¹² Tamtéž, s. 240.

¹¹³ Přesun průjezdu třetí brány z Kostkovy věže doleva dává D. Menclová spíše do souvislosti s výstavbou tzv. Hladomorny v době Jana z Pernštejna, kdy se s velkými děly nebylo možné na příjezdové cestě ve třetí bráně vytočit. (Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helfštejn*, s. 20.)

¹¹⁴ Gardavský, Z.: *Rekonstruovaná zřícenina*, s. 240.

¹¹⁵ Samek, B.: *Umělecké památky*, s. 366–367; Gardavský, Z.: *Státní hrad Helfštýn*, s. 14, 15; Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helfštejn*, s. 13.

¹¹⁶ Plaček, M.: *Hrady a zámky*, s. 156–157.

ve fasádě obrácené do nádvoří, které mají naznačovat výšku oken a také několik dochovaných kusů kružeb, které však byly bohužel z hradu odcizeny.¹¹⁷

Za Vilémova syna Jana Bohatého z Pernštejna¹¹⁸ byla vybudována na jihozápadě široká předsunutá zeď se dvěma baštami a věžemi, řadou kasematních střílen a vyzděným příkopem a na východním konci hradu vznikla mohutná dělostřelecká bašta (později lidově zvaná Hladomorna). Za Jana se také začalo s budováním vnějšího opevnění.¹¹⁹ Došlo možná ke změnám v nejstarší části hradu – k renesanční přestavbě paláce, kterou klade Z. Gardavský právě do této doby.¹²⁰ Byla také vybudována budova černé kuchyně s vysokým komínem.¹²¹

V době Bruntálských z Vrbna Z. Gardavský žádnou významnou stavební činnost nepředpokládá,¹²² B. Samek do jejich doby klade vznik válcové schodišťové věže na Palácovém nádvoří.¹²³ D. Menclová však od Hynka Bruntálského z Vrbna, který si měl z Helfštýna vytvořit hlavní reprezentační sídlo, očekává potřebu nové moderní budovy, takže předpokládá, že v této době na místě stávajícího paláce vyrostla moderní renesanční stavba.¹²⁴ Po těchto rozsáhlých stavebních úpravách umisťuje Menclová kapli do severního křídla paláce, kde zůstalo zachováno gotické okénko. J. Krčálová však odmítá Gardavského časové zařazení renesančního paláce do doby Jana z Pernštejna, protože žádné jiné Janem iniciované interiéry v Pardubicích, Prostějově, Valašském Meziříčí nebo Hranicích nejsou řešeny tak pokrokově. Stejně tak nesouhlasí s D. Menclovou a jejím včleněním renesančních úprav na paláci do doby Bruntálských z Vrbna. Za stavitele paláce považuje už Petra Voka z Rožmberka a za autora stavby Baldassara Maggiho. Dokládá to dochováním několika červených pětিলistých růží v omítkách v místnostech paláce.¹²⁵ K jejímu tvrzení přispívají také poznámky Václava Břežana: Petr s Kateřinou na Moravu

¹¹⁷ Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 63; Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn. složka 848 – Fasáda pozdněgotické kaple, Zaměření, průzkum a studie řešení. 4. května 1998.

¹¹⁸ D. Menclová považuje za stavitele prvního nádvoří a široké zdi ještě Viléma z Pernštejna. (Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helfštejn*, s. 17.)

¹¹⁹ Gardavský, Z.: *Státní hrad Helfštýn*, s. 16.

¹²⁰ Co se týče vzniku, vzhledu, vývoje a hlavně změny paláce z gotického na renesanční zámek, nejsou názory jednotné. Za iniciátory renesanční přestavby jsou považováni Pernštejnové, Rožmberkové i Bruntálští z Vrbna. Z. Gardavský říká, že v paláci během různých vývojových etap fungovaly celkem čtyři kaple a vznik třetí ve zvýšeném přízemí západní přístavby severního křídla paláce klade do doby Jana z Pernštejna. (Týž: *Hrad Helfenštejn v procesu bourání*, s. 181; Týž: *Rekonstruovaná zřícenina*, s. 242.)

¹²¹ Týž: *Státní hrad Helfštýn*, s. 16–17.

¹²² Uvažuje pouze o vylepšení tepelné pohody v paláci zmenšením oken a zvýšením podlah. (Týž: *Hrad Helfenštejn v procesu bourání*, s. 183.)

¹²³ Samek, B.: *Umělecké památky*, s. 366–367.

¹²⁴ Menclová, D. – Gardavský, Z. – Panoš, V.: *Helfštejn*, s. 22.

¹²⁵ Z. Gardavský vysvětluje výskyt rožmberských růží v omítkách paláce „menšími interiérovými úpravami s výmalbou místností pro účely každoročních letních pobytů“. (Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn v procesu bourání*, s. 183.)

zajížděli každé léto, od srpna do září 1580 pobývali na Helfštýně, další léto bydleli na radnici v Lipníku, stejně tak i Petr v lednu a únoru 1582 a poté na Helfštýn zajížděli pravidelně až do roku 1588.¹²⁶ J. Krčálová je přesvědčená, že právě v letech 1580–1581 se palác přestavoval. Na podzim 1580 a na jaře 1581 pracoval Maggi na rozšiřování hradu v Bechyni, roku 1580 mu Adam z Hradce zadal výstavbu Hluboké a dostavbu Nového stavení v Jindřichově Hradci. Mezitím mohl zřejmě projektovat přestavbu Helfštýna a zajíždět ji dozorovat, ale prováděl ji patrně nějaký italský stavitel, který se usadil v Lipníku nad Bečvou. Pro Maggiho autorství podle J. Krčálové svědčí zejména několik detailů: „zevně sgrafitová rustika, arci běžná a velká okna původně s podřímsím a horní římsou, v jeho tvorbě častá. Uvnitř systém kleneb s dvojicemi koutových lunet, se spojující římsou a čabrakovými konzolami, jež mají příbuzné v bechyňské Soudnici a především v paláci na Kratochvíli (římsy spínající celou prostoru navrhoval Maggi rovněž pro Nové stavení v Jindřichově Hradci). Svědčí pro něho i niky a výklenky – těch užil jak v obou těchto stavbách Rožmberků, tak v jindřichohradeckém Rondelu, v tamních Velkých arkádách a v telčském zámku, v trojicích s portály v přízemí jezuitské koleje v Českém Krumlově. Dvouramenné schodiště a segmentové záklenky portálů jsou ve většině jím vytvořených staveb obvyklé. Sál s klenbou, tehdy ojedinělý, měl obdobu opět na Kratochvíli.“¹²⁷ Svědčí pro něj dále také to, jak naložil se složitou terénní situací – vybudoval mohutnou podpůrnou konstrukci založenou až v příkopu, na které bylo postaveno severovýchodní, z hradební zdi vystupující nároží nového helfštýnského paláce. Podobně svízelnou situaci Maggi řešil i na Bechyni a při přestavbě Hrádku v Českém Krumlově. Podle J. Krčálové pro Maggiho svědčí i třetí, neprovedené, jižní křídlo paláce, které ale bylo jistě plánováno. Jeho vzniku patrně zabránil Maggiho odchod z Čech v roce 1589.¹²⁸ Bruntálským z Vrba proto J. Krčálová přisuzuje stavbu zámku v Lipníku, provedenou podle dobových potřeb už na rovině. Na Helfštýně je považuje za stavitele válcové schodišťové věže, která překryla okno východního křídla – okno tedy patřilo dřívější stavební činnosti.¹²⁹

¹²⁶ Břežan, V.: *Životy posledních Rožmberků*. Svoboda: Praha 1985, s. 456–457, 461, 463, 472–473, 478, 485, 487–478.

¹²⁷ Krčálová, J.: *Renesanční stavby B. Maggiho v Čechách a na Moravě*. Academia: Praha 1986, s. 45–46.

¹²⁸ Tamtéž, s. 46.

¹²⁹ Tamtéž, s. 46–47.

4.2 Vojenská funkce hradu vystupuje do popředí

Od doby, kdy hrad získali Ditrichštejnové, nedošlo prakticky k žádnému stavebnímu rozvoji. Helfštýn ztratil úlohu šlechtického sídla a nadále sloužil jen coby vojenská pevnost a kanceláře. Několikrát byl poničen vojenskými akcemi – valašskými vzbouřenci, Mansfeldovými a Torstensonovými vojsky atd. a posádka se věnovala pouze nejn nutnějším opravám. Poté, co odtáhla Mansfeldova vojska, nastala doba relativního klidu, během které se budovalo další vnější opevnění.¹³⁰ V roce 1656 došlo z rozkazu dvorské vojenské rady k ničení hradu – na několika místech došlo k prolomení hradeb, byly strženy dřevěné části a takto vzniklým materiálem byla zasypána studna. Už v roce 1663 byl hrad uveden zacelením hradeb znovu do obranyschopného stavu kvůli hrozbě tureckého vpádu na Moravu. Některé části hradu však zůstaly neopraveny – např. obě věže na koncích široké zdi, ochoz kolem hradeb celého hradu, studna zůstala zasypaná atd. Po zasypání studny byl hrad zbaven zdroje pitné vody, proto se vzápětí objevily snahy o její vyčištění a znovuzprovoznění. V literatuře bývá studna označována jako nejméně sto metrů hluboká, což z jejího čištění činí velmi náročný úkol. I. Kahlig zmiňuje nabídku vyklizení studny od dvou horníků z Kutné Hory a také zednického mistra z Lipníka. Ferdinand z Ditrichštejna ale k čištění studny nesvolil.¹³¹ Turecké nebezpečí zapříčinilo i další rozvoj vnějšího opevnění hradu. Znovu se hrad opevňoval ještě v letech 1741–1746 během tažení Fridricha II. Velikého na Moravu.

4.3 Samovolné chátrání

V roce 1788 byl hrad definitivně opuštěn. Jan Karel Ditrichštejn nechal vyjmout a prodat kamenické články, veškeré kovové segmenty (kování, mříže atd.) a roku 1806 i střechu paláce na otop. Hrad začal být rozebírán a materiál z něj odvážen pryč. Ve zdivu Trubačské věže zbavené střechy se vytvořily trhliny a zeď se nachýlila, dokonce se objevovaly názory, že se věž při silném větru kymácí. Roku 1817 z nařízení krajského úřadu byla věž jako nebezpečná budova ostřelována dvěma děly, její přední část ale spadla až po vystřelení šedesáté rány.¹³²

¹³⁰ Gardavský, Z.: *Státní hrad Helfštýn*, s. 20.

¹³¹ Kahlig, I.: *Hrad Helfštýn*, s. 25, 89.

¹³² Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn, složka 6092 – Eliáš, J.: *Hrad Helfštejn. Stavebně-historický průzkum. Dějiny hradu*. SÚRPMO: Brno 1979, s. 60.

4.4 Opravy Helfštýna v 19. a v první polovině 20. století

Další stavební úpravy hradu přinesl až romantismus. V polovině 19. století byla nejprve opravena přístupová cesta k hradu včetně odpočinkového altánku, uvnitř hradu byly přes příkopy vybudovány dřevěné mosty s využitím starších pilířů (obr. 4), byla upravena schodiště a poté byly v zastřešených věžích na široké zdi vytvořeny dvě pohostinské místnosti (1842–1843), v konírnách na druhém nádvoří vznikl hostinec a na nádvoří vyrostly dva dřevěné pavilony, které byly využívány jako kuželna a taneční sál.¹³³ V roce 1857 střechy budov poničila vichřice, byla uzavřena restaurace a nějakou dobu potom sídlil na Helfštýně pouze myslivec, pro jehož potřeby byla určitá plocha druhého nádvoří osázena obilím.¹³⁴ Byt pro něj byl vybudován v interiéru věže nad druhou bránou a pro pohodlný přístup do věže bylo zbudováno točité schodiště (obr. 5) v rohu mezi věží a hospodářskými budovami. Na začátku 20. století bylo odbouráno.¹³⁵ Zасыпáním studny v 17. století pozbyl hrad zdroj vody, proto byla v druhé polovině 19. století ve třetím příkopu vyhloubena nová. V pravé baště severní zdi Pernštejnského nádvoří byly zřízeny záchody.¹³⁶

V letech 1863–1897 nechala kněžna Gabriela z Hatzfeldu provádět každoročně dílčí opravy hradu, jako např. zpevňování korun zdí,¹³⁷ na které roku 1911 navázala její dcera Antoinetta z Althannu. Pozornost se v té době soustředila hlavně na palác, jehož místnosti a sklepy byly vyčištěny od suti, a klenby byly překryty asfaltovou lepenkou nebo plechem a došlo k zadrnování. Byly dozděny výlomy ve zdech a vyspraveny záklenky oken a dveří.¹³⁸ Práce byly přerušeny první světovou válkou. V opravách pokračovala Antoinetta z Althannu znovu ve 30. letech, kdy došlo k doplnění vylámaných zdí, k zalití jejich korun cementem a k zakrytí drnem nebo dehtovým papírem. Byla dostavěna

¹³³ Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn v datech*, s. 8.

¹³⁴ MZA Brno, E6 Benediktini Rajhrad, sign, O. a. 13, Gallaš, Josef Heřman Agapit: *Pamatky o pustých Twrzych*, fol. 33.

¹³⁵ Dřívější přístup do věže vedl přes bývalou hospodářskou budovu a ústil na pavlači nesené dvěma krakorci v prvním patře věže. (Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. Opevnění 2. hradní brány*. Strojopis uložený na radě Helfštýn. SÚRPMO: Brno 1978, s. 18; Kahlig, I.: *Hrad Helštýn*, s. 16; Gardavský, Z.: *Nad problémy úprav*, s. 61.)

¹³⁶ Kahlig, I.: *Hrad Helštýn*, s. 18.

¹³⁷ Např. byly zpevněny koruny zdí kolem třetího nádvoří a během těchto prací zde bylo vybudováno cimbuří. (Tamtéž, s. 105.)

¹³⁸ Kohoutek, J.: *Výzkum hradu Helfenštejna*, s. 239; Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn v procesu bourání*, s. 190.

předprseň na jižní a východní zdi Kravařského předhradí.¹³⁹ Za druhé světové války bylo plánováno přebudování hradu profesorem Bodo Ebhardtem pro potřeby Hitlerjugend. Gardavský tuto vizi velmi kritizuje. Stavba by podle něj byla provedena precizně, ale hrad by se tím odcizil našemu výtvarnému a historickému prostředí a odpovídal by „zprůměrované představě a fantazii německého badatele a architekta. Tím by zanikly všechny dokumenty vývoje hradu.“¹⁴⁰ V roce 1943 byly ale jen nákladem 65 000 korun opraveny koruny hradeb.

4.5 Druhá polovina 20. století ve stavební historii hradu

Krátce po válce nechal Klub českých turistů na hrad nově zavést elektřinu. Jako zásobárna vody byla v této době používána studna vyhloubená v druhé polovině 19. století ve třetím příkopu a sociální zařízení bylo vybudováno v jedné z bašt Pernštejnského předhradí.¹⁴¹ V 50. letech potom Československá obec sokolská zajistila opravu dřevěných mostů a zábradlí, schodiště na širokou zeď, hostince a bytu kastelána v prostorách dnešní kanceláře.¹⁴² V roce 1951 byla na hradě zřízena v prostorách nad dnešní restaurací noclehárna.¹⁴³

V letech 1952–1960 byl hrad ve správě Krajského vlastivědného muzea v Olomouci a posléze od 28. října 1960 byl převeden pod přerovský Okresní národní výbor a spadal pod Okresní vlastivědné muzeum v Přerově.¹⁴⁴

Opravy a dostavby, které se na Helfštýně odehrály v období od konce války do roku 1978, byly určující pro další dění na hradě, proto je velmi důležité je zachytit a zmapovat. Výsledky, které za sebou zanechal Zdeněk Gardavský, by se zdály logickým vyústěním situace, která byla posvěcena stanoviskem ministerstva školství, věd a umění z 29. října 1952 zmiňovaným již v kapitole o historii hradu: „se zřetelem k tomu, že

¹³⁹ Fröhlich, A. – Fröhlichová, M.: *Město Lipník nad Bečvou a hrad Helfštýn*, s. 67–68; Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl II. Střední hrad*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Olomouc 1984, 28/12.

¹⁴⁰ Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn v procesu bourání*, s. 191; Týž: *Hrad Helfenštejn v datech*, s. 8; Týž: *Státní hrad Helfštýn*, s. 20–23.

¹⁴¹ NA Praha, fond SPS-d Státní památková správa – dodatky, kart. 161, sign. 30 Helfštýn hrad, Helfštýn (okr. Lipník n./B.) – státní hrad, sadová dohlídka v listopadu 1952.

¹⁴² Podle dopisu ministerstva školství, věd a umění ze dne 7. června 1952 byla sokolská obec napomínána za to, že nerespektovala zásady památkové péče. (Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn v procesu bourání*, s. 191.)

¹⁴³ Tamtéž, s. 191; Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Prohlídka hradu v jeho obnově a výhledu, s. 17.

¹⁴⁴ SOKA Přerov, fond Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského Přerov, inv. č. 114, kart. 6, Zprávy o činnosti komise státní památkové péče a zprávy o činnosti okresního konzervátora, Korespondence ONV Přerov a KNV Ostrava, 30. října 1960.

*dodavední (sic) zabezpečovací práce prováděné konservační technikou udpucímú ki lturnímu (sic) využití naprosto nevyhovují, bude nutné po etapách realizovati generální asanační plán, jehož základní ideou je zastřešení všech zachovalých částí hradu a jejich stavební zabezpečení tak, aby podstata památky netrpěla povětrností a vnitřních prostor mohlo být řádně využito ke kulturním účelů.*¹⁴⁵ Ovšem Gardavského činnost se děla v době o třicet let pokročilé, v době, kdy již památková péče měla k dispozici metodiku J. Sokola¹⁴⁶ o péči o zříceniny propagující konzervační přístup nebo Mezinárodní chartu o zachování a restaurování památek vzniklou v Benátkách v roce 1964, která připouští určité možnosti rekonstrukce památek, pouze ale v případě dokonalé znalosti historického stavu.¹⁴⁷

- V letech 1954–1972 probíhala neplánovaná obnova hradu, kterou Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci ve spolupráci se SÚRPMO započalo v duchu již zmiňovaného stanoviska ministerstva školství, věd a umění, jehož základní ideou je zastřešení budov.¹⁴⁸ Jako první byla zastřešena bez projektu, podle návrhu tehdejšího kastelána hradu A. Čevely v roce 1954 věž nad druhou bránou (obr. 5, 6).¹⁴⁹ V roce 1962 se pak stavěla střecha nad věží první brány (obr. 7, 8) (severní věž na široké zdi). Přestože v roce 1960 došlo ke změně zřizovatele z olomouckého na přerovské muzeum, tuto už naplánovanou a započatou stavbu provedlo ještě olomoucké muzeum.¹⁵⁰ Změnou vedení se velké stavební akce na hradě až do poloviny 60. let 20. století pozastavily, probíhala jen drobná udržovací činnost např. na koruně hradby čtvrté hradní brány, odkud padaly kameny, a na korunách některých dalších zdí (např. třetí brána), byly opraveny čtyři mosty a některá zábradlí.¹⁵¹ Náklady na tyto drobné údržbové práce se pohybovaly v řádech pár

¹⁴⁵ NA Praha, fond SPS-d Státní památková správa – dodatky, kart. 161, sign. 30 Helfštýn hrad, Helfštýn, st. hrad; odevzdání do správy ministerstva školství, věd a umění – zápis.

¹⁴⁶ Sokol, J.: Zříceniny historických budov, jejich ochrana a úprava. *Památková péče*, 22, č. 4, 1962, s. 104–110.

¹⁴⁷ Dostupná např. zde: <<http://www.restauro.cz/archiv/Bencharta.htm>>.

¹⁴⁸ Ve stejné době muzeum participovalo i na hradě Sovinci, kde došlo také k zastřešení některých budov. (Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 53.)

¹⁴⁹ Střecha byla zbudována tzv. Holčákovou valašskou partou. (Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložena na hradě Helfštýn. Prohlídka hradu v jeho obnově a výhledu, s. 17.)

¹⁵⁰ Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 53.

¹⁵¹ V 60. letech měla být ve věži nad první bránou zřízena pozorovatelná štábu Civilní obrany (= CO). 13. března 1962 to na své schůzi schválila OSSPPOP v Přerově. Štáb CO měl opravit schodiště vedoucí nahoru do věže a také zábradlí. (SOka Přerov, fond Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského Přerov, inv. č. 113, kart. 6, , Zápisy ze schůzí okresní komise státní památkové péče a ochrany přírody, Zápis o schůzi okresní komise stát. pam. péče a ochrany přírody v Přerově 13. března 1962.)

tisíců a prováděli je různí brigádníci.¹⁵² Stav některých částí hradu požadoval rozsáhlejší údržbu, která však tehdy nebyla realizována, proto došlo např. k sesutí dvanácti metrů parkánové hradby.¹⁵³ Na druhém nádvoří byl v této době buldozerem vytvořen taneční parket¹⁵⁴ a v roce 1969 zde vzniklo v blízkosti restaurace nové sociální zařízení pro návštěvníky, ovšem bylo postaveno z holé neomítané cihly.¹⁵⁵ V letech 1967–1969 se pracovalo na schodišti vedoucím na širokou zeď, na korunách předprsni široké zdi a hlavně na zastřešení jižní věže nad širokou zdí (obr. 9, 10), k jejíž opravě se přistoupilo z důvodu padajícího kamení, které ohrožovalo návštěvníky přicházející na hrad. Nad rámec nutného zajištění zdiva se provedlo obnovení prvního patra věže a její zastřešení.¹⁵⁶ Projekt střechy věže vytvořil architekt Václav Capoušek a práce provedla stavební četa přerovského muzea.¹⁵⁷ Na této akci už se podílel Z. Gardavský, který projekt obnovy prvního patra zpracoval.¹⁵⁸ Jeho zájem věnovat se Helfštýnu se ale projevil již dříve – již v roce 1958 kontaktoval ČSAV s návrhem, že zpracuje podrobný průzkum hradu, který nebyl prozatím přijat.¹⁵⁹ Špatný stav Trubačské věže (obr. 12–16) zapříčinil uzavření vnitřního hradu a vyžádal si její opravu, která byla provedena v letech 1968–1970. Zdivo věže bylo proinjektováno a na koruny zdí byl použit torkret.¹⁶⁰ Byla to první akce, kterou prováděl na hradě Geologický

¹⁵² Tamtéž, inv. č. 114, kart. 6, Zprávy o činnosti komise státní památkové péče a zprávy o činnosti okresního konzervátora, Průzkum na hradě Helfenštejně, č. 44/61, Přerov 21. 4. 1961; Tamtéž, inv. č. 114, kart. 6, Zprávy o činnosti komise státní památkové péče a zprávy o činnosti okresního konzervátora, Korespondence mezi Vlastivědným ústavem v Olomouci a J. Konečným, předsedou školské a kulturní komise ONV, 16. ledna 1962.

¹⁵³ Tamtéž, inv. č. 114, kart. 6, Zprávy o činnosti komise státní památkové péče a zprávy o činnosti okresního konzervátora, Vyjádření okres. konzervátora stát. pam. péče, Přerov 22. května 1963.

¹⁵⁴ Tamtéž, inv. č. 113, kart. 6, Zápisy ze schůzí okresní komise státní památkové péče a ochrany přírody Zápis o schůzi okres. komise stát. pam. p. a ochrany přírody v Přerově, 7. prosince 1962; Tamtéž, inv. č. 114, kart. 6, Zprávy o činnosti komise státní památkové péče a zprávy o činnosti okresního konzervátora, Helfštýn hrad – poškození památky, 6. září 1966.

¹⁵⁵ Městský úřad Lipník nad Bečvou, stavební úřad, složka Hrad Helfštýn, II. nádvoří – objekt restaurace, hrad Helfštýn Jednostupňový projekt pohostinského a sociálního zařízení, Průvodní zpráva 1975.

¹⁵⁶ V obnoveném prvním a druhém patře věže byly použity stejné typy a velikosti střílen, které se zachovaly v přízemí. (Gardavský, Z.: Hrad Helfenštejn v procesu bourání, s. 193; Týž: Nad problémy úprav, s. 55.)

¹⁵⁷ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Prohlídka hradu v jeho obnově a výhledu, s. 17.

¹⁵⁸ Městský úřad Lipník nad Bečvou, stavební úřad, Prováděcí projekt na statické zabezpečení hradu Helfštýn III. část, V., Gardavský, Z.: *Jižní věž na Široké zdi hradu Helfštýna na Moravě, Odborná analýza a návrh*, 1967.

¹⁵⁹ NA Praha, fond SPS-d Státní památková správa – dodatky, kart. 161, sign. 30 Helfštýn hrad, Korespondence mezi ČSAV a SPS z 19. května 1958.

¹⁶⁰ Už v této době se plánovalo nejprve zajištění Trubačské věže, ale také její dostavba na vyhlídku a následné zastřešení vedlejší budovy kuchyně. Také se mluvilo o potřebnosti rekonstrukce paláce. (Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 55.) Další oprava, která se věnovala Trubačské věži, se uskutečnila v roce 1992 a jednalo se o doplnění ostění v bráně, které bylo údajně zničeno průjezdem těžkého vozidla Geologického průzkumu Rýmařov. (Městský úřad Lipník nad Bečvou, stavební úřad, Hrad Helfenštejn –

průzkum, n. p. Rýmařov,¹⁶¹ jenž zde setrval až do 80. let. Tento stavební podnik zajišťoval velké stavební akce a drobné opravy se měly stát náplní práce stavební čety přerovského muzea, jež však na hradě nikdy trvale nepůsobila. Z. Gardavský vcelku oprávněně kritizuje neekonomický záměr muzea – najmout na tyto drobné opravy cizího dodavatele vycházelo draž, než je provádět svépomocí. V 80. letech problém s nedostatkem pracovních sil vyřešili dobrovolníci.¹⁶² J. Gwuzd ve svém článku *Památková obnova hradu Helfštyňa* konstatuje, že „*při těchto zásazích nebyly plně respektovány zásady památkové péče*“.¹⁶³ V letech 1969–1970 byla vybudována nová příjezdová cesta k hradu a také parkoviště na louce pod hradem. Během těchto stavebních prací bylo bohužel poškozeno vnější opevnění, například renesanční bašta v předpolí hradu.¹⁶⁴

- roku 1973 byla zahájena etapa, na které se podílel taktéž Geologický průzkum Rýmařov, který byl jak dodavatelem stavebních prací, tak i zajišťoval potřebnou projektovou dokumentaci prostřednictvím svého závodu v Bystřici pod Hostýnem. V této době probíhala už „*systematická památková obnova hradu na základě projektové dokumentace zpracovávané pro jednotlivá léta v souladu s finančními a kapacitními možnostmi*“.¹⁶⁵ Tato byla organizována postupně:

I. etapa – byly sanovány objekty, jejichž součástí je třetí a čtvrtá brána, včetně přilehlých hospodářských budov a části severní hradby druhého nádvoří. Tyto práce byly dle J. Gwuzda „*poznamenány ještě nedůsledným přístupem k provádění památkové obnovy*“,¹⁶⁶ kdy bylo použito tzv. strojní spárování. K vnější části severní hradby byl omezený přístup, proto byla provedena injektáž a spárování pouze z vnitřní strany. Z. Gardavský k této fázi říká, že ačkoliv byly na hradě potřebnější objekty, pozornost se soustředila hlavně na snadno dostupné opevnění. Ve stavebněhistorickém průzkumu k této části hradu Z. Gardavský uvádí, že šlo pouze o formální povrchovou úpravu, která působila „*dojmem pozůstatků stáda krav na polní cestě*“, byl uplatněn „*velmi rušivý způsob pokryvu*

vodární věž. Zaměření – studie – projekt, Korespondence mezi Okresním úřadem v Přerově a Okresním vlastivědným muzeem, 11. června 1992 – Rekonstrukce páté hradní brány hradu Helfštyňa.)

¹⁶¹ Geologický průzkum Rýmařov byl stejně jako Geologický průzkum Brno, o kterém bude řeč později, jedním ze závodů Geologického průzkumu, n. p. Ostrava. Projektovou dokumentaci k pracím zajišťovala pobočka v Bystřici pod Hostýnem. Stručná historie tohoto podniku je k nalezení na <<http://www.unigeo.cz/txt.php?article=2>>. Fond Geologický průzkum, n. p. Brno, závod Ostrava je uložen v Zemském archivu v Opavě, ale bohužel přímo k akcím na Helfštyně se žádná dokumentace v něm nevztahuje.

¹⁶² Gardavský, Z.: Hrad Helfenštejn v procesu bourání, s. 194.

¹⁶³ Gwuzd, J.: Památková obnova, s. 82.

¹⁶⁴ Gardavský, Z.: Hrad Helfenštejn v procesu bourání, s. 196.

¹⁶⁵ Gwuzd, J.: Památková obnova, s. 82.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 83.

korun zdí „rozkecaným“ torkretem v podobě kravinců“, protože ochoz a koruna severní hradby byly pokryty torkretem, nebyly doplněny výlomy ve zdivu, před nastříkáním betonu nebyly důkladně odstraněny zbytky suti a hlíny, navíc použitá hmota obsahovala malé množství vápna, takže vrstva torkretu začala brzy praskat a odpadávat.¹⁶⁷ Zalévání korun hradeb do betonu se už v 70. letech J. Gwuzdovi jevilo jako holé neštěstí. Bohužel špatný přístup k hradu zvenčí ze severní i jižní strany vyřešil pozdější přísun finančních prostředků, takže při těchto akcích bylo použitím buldozeru, vytvářením cesty okolo hradeb a rovnáním terénu pro stavbu lešení zničeno vnější opevnění v blízkosti hradeb a s vnějším opevněním také zmizely některé archeologické situace, jelikož „pro nedostatek času nebylo možno přikročit k potřebnému archeologickému průzkumu“. Pečlivým vyplněním všech spar cementovou maltou se z hradeb ztratilo rozdělení zdí na pásy. Kostkova věž byla zabetonována ve stavu, kdy se zdivo okrouhlé části odchyluje od svislice. J. Gwuzd ale tvrdí, že těmito akcemi byla „obnovena původní, pozdně gotická až renesanční tvářnost“.¹⁶⁸

II. etapa (1975–1978) – během níž proběhla sanace široké zdi, přilehlé severní stěny opět jen zevnitř, zdi příkopu před širokou hradbou a severní část hradeb Pernštejského předhradí.¹⁶⁹ J. Gwuzd si myslí, že tato etapa vykazuje: „podstatně vyšší kvalitu prováděných prací přesto, že nebyla důsledně provedena úprava plošiny Široké zdi s kamennou předprsní“,¹⁷⁰ avšak kvalita provedení byla stejná, jako u jiných akcí Geologického průzkumu Rýmařov.

III. etapa – její součástí byly další objekty a opevnění prvního nádvoří, např. věž nad druhou bránou (její průjezd byl vyomítán cementem),¹⁷¹ přilehlé zdi, nárožní věž a jižní hradba, kvůli špatnému přístupu také pouze zevnitř. Ve stavebněhistorickém průzkumu k dané části hradu Z. Gardavský říká, že oprava korun jižní hradby neproběhla nejlépe, protože zde zůstala prázdná místa, kde se může hromadit sníh a voda. Práce údajně nebyla ani provedena v takovém rozměru, v jakém byla zaplácena. Spárování

¹⁶⁷ Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl I. Přední hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Olomouc 1984, 14/4, 14/10.

¹⁶⁸ Gwuzd, J.: Památková obnova, s. 85., Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl II. Střední hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Olomouc 1984, 22/4.

¹⁶⁹ Městský úřad Lipník nad Bečvou, stavební úřad, složka Prováděcí projekt na statické zabezpečení hradu Helfštýn – II. etapa, Situace.

¹⁷⁰ Gwuzd, J.: Památková obnova, s. 83.

¹⁷¹ Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl I. Přední hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 11/3; Městský úřad Lipník nad Bečvou, stavební úřad, složka Prováděcí projekt na statické zabezpečení hradu Helfštýn III. část, Situace.

proběhlo cementovou maltou, která zabraňuje zdivu dýchat – „*opět důsledek lajdácké práce skupiny s. Valy GP Rýmařov.*“¹⁷²

IV. etapa – byly přerušeny práce na vnějších hradbách a kvůli havarijnímu stavu Kravařského předhradí se pozornost přesunula sem. Proběhla sanace barokního přístavku, kovářny, bašty u kovářny, západní husitské věže, zdi mezi nimi a hradby vedoucí k severní husitské věži.¹⁷³ „*Kvalita prací je už plně v souladu s vydanými dispozicemi orgány památkové péče.*“¹⁷⁴ Také tyto opravy se později ukázaly jako problematické.

V. etapa – pokračovalo se v sanaci vnějších hradeb na jižní straně druhého nádvoří od třetího příkopu po širokou hradbu a byl také obnoven můstek, který v minulosti sloužil pro převoz děl přes třetí příkop.¹⁷⁵ Došlo k odklizení zeminy a snížení terénu asi o 180–200 centimetrů ve vnitřních částech podkovovitých bašt, které byly potom uzavřeny kamennými zdmi a zábradlím (obr. 17), a o 150 centimetrů z vnější strany hradeb. Aby nedošlo k hromadění vody v interiéru bašt, byly vyspádovány směrem k nově zabudovaným kamenným chrličům. Kvůli přístupu k vnější části hradeb a možnosti postavit zde lešení byl v okolí hradeb srovnán buldozerem pás bez terénních nerovností a vegetace, což zničilo např. části vnějšího opevnění. Na druhém nádvoří byl upraven terén a tím byla zvýrazněna obranná plošina.¹⁷⁶

Už v této době vyvstala palčivá, do současnosti přetrvávající otázka využití a vzhledu hradního paláce, protože už jeho tehdejší stav vyžadoval pokud možno rychlé rozhodnutí a jednání. Palác v té době patřil k nejzanedbanějším částem hradu a tento stav bohužel trvá dodnes. Směřování pozornosti jinam jej ale ušetřilo od zalití do betonu, jak se stalo např. na Hukvaldech, Sovinci, Choustníku, Cornštejně atd. V 80. letech to s povděkem konstatoval i Z. Gardavský.¹⁷⁷ V souladu s tehdejším směřováním prací se předpokládalo zastřešení paláce: „*pouhé provedení sanace značně rozpadlého povrchu cihelného zdiva není dostatečným a trvalým opatřením pro jeho záchranu,*“¹⁷⁸ a jeho využití pro potřeby muzea, nikoli pro komerční účely (např. jako hotel). V souvislosti se

¹⁷² Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl I. Přední hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 15/10.

¹⁷³ Městský úřad Lipník nad Bečvou, stavební úřad, složka Jednostupňový projekt na statické zabezpečení hradu Helfštýn IV. část, Situace.

¹⁷⁴ Gwuzd, J.: Památková obnova, s. 85.

¹⁷⁵ Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 61.

¹⁷⁶ Městský úřad Lipník nad Bečvou, stavební úřad, složka Jednostupňový projekt na statické zabezpečení hradu Helfštýn – V. část, Technická zpráva.

¹⁷⁷ Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 53.

¹⁷⁸ Gwuzd, J.: Památková obnova, s. 88.

zastřešením paláce potom později Z. Gardavský požadoval i dostavět a zastřešit budovy Trubačské věže a kuchyně, které by nemohly zůstat v blízkosti zastřešeného paláce jako nezastřešené zříceniny, neboť „zřícenina věže působí v jinak komplexně zachovaném rámci hradu nepřírozně a rušivě.“¹⁷⁹

Nezávisle na činnosti Geologického průzkumu Rýmařov byla v roce 1977 v průjezdu druhé brány předělením příčkou z palubek vybudována pokladna (obr. 18, 19), do které se vstupuje brankou pro pěší a je spojena s místností bývalé vrátnice.¹⁸⁰ Stěny průjezdu byly Geologickým průzkumem Rýmařov opatřeny cementovým nástřikem a byl zrušen přístup do věže přes podkroví sousední budovy tím, že bylo venku vybudováno dřevěné schodiště (obr. 20–22).¹⁸¹

V letech 1975–1977, taktéž nezávisle na činnosti Geologického průzkumu Rýmařov, proběhla zároveň tzv. Akce Z, během které byla provedena rekonstrukce restaurace v objektu bývalých koníren na Pernštejském předhradí. Vznikl zde v nově vzniklém sníženém prvním patře salonek, dole zázemí pro restauraci, kuchyň atd. a na východní straně budovy přibyl přístavek se sociálním zázemím pro návštěvníky (obr. 23),¹⁸² který nahradil cihlovou neomítnutou stavbu se suchými záchody, která byla vybudována v roce 1969.¹⁸³ Prostor přízemí jižní okrouhlé hradební věže byl v této době opatřen pultovou střechou z hurdis desek a využit pro bar (obr. 24, 25).¹⁸⁴ Všechny tyto činnosti zvýšily turistickou atraktivitu hradu, ale neproběhly obzvlášť památkově citlivě. Z. Gardavský vzpomíná např. použití buldozeru během této akce, které vedlo ke zničení několika terénních situací.¹⁸⁵

V roce 1977 bylo také zahájeno restaurování reliéfu nad druhou bránou (obr. 26). Podíleli se na něm restaurátor J. Antek, akademický sochař J. Novotný a odborný konzultant J. Pelikán z SÚPPPO v Praze. Reliéf tvořený třemi pískovcovými bloky byl hloubkově zpevněn, byla vytmelená místa, kterým hrozila destrukce, došlo k obnovení

¹⁷⁹ Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl III. Zadní hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Olomouc 1984, 39/15.

¹⁸⁰ Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. Opevnění 2. hradní brány.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn, s. 18.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 18.

¹⁸² Týž: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl I. Přední hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 17/1–6.

¹⁸³ Městský úřad Lipník nad Bečvou, stavební úřad, složka Hrad Helfštýn, II. nádvoří – objekt restaurace, hrad Helfštýn Jednostupňový projekt pohostinského a sociálního zařízení, Průvodní zpráva 1975.

¹⁸⁴ Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 64; Týž: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl I. Přední hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 13/2;

Gwuzd, J.: Památková obnova, s. 86.

¹⁸⁵ Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn v procesu bourání,* s. 197.

původních tvarů modelační retuší a na závěr byl reliéf pohledově sjednocen povrchovou úpravou. Zároveň byl vytvořen sádrový odlitek.¹⁸⁶

Injektáže zdiva, provedené během prvních etap v 50. a 60. letech, neměly dlouhou trvanlivost. Zdivo Trubačské věže se záhy začalo rozpadat, na široké zdi promokala plošina a došlo tak k posunům ve zdivu, během kterých se odlomil velký kus lícního zdiva, a rozrušovalo se také vnitřní lité zdivo v prostoru kasematních střílen. Zdem také promokaly koruny, tvořily se v nich kapsy, které zadržovaly vodu, jež se prosakovala dovnitř do zdí. Z. Gardavský navrhuje řešení v podobě: „*důsledného zastřešení velkých mas zdiva, tedy především věží a bašt, s prvořadým důrazem na přednostní zastřešení paláce.*“¹⁸⁷ U věží a bašt má dojít k obnově korun zdí tak, aby bylo možné v budoucnu tyto budovy zastřešit. Byla „*jednoznačně přijata zásada úplného zastřešení hradního paláce a dalších budov, věží a bašt, jako jediná a dokonale účinná forma ochrany zdiva a malt proti rozpadu.*“¹⁸⁸

4.5.1 Činnost Zdeňka Gardavského po roce 1978

V letech 1968 až 1978 Geologický průzkum Rýmařov prováděl většinou spárování a injektáže. Po roce 1978 přešel na větší akce, na kterých jako generální projektant začalo pracovat SÚRPMO zastoupené architektem Gardavským. V té době nastoupila do funkce správkyně hradu Marcela Kleckerová,¹⁸⁹ která stála za organizací veškerých akcí na hradě. Hrad začala popularizovat a vytvořila z něj akci Hefaiston symbol uměleckého kovářství. Během jejího působení na Helfštýně výrazně vzrostl počet návštěvníků.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Gwuzd, J.: Památková obnova, s. 88.

¹⁸⁷ Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 55.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 62.

¹⁸⁹ Marcela H. Kleckerová se narodila 15. května 1950 v Přerově. Vystudovala dějiny umění na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. V roce 1973 nastoupila do oddělení školství a kmenologie přerovského Muzea Komenského, ze kterého přešla do nově vzniklého metodického pracoviště památkové péče a ochrany přírody. Později se stala správkyní hradu Helfštýn a v této funkci setrvala do roku 2010. (Fiala, O.: *Marcela Hermína Kleckerová*. Setkání s osobností 21. 11. 2000. Muzeum Komenského v Přerově: Přerov 2000, nestr.)

¹⁹⁰ SOkA Přerov, fond Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského Přerov, inv. č. 114, kart. 6, Zprávy o činnosti komise státní památkové péče a zprávy o činnosti okresního konzervátora, Průzkum na hradě Helfenštejně, č. 44/61, Přerov 21. 4. 1961; Tamtéž, inv. č. 114, kart. 6, Zprávy o činnosti komise státní památkové péče a zprávy o činnosti okresního konzervátora, Roční výkaz o kulturních památkách rok 1962, čj. 22/63-M; SOkA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, referát kultury, Okresní vlastivědné muzeum v Přerově, složka 5 – rozbor hospodaření a činnosti r. 1992, Správa hradu Helfštýna; Tamtéž, Muzeum Komenského v Přerově, složka A – rozbor činnosti a hospodaření r. 1993, Oddělení správy hradu Helfštýna; Tamtéž, Muzeum Komenského v Přerově – rozbor činnosti a hospodaření r. 1997, Výkaz činnosti a hospodaření za rok 1997; Tamtéž, Muzeum Komenského v Přerově – rozbor činnosti a hospodaření r. 1998, Výkaz činnosti a hospodaření za rok 1998; Tamtéž, Muzeum Komenského v Přerově – rozbor činnosti a

Rok	Počet osob	Rok	Počet osob	Rok	Počet osob
1952	7 000	1982	42 383	1997	87 331
1960	2 000	1983	45 757	1998	106 698
1962	13 384	1984	47 514	1999	107 639
1975	16 555	1985	44 300	2009	95 000
1976	18 086	1986	53 713	2010	73 000
1977	20 524	1987	61 271	2011	90 300
1978	27 869	1988	76 000	2012	81 100
1979	33 598	1989	86 000	2013	75 700
1980	32 514	1992	69 470		
1981	43 327	1993	102 064		

Hlavním projektantem se stal Zdeněk Gardavský, který zmiňuje tento rok jako mezník, po němž se začaly stavební práce provádět plánovitěji a promyšleněji „z hlediska statických, funkčních a výtvarných potřeb hradu“.¹⁹¹ Do roku 1978 neměly práce na hradě žádnou koncepci, podle Gardavského kritik¹⁹² probíhaly „od zdi ke zdi“ a pozornost Geologického průzkumu Rýmařov se ubírala často směrem k vcelku stabilním, avšak snadno dostupným částem hradu – především k hradbám, a ignorovala hůře přístupné kritické úseky, např. palácové terasy, z nichž severní se po roce 1960 zřítla, severozápadní část parkánové zdi, která taktéž v 60. letech spadla, vyboulená hradba vnitřního hradu atd.

Od roku 1979 byly činnosti organizovány podle nové metodiky *Koncepce postupu historicko-architektonických úprav, stavebně-statického zajištění hradu Helfenštejna a řešení provozů v jeho prostoru*,¹⁹³ na které pracovali zástupci SÚPPOP v Praze, KSSPPOP v Ostravě, Odboru kultury ONV v Přerově, Vlastivědného muzea v Přerově a SÚRPMA.¹⁹⁴ Tato koncepce spočívá jednak v kritickém přístupu k předchozím pracím provedeným Geologickým průzkumem Rýmařov a jednak určuje metodické směřování prací na Helfštýně v budoucnu. Mluví mimo jiné o potřebě zajistit problémové části hradu, např. severní palácovou terasu, zastřešit budovy, které mají ve zdivu velký obsah cihel (palác), ale také ostatní budovy, které jsou v prostoru hradu výrazné a ucelené, dostavět již neexistující objekty jako věžici v západním nároží prvního příkopu, u obvodových zdí

hospodaření r. 1999, Korespondence mezi Okresním úřadem Přerov a Muzeem Komenského v Přerově, 1 4. prosince 1999, 29. prosince 1999; NA Praha, SPS-d Státní památková správa – dodatky, kart. 63, složka Hrad Helfštýn, Spis o převzetí hradního muzea 1952; Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn. SHP objektů hradu B. Strojopis uložený na hradě Helfštýn*. SÚRP MO Brno [s. a.], 43/1; výroční zprávy muzea dostupné na <<http://www.prerovmuzeum.cz/muzeum-komenskeho-v-prerove/o-muzeu/vyrocní-zpravy>>.

¹⁹¹ Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn v procesu bourání*, s. 197.

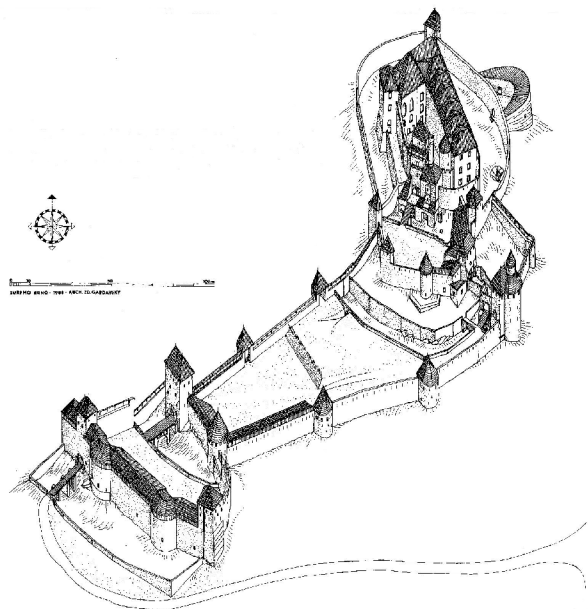
¹⁹² Týž: *Nad problémy úprav*, s. 62.

¹⁹³ Strojopis této koncepce je několikrát uložen na Helfštýně, např. v Gardavský, Z. – Hynek, Z.: *Hrad Helfenštejn. Studie pro obnovu historickoarchitektonické působivosti a funkční využitelnosti hradu Helfštýna na Moravě*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRP MO: Olomouc 1991.

¹⁹⁴ Gardavský, Z. – Hynek, Z.: *Hrad Helfenštejn. Studie pro obnovu historickoarchitektonické působivosti a funkční využitelnosti hradu Helfštýna na Moravě*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, s. 3.

hradu se předpokládá pokračování v již započatém trendu dozdění proláklín, dostavění předprsní a zarovnávání zdí do pro Helfštýn typických rovných linií – zkrátka koncepce se věnuje podrobně každé zdi, budově i prostranství hradu a navrhuje řešení do budoucna. Zavazuje se používat při spárování a dozdivání maltu s vysokým obsahem vápna, používat při doplňování zdiva pouze kámen totožný s již použitým, odstraňovat náletové dřeviny a udržovat travnaté plochy atd. Zároveň také *Koncepce* počítá se zedníkem, který by prováděl drobné preventivní údržbové práce, aby se předešlo degradaci zdiva a následné velké stavební akci. Ucelená koncepce byla vypracována proto, „aby nedošlo k funkční a výtvarné kontraverzi nebo zničení či ohrožení historických hodnot“. V případě Helfštýna je Gardavského cílem „vyloučit výtvarné experimenty a všechny prvky, jež nejsou pro hrad prokazatelné, dále uchovat všechny objevené a dochované prvky; nezastírat ani neničit žádné doklady historického vývoje; harmonizovat všechny jevy; obnovit původní výškovou a vzhledovou tvářnost budov a věží i hradeb; neprokazatelné jevy nerekonstruovat a zcela destruované stavby neobnovovat. (...) Na hradě Helfštýně nelze uplatňovat ani historismus, ani puristicky očišťovat stavby od mladších vývojových stop, ani zde vytvářet pole pro architektonickou fantazii.(...) Těž vylučuji materiály jako beton, ocel, sklo.“¹⁹⁵ Bohužel všechny tyto závazky, až na obnovování výšek staveb, byly porušeny.

Napříště už tedy opravy a dostavby hradu probíhaly podle axonometrie výsledného stavu hradu,¹⁹⁶ ovšem byly závislé na výši poskytnutých prostředků:

¹⁹⁵ Gardavský, Z. – Hynek, Z.: *Hrad Helfenštejn. Studie pro obnovu historickoarchitektonické působivosti a funkční využitelnosti hradu Helfštýna na Moravě*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, s. 5–6.

¹⁹⁶ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn, Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn. Axonometrie 1:500*. SÚRPMO: Brno 1988.

V roce 1987 vznikla spoluprací KSSPPOP v Ostravě, KVM v Přerově, Odboru kultury ONV v Přerově a M. Kleckerové *Památková směrnice pro řešení problematiky hradu Helfenštejna na Moravě*,¹⁹⁷ která posloužila jako podklad pro vznik *Objemové studie úprav hradu a jeho provozů*¹⁹⁸ zpracovávané SÚRPMEM v Olomouci, která měla nahradit předchozí *Koncepci*.

V roce 1991 byla vytvořena *Studie pro obnovu historické působivosti a funkční využitelnosti hradu Helfštýna na Moravě, kat. Lipník n. B.*, která kromě textu uloženého na hradě Helfštýn¹⁹⁹ obsahovala také 40 kartonů s nákresy. Celková váha tohoto dokumentu byla 35 kilogramů. Posuzovatel této *Studie*, M. Plaček, zmiňuje celou řadu nejednotností: např. na jednom místě odmítání moderních materiálů jako skla, betonu, ocele a na jiném místě použití železobetonových stropů. Studii hodnotí tak, že obrovským množstvím svých položek a jejich opakováním s nejrůznějšími odchylkami působí „*matoucím dojmem*“.²⁰⁰ Ve své podstatě studie počítá s celkovým zastřešením hradu a s kulturním, vzdělávacím, ubytovacím nebo společenským využitím všech jeho prostor do posledního centimetru.

Dalším plánem byl *Návrh koncepce výhledového využití a provozu areálu hradu Helfštýna*²⁰¹ z 29. prosince 1994, který měl sloužit jako podklad pro účastníky veřejné soutěže na zpracování architektonického řešení některých objektů na hradě. Tato koncepce hovoří o potřebě rekonstrukce budovy pekárny jako budoucího střediska uměleckého kovářství, severní husitské věže a severní palácové terasy jako vyhlídek, černé kuchyně jako lapidária a paláce jako nových expozičních prostor. Tuto koncepci zkritizovalo 16. března 1995 přerovské pracoviště Památkového ústavu Olomouc, o tři měsíce později byla schválena referátem kultury Okresního úřadu v Přerově a toto závazné stanovisko bylo v roce 2003 napadnuto Ministerstvem kultury.²⁰²

¹⁹⁷ Její strojopis je dostupný na Helfštýně, například v Gardavský, Z. – Hynek, Z.: *Hrad Helfenštejn. Studie pro obnovu historickoarchitektonické působivosti a funkční využitelnosti hradu Helfštýna na Moravě*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, S-1.

¹⁹⁸ Gardavský, Z.: *Nad problémy úprav*, s. 61.

¹⁹⁹ Gardavský, Z. – Hynek, Z.: *Hrad Helfenštejn. Studie pro obnovu historickoarchitektonické působivosti a funkční využitelnosti hradu Helfštýna na Moravě*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Olomouc 1991.

²⁰⁰ Osobní archiv doc. Miroslava Plačka, Posouzení *Studie pro obnovu historické působivosti a funkční využitelnosti hradu Helfštýna na Moravě, kat. Lipník n. B.*, 1991.

²⁰¹ Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn, složka 3150 – Helfštýn, 4. brána, *Návrh koncepce výhledového využití a provozu areálu hradu Helfštýna*.

²⁰² Tamtéž, složka 3150 – Helfštýn, 4. brána, Korespondence mezi Ministerstvem kultury a Krajským úřadem Olomouckého kraje, 12. prosince 2003, Helfštejn, Lipník nad Bečvou, hrad, *Návrh opatření podle ust. § 27 odst. 4 zákona č. 20/1987 Sb; Korespondence mezi Památkovým ústavem v Olomouci, pracovištěm Přerov a referátem kultury Okresního úřadu v Přerově z 16. března 1995*.

Až do roku 1978 se na Helfštýně vůbec nevyužívalo archeologického dohledu při zásazích do terénu a i v následujících letech byla situace poměrně složitá: „V prvním roce vyklizovacích prací měl tuto činnost zajišťovat dr. Bláha z OSSPPOP Olomouc, byl ale zaneprázdněný, takže z jeho účasti sešlo. Sběr a nejnütnější evidenci poté zajišťoval hradní architekt (!).“²⁰³ Od roku 1981 měla řídit archeologické práce Zina Nejezchlebová (Sladkovská), ale spolupráce při odkrývání hradního jádra probíhala převážně na dálku a nepřetrvala delší dobu. Přerovské muzeum v té době archeologa nepřijalo a opavský Archeologický ústav ČSAV nemohl dlouhodobě nikoho zapůjčit „vzhledem k plné vytíženosti a malému personálnímu obsazení opavské expozitury AÚ ČSAV Brno.“²⁰⁴ Došlo tedy k dohodě, že se nebude zasahovat do terénu, ale jen do navršených hromad sutí v paláci i v jiných budovách, „což se dodržuje“.²⁰⁵ Nálezy byly evidovány a shromažďovány v muzeu v Přerově.

V roce 1978 (od 10. července do 4. srpna) proběhla první etapa záchranného archeologického průzkumu hradu (Pernštejské a Palácové nádvoří)²⁰⁶ a zároveň také první²⁰⁷ a druhá²⁰⁸ etapa průzkumu pravěkých nalezišť na louce před hradem. Další průzkumy se pak odehrály v prostoru psince (1981), čtvrté brány a pekárny (1994 a 1995),²⁰⁹ paláce (1996) a černé kuchyně (2008).

Roku 1979 byla dodatečně zvýšena hradba nad střechou restaurace o předprseň se střílnami (obr. 27). Pracovníci Geologického průzkumu Rýmařov zídku vystavěli na sucho, jen ji místy zpevnili torkretem a až dodatečně vyspárovali a proinjektovali. Suché zídky mohou sloužit jako dočasná stavba, při dobrém provedení i velmi dlouhodobého charakteru a s kvalitní estetikou, což není bohužel případ této samoučelné stavby. Z. Gardavský tohle provedení prací také kritizuje, protože je toto zdívko „neuspořádané“ a pohledově odlišné

²⁰³ Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 55.

²⁰⁴ SOkA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, referát kultury, korespondence mezi Československou akademií věd a Ředitelstvím OVM Přerov, 27. listopadu 1981.

²⁰⁵ Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 55.

²⁰⁶ Průzkumy provedlo přerovské muzeum ve spolupráci s Archeologickým ústavem ČSAV v Opavě. (Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu. Sondáž na II. a IV. hradním nádvoří. Vedoucí výzkumu: Rostislav Janošík. 10. července – 4. srpna 1978.)

²⁰⁷ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Zpráva o zjišťovacím průzkumu. Helfštýn. Vedoucí výzkumu: Jiří Pavelčík. 11.–29. července 1978.

²⁰⁸ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Zpráva o zjišťovacím průzkumu. Helfštýn – západní předpolí. Vedoucí výzkumu: Jiří Pavelčík. 10. července – 6. srpna 1978.

²⁰⁹ V 90. letech se na Helfštýně angažoval Ústav archeologické památkové péče v Brně, expozitura Zlín, pod vedením J. Kohoutka. (Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Zpráva o zjišťovacím archeologickém výzkumu. Vedoucí výzkumu: Jiří Kohoutek. Říjen 1994; Zpráva o zjišťovacím archeologickém výzkumu. Vedoucí výzkumu: Jiří Kohoutek. 31. července – 5. srpna 1995.)

od pozdně gotického zdiva ve spodní části hradby. Jinak ale akci chválí, protože rozmístění střílen odpovídá zachovalým úsekům předprsní jinde na druhém nádvoří a také nové oplechování zamezilo zatékání do restaurace, (což mohlo i bez existence předprsně), a protože prý přispěla k „*obohacení a zkvalitnění obrazu hradu*“.

Budovy restaurace se týkala také rekonstrukce v roce 1981, během které se obnovovala věž v rohu, ve kterém se stýkají budova restaurace s budovou s kanceláří. Jelikož se zdivo věže rozpadalo, zatékalo tudy pod střechu nad přízemím budovy, a tím se ničilo vnitřní vybavení věže (byla zde vinárna), bylo proto „*nutno*“ baštu nadstavět a zastřešit (obr. 24, 25, 28). Tato akce prováděná Geologickým průzkumem Rýmařov se stala „*vzorně provedeným historickoarchitektonickým zásahem, jenž doslova odhalil návštěvníkům dříve zcela neznámou věž vilémovského nároží hradu a obohatil hrad v dálkových pohledech.*“²¹⁰ Navýšení bylo další samoučelnou akcí, která připravila věž na její pozdější zastřešení. Z. Gardavský navíc v článku *Nad problémy úprav a obnovy...*²¹¹ přiznává, že věž měla v minulosti dvorní stěnu prkennou, ale nově byla podle jeho návrhu vybudována kamenná.²¹² Věž byla po skončení prací využívána už nikoli jako bar, nýbrž pro potřeby muzea a do budoucna bylo naplánováno v ní postavit točité schodiště a zastřešit ji vysokou dlátkovou střechou. Prozatím byla opatřena jen plochou prkennou deskou pokrytou asfaltovou lepenkou.²¹³ Stavba točitého schodiště uvnitř věže byla realizována v roce 1991 a střecha se stavěla o rok později (obr. 29).²¹⁴ V přilehlé budově, kde byl dříve byt kastelána, bylo potom postupně vybudováno zázemí pro zaměstnance, prodejna a kancelář a v jejím nově vzniklém prvním patře (obr. 30) byla v roce 1989 vybudována výstavní síň. Kastelánský byt s samostatnou přístupovou cestou byl v 90. letech zařízen v navýšené věži nad druhou bránou. Z. Gardavský zmiňuje, že kvůli požárním předpisům se pro přístup do bytu nedalo využívat schodiště v přilehlé budově, takže byla naprojektována jeho výstavba v první baště severní hradby druhého nádvoří. Přístupová cesta do prvního patra branské věže měla potom vést sedlově zastřešenou polootevřenou chodbou umístěnou na koruně hradby a chodba měla ústít na pavlači v

²¹⁰ Gardavský, Z.: Hrad Helfenštejn v procesu, s. 198.

²¹¹ Týž: Nad problémy úprav, s. 56.

²¹² Do protilehlých koncových úseků zdí je vložen železobetonový nosník, který nese zeď uzavírající věž. (Týž: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl I. Přední hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 13/2.)

²¹³ Tamtéž, 13/3.

²¹⁴ SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, referát kultury, Okresní vlastivědné muzeum v Přerově, složka 6 – rozbor hospodaření a činnosti r. 1991, Oddělení správy hradu Helfštýna – hodnocení činnosti za r. 1991; Tamtéž, Okresní vlastivědné muzeum v Přerově, složka 5 – rozbor hospodaření a činnosti r. 1992, Komplexní rozbor činnosti a hospodaření za 3. čtvrtletí 1992.

prvním patře věže. Toto řešení mělo evokovat dojem hradebního ochozu (podle axonometrie na obr. 78).²¹⁵ Nakonec byl ale přístup realizován přes točité schodiště postavené v rohu mezi budovou s kanceláří a branskou věží, kde také bylo umístěno v 19. století (obr. 5, 31, 32).

V roce 1980 se začaly na hradě pořádat akce Hnutí Brontosaurus,²¹⁶ během kterých dobrovolníci prováděli různou drobnou stavební a udržovací a také úklidovou činnost. V době, kdy byl hrad ve správě olomouckého muzea, na něm trvale pracovalo šest zedníků a šest pomocných dělníků. Když přešel pod přerovské muzeum, o tuto pracovní sílu přišel. Na popud návrhu ministerstva školství a kultury („vytvořit stavebněrestaurátorskou četu pro hrad Helfštýn“) byli roku 1967 najati dělníci, kteří zde ale pracovali jen v letech 1968–1969 na jižní věži široké hradby. Poté, co na hradě začal působit Geologický průzkum Rýmařov, tato skupina i s technickým zařízením a nástroji hrad opustila. Vrátila se jednorázově v letech 1986–1988 na úpravy sklepení v paláci a na vybudování kovárny.²¹⁷ V situaci, kdy Geologický průzkum Rýmařov prováděl pouze velké stavební akce, bylo pro muzeum výhodné a prakticky i nevyhnutelné využívat práce dobrovolníků, protože jich bylo hodně a pracovali zadarmo.

V 50. a 60. letech měl hrad jednoho celoročního zaměstnance – nejprve kastelána Antonína Čvelu, kterého od 1. dubna 1955 ve funkci kastelánky a průvodkyně v jedné osobě nahradila jeho manželka Jiřina Čvelová. V 80. letech měl hrad dva zaměstnance – kastelána Karla Bubeníčka a sezónně jako pokladní a průvodkyni jeho manželku Vojtěšku Bubeníčkovou.²¹⁸

V prvním roce akce Brontosaurus se uskutečnila čtrnáctidenní akce, během které proběhlo klestění příkopů (obr. 33) a kopání sond v paláci (obr. 34, 35).²¹⁹ Postupem let se působení Brontosaurů rozšířilo na celoprázdninovou, devítitýdenní akci, doplněnou od

²¹⁵ Gardavský, Z.: Hrad Helfenštejn v procesu, s. 199; Týž: Nad problémy úprav, s. 62. Za vzor tomuto byly dávány ochozy v Českém Krumlově, Českých Budějovicích a v Chebu. (Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Prohlídka hradu v jeho obnově a výhledu, s. 18.)

²¹⁶ Hnutí Brontosaurus vzniklo v roce 1974 se zaměřením na ochranu přírody a památek a na výchovu a vzdělávání dětí a mládeže. Jeho historie je dostupná na webu: <<http://www.brontosaurus.cz/o-nas/historie-brontosaura>>. Spolupráce s dobrovolníky, kteří zajišťují úklid hradu a drobné řemeslnické práce, trvá do současnosti. V dnešní době se ale už nejedná pouze o členy Hnutí Brontosaurus, angažují se zde lidé z nejrůznějších skupin (např. skauti, junáci...): <<http://www.helfstyn.cz/o-hradu-helfstyn/brontici>>.

²¹⁷ Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 54, 61.

²¹⁸ SOKA Přerov, fond Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského Přerov, inv. č. 83, kart. 4, Seznamy zaměstnanců, výkazy o počtu odborníků podle vzdělání, výkazy o pracovní neschopnosti, Seznam pracovníků Vlastivědného ústavu v Přerově; NA Praha, fond SPS-d Státní památková správa – dodatky, kart. 161, sign. 30 Helfštýn hrad, Helfštýn – st. hrad – Správce hradu změna.

²¹⁹ Jako archeologický dozor byl zajištěn dr. Josef Bláha z OSSPPOP Olomouc, kopalo se v prostoru, ve kterém D. Menclová předpokládala existenci bergfritu a Z. Gardavský jednu z vývojových etap kaple. (Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn – palác. Výkopové práce 1980*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Olomouc 1980, nestr.)

března do listopadu víkendovkami. „*Vlivem halasně prováděné novinářské kampaně posledních let, související s velkými mládežnickými akcemi Brontosaurus na Helfštejně, vznikl však v odborné veřejnosti dojem, že na hradě dochází ke grandiózní rekonstrukční činnosti, jež mění podstatu historického hradu a zabudovává do jeho prostoru novodobé konstrukce.*“²²⁰ Už v té době se tedy vyskytly v odborném tisku památkového a archeologického charakteru kritiky prováděných prací. Z. Gardavský se hájil a práce zdůvodňoval mimořádně velkou plochou hradu, při které je potřeba zásahů velká. Jeho tvrzení, že chce pouze „*udržet dnešní stav zdiva*“,²²¹ ale bohužel odporovalo skutečnosti.

Od roku 1982 se stal Helfštýn místem konání Hefaistonu – mezinárodního soutěžního setkání uměleckých kovářů. Za léta konání je hrad s akcí natolik spjatý, že k němu neodmyslitelně patří, stejně jako expozice uměleckého kovářství v interiérech i exteriérech. Hefaiston hrad popularizuje, přináší mu návštěvníky a jejich peníze, ovšem také vždy vyvíjel velké tlaky na zajištění akce, na kterou každoročně dorazí několik stovek uměleckých kovářů a tisíce návštěvníků. Bohužel potřebám kovářů a velkému zájmu turistů musely ustoupit některé situace na hradě.²²² Z. Gardavský o těchto rekonstrukcích většinou mluvil tak, že nebyly provedeny samoučelně, nýbrž že byly funkčně a provozně nezbytné,²²³ což se bohužel velmi podepsalo na autenticitě hradu, protože nebyl hledán kompromis mezi životem objektu, jeho možnostmi a kapacitami, jeho turistickým a jiným využíváním a zachováním jeho památkových hodnot pro budoucnost.

V roce 1982 byla Brontosaurusy dokončena stavba sto metrů dlouhé zídky kolem prvního hradního příkopu, která nahradila zábradlí z kovových traverz a dřevěných trámek (obr. 36, 37). Dřívější existence takovéto zídky byla patrná z jejích základů a z otisků v okolním zdivu. Nebyla však obnovena ve své velikosti, nýbrž ve zmenšené podobě. Důvody pro to byly jednak ekonomické (menší spotřeba kamene a malty) a provozní (přes vysokou a širokou zeď by návštěvník nic neviděl).²²⁴ Roku 1983 se obnovovala zídka u pátého příkopu (obr. 40)²²⁵ a při této příležitosti se zároveň čistil pátý příkop včetně nádrže

²²⁰ Týž: Nad problémy úprav, s. 54, 61–62.

²²¹ Tamtéž, s. 54.

²²² Z rekonstruované budovy pekárny se stalo kovářské školicí centrum, vedle ní byla vybudována zastřešená kovárna, v dostavěné nárožní věži v bývalých hospodářských budovách na Pernštejnském předhradí vzniklo Kovářské středisko atd. Současné vedení hradu uplatňuje opačný trend, takže v loňském roce např. došlo k odstranění výhni, komínů, kovářů a zábradlí z lešenářských trubek z prostoru Kravařského předhradí (obr. 38, 39).

²²³ Např. zde: Tamtéž, s. 62.

²²⁴ Týž: Hrad Helfenštejn v procesu bourání, s. 199; Týž: Nad problémy úprav, s. 56, 64. Jedná se tedy o náznak, který ovšem nemá charakter dočasného řešení.

²²⁵ V pravé části zídky se nacházejí ústupky, které kopírují klesající terén. Z. Gardavský uvádí, že pro toto řešení se rozhodl na základě historického stavu, který byl zjištěn během výkopů. (Gardavský, Z.: *Hrad*

na vodu pod zídou (obr. 41). V tomto roce se také opravoval sokl pod okrouhlou baštou Kravařského předhradí²²⁶ a také koridor mezi třetí a čtvrtou bránou. Zde byla obnovena předprseň se střílnami, ochoz (obr. 42–45 a 4) a také předsunutá plošina před čtvrtou bránou pro dopad padacích mostů (obr. 46, 47). Předprseň se dostavovala podle „původního utváření zřetelného jak v základech, tak v otiscích na přilehlých zdech. Rovněž čtyři střílny byly rekonstruovány podle polozachované střílny a podle druhé zdi se zachovalými vilémovskými střílnami.“²²⁷ Bohužel během těchto prací byly místo výhradně lomového kamene použity pro doplnění zdiva i žulové kostky (obr. 48). V roce 1984 Brontosauři zvyšovali jižní interiérovou zeď budovy zvané pekárna.²²⁸ Každoročně se pak také Brontíci zabývali čištěním prostoru hradu od náletových dřevin.

V roce 1984 došlo k rekonstrukci Kostkovy věže. Z. Gardavský obnovu zdůvodnil rozrušenými zdmi, přestože věž byla v první polovině 70. let spárována Geologickým průzkumem Rýmařov. Bohužel ale byla použita cementová malta a navíc bylo zdivo vyspárováno ve stavu odkloněném od svislice.²²⁹ Druhým a podstatnějším důvodem pro rekonstrukci věže byla potřeba umístit do interiéru budovy centrální vodojem. V prostoru Kostkovy věže proto proběhly jisté přípravné práce: z interiéru věže byla odbourána renesanční vyzdívka s vysokými okénkovými střílnami, „jež nevykazovala žádné výtvarné prvky“ (obr. 49, 50, 51). Z. Gardavský to zdůvodňuje jednak potřebou zvětšení vnitřní kapacity věže, jednak špatným stavem vestavby, která padající kamením ohrožovala návštěvníky a umožňovala zatékání vody do staršího okolního zdiva. Gardavským je tento zásah označován jako „památkářsky zdánlivě záporný“, ale vybourané zdivo nazývá „mrtvým“ a vyzdvihuje, že se jeho odbouráním odhalily střílny v přízemí i prvním patře okrouhlé části věže.²³⁰

Stavba vodojemu v Kostkově věži byla nakonec přehodnocena a vodojem byl v roce 1985 umístěn do podzemí bašty v sousedství restaurace. Nad ním potom vznikla revizní a rozvodná místnost.²³¹ Během předchozích přípravných prací v Kostkově věži byla

Helšštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl III. Zadní hrad. Strojopis uložený na hradě Helšštýn, 34/2–3.)

²²⁶ Gardavský, Z.: *Hrad Helšštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl II. Střední hrad.* Strojopis uložený na hradě Helšštýn, 30/10.

²²⁷ Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn* v procesu, s. 199.

²²⁸ Týž: *Hrad Helšštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl II. Střední hrad.* Strojopis uložený na hradě Helšštýn, 32/10.

²²⁹ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helšštýn, šanon Kostkova věž – Hrad Helfenštejn – Kostkova věž, Alternativy řešení zastřešení.

²³⁰ Gardavský, Z.: *Nad problémy úprav*, s. 57.

²³¹ V roce 1984 byla vyvrtána nová studna do hloubky 152 metrů v blízkosti parkoviště pod hradem. Původně plánované místo pro vrt vně hradu u budovy restaurace bylo nepřístupné pro vrtnou soustavu. Na budování

nejprve do hloubky dvou metrů odstraněna zemina, přičemž bylo prý objeveno základové zdivo barbakánu, kam byla údajně věž v 15. století zabudována. Přitom při pohledu na plánec zařazený v této práci v kapitole *Popis hradu* je zřejmé, že Z. Gardavský barbakán předpokládal vně Kostkovy věže, nikoli v jeho interiéru. Během akce Brontosaurus v letech 1984 a 1985 byla vystavěna severní průjezdová zeď (obr. 52, 54) (kolmá na zeď s bývalým i současným průjezdem třetí brány). Nejedná se o novotvar, zeď v podobných místech dokládá na konci 19. století I. Kahlig,²³² ale bohužel vystavěný v podobě, která nemá oporu v minulosti: „s ohledem na neznalost původní formy ostění (...) byla provedena obnova otvoru brány neutrální formou ve vyzdívce z lomového kamene“.²³³ Při této akci byly využity zbytky dochovaného zdiva (obr. 53). Byl dostavěn záklenek v průjezdu třetí brány, zeď nad obloukem klenby byla zvýšena a byl zde zasazen fragment se zubří hlavou (obr. 55), který byl nalezen v příkopu. Zdivo této budovy bylo vyspárováno.

Z. Gardavský měl potřebu budovu Kostkovy věže ještě zastřešit (obr. 56, 57) podle již dříve schválené *Koncepce postupu historicko-architektonických úprav*. Bylo vypracováno 25 alternativ dostavby,²³⁴ jež spočívaly ve vzájemně provázané jehlanové a kuželové střeše a v dostavění vyhlídkové věžice, tzv. máselnice nad okrouhlou částí. Existenci této věžičky má dokládat odhalení v základech a také je viditelná na vedutě před polovinou 19. století (obr. 60).²³⁵ Na vyhlídku v máselnici by se vystupovalo po točitých schodech vybudovaných v okrouhlé části a mezi jednotlivá patra by byly vloženy železobetonové stropy. Avšak podmínkou zastřešení budovy bylo její zvýšení o jedno patro s cimbuřím,²³⁶ protože dostavění posledního patra věž „stabilizuje v pohledech návštěvníků“.²³⁷ Zastřešení objektu v pouhé části jeho výšky Z. Gardavský považuje za protihistorické a esteticky rušivé. V případě zastřešování druhé brány v roce 1954 údajně došlo k takovému pochybení, proto bylo třeba tento postup revidovat. V letech 1988–1989 došlo ke zvýšení věže o 2,5 metru, tedy o jedno patro, přestože už byla budova zastřešená

vodního řádu vedoucího do hradu podél základů barokní zdi pevnosti od parkoviště směrem nahoru ke Kostkově věži a poté k baště u restaurace, ve které byl nakonec v letech 1981–1986 vodojem vybudován, se podíleli Brontosauři. (Týž: *Hrad Helfenštejn* v procesu, s. 200, 201; Týž: *Nad problémy úprav*, s. 61.)

²³² Kahlig, I.: *Hrad Helfštýn*, s. 19.

²³³ Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl II. Střední hrad*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 22/29.

²³⁴ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn, šanon Kostkova věž – Hrad Helfenštejn – Kostkova věž, Alternativy řešení zastřešení.

²³⁵ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Prohlídka hradu v jeho obnově a výhledu, s. 19; Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl II. Střední hrad*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 22/28.

²³⁶ Chybějící patro se mělo rozpadnout v 19. století.

²³⁷ Týž: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl II. Střední hrad*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 22/25.

(obr. 58, 59).²³⁸ Gardavský chápe snižování staveb a změnu vzezření hradu za ztrátu působivosti a nepřipouští, že hrad tak sice některé hodnoty ztrácí, ale jiné zase získává. V návaznosti na zvýšení věže potom v první polovině 90. let probíhala rekonstrukce kastelánského bytu v horních dvou patrech věže a garsonky v prvním patře. Věž byla rozdělena na patra nově vybudovanými stropy. Oba byty byly propojeny schodištěm a byly vybaveny akumulacími kamny, sociálním zařízením se splachovacími záchody a tekoucí vodou v koupelně a v kuchyni. V roce 1992 probíhala výstavba točitého schodiště v rohu mezi věží a budovou s kanceláří (obr. 31, 32), kudy vznikl staronový přístup na renovovanou pavlač v prvním patře věže.²³⁹ Podobná schodišťová věž totiž v těchto místech vznikla v polovině 19. století pro jednoduchý přístup do věže a odbourána byla na počátku 20. století (obr. 5). Přístup byl pak řešen provizorním dřevěným schodištěm, kudy se stoupalo do podkroví budovy s kanceláří a odtud na pavlač (obr. 20, 21, 22).

Dostavbě posledního patra věže předcházelo zavětrování krovu fošnami. Celý krov vážící cca 25 tun byl posazen na osm hydraulických zvedáků, (tzv. panenky), kolébáním zvednut a podezděn tvárnici. Z vnější strany byla zeď dodatečně obezděna kamenem.²⁴⁰

Brontosauři byli zapojeni také do obnovy vyduté hradby jádra²⁴¹ vlevo od Trubačské věže, která probíhala v letech 1982–1983 a na níž se podílel také Geologický průzkum Brno, konkrétně stavební skupina mistra Talacha. Tato pracovní četa se angažovala už v roce 1982 na obnově příčných zdí v prvním příkopu. Z. Gardavský si opakovaně stěžoval na neochotu Geologického průzkumu Rýmařov realizovat menší opravy, proto se na dlouhou dobu drobnými opravami a údržbářskými činnostmi zabývali Brontosauři a po roce 1982 byl několikrát ke spolupráci přizván právě výše zmiňovaný Geologický průzkum Brno, který zřejmě práce prováděl ochotněji a řemeslně kvalitněji.²⁴² Situace okolo hradby byla nebezpečná pro turisty a vynutila si dokonce omezení provozu v prostoru jádra. Jako řešení bylo nejprve navrhováno použití různých druhů pilířů, jimiž by se zeď podepřela,²⁴³ ale upřednostněno bylo shoení renesanční nástavby z koruny gotické zdi. Ve svém článku *Hrad Helfštýn zříceninou?* z roku 1993 přitom Z. Gardavský tvrdí, že

²³⁸ Jako hlavní důvod bych tady spíš viděla potřebu vybudovat prostory pro správu hradu.

²³⁹ SOkA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, referát kultury, Okresní vlastivědné muzeum v Přerově, složka 6 – rozbor hospodaření a činnosti r. 1991, Oddělení správy hradu Helfštýna – hodnocení činnosti za r. 1991; Tamtéž, Okresní vlastivědné muzeum v Přerově, složka 5 – rozbor hospodaření a činnosti r. 1992, Správa hradu Helfštýna; Tamtéž, Muzeum Komenského v Přerově, složka A – rozbor činnosti a hospodaření r. 1993, Oddělení správy hradu Helfštýna.

²⁴⁰ Nezpracovaná pozůstatost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn, složka Hrad Helfštýn, věž 2. brány, Technická zpráva.

²⁴¹ Výduť byla způsobena rozrušenou horní částí zdi a zatékáním vody.

²⁴² Gardavský, Z.: Hrad Helfenštejn v procesu bourání, s. 200.

²⁴³ Týž: Nad problémy úprav, s. 57, 65.

se na Helfštýně zdivo nebourá: „rozepře o to, zda bude Helfštýn rekonstruován nebo zda zůstane zříceninou, či se v ni oddalováním oprávněných akcí změni, může pokračovat, ale nemůže skončit porážkou citlivého rekonstrukčního přístupu ke hradu. Na hradě se nebourá a neničí nic z toho, co se dochovalo, nýbrž se s největší pietou uchovává, objektivně doplňuje v destruccích a chrání novou krycí konstrukcí historického a výškového utváření, vždy v souladu s novou funkcí a využitím.“²⁴⁴ Při bourání částečně rozpadlé renesanční části hradby byly objeveny zbytky gotické předprsně s cimbuřím, na něž se Z. Gardavský rozhodl vystavět cimbuří nové (obr. 61, 62, 63),²⁴⁵ ačkoli s tím původní koncepcí prací nepočítala (bylo v plánu snést rozpadlé renesanční zdivo a starší pouze zarovnat). Tím, že se zeď snížila a na jejím vrcholu vznikl ochoz s předprsní, bylo možno realizovat další Gardavského plán, a to průchod po ochozu mezi palácem a Trubačskou věží. Ve věži byla proto vybourána zadržívka branky. Z. Gardavský si pochvaluje, že tímto zásahem byla hradba „ucelena ve dvorních i dálkových pohledech“ a hlavně, že byla „zajištěna možnost atraktivního vedení návštěvníků z obnovené vyhlídkové věže hradebním ochozem vysoko nad nádvořím do obnoveného podkroví paláce.“²⁴⁶

V článku *Hrad Helfenštejn v procesu bourání...*²⁴⁷ si tedy odporuje tvrzením, že svými zásahy nemění tvar hradu, nýbrž dochází v prvé řadě k odstranění vegetace a opravě původních zdí. Přiznává ale, že stav, ve kterém se hrad nachází dnes, je vzdálen stavu, v jakém se nacházel v jakékoli ze svých historických vývojových etap. Odmítá puristický přístup a svůj postup nazývá **historicko-dialektickým (správné je to, co je v zájmu využívání dané památky)**. Slibuje, že nehodlá hrad zbavit žádné budovy, žádné formy jeho vývoje. Po hradu žádá zároveň nemožné – chce zachovat všechny jeho stavby tak, aby zůstal uchován důkaz všech historických etap vývoje, zároveň je chce upravit tak, aby byly působivé, také je chce zastřešit, aby nepodlehly destruktivním vlivům životního prostředí, a také požaduje, aby byl hrad využitelný pro současné funkce i pro ty, které přijdou v budoucnosti.

V letech 1981–1986 byl na druhém nádvoří vybudován vodovod, požární rozvody²⁴⁸ a také vodárna na pitnou i užitkovou vodu, která vznikla v baště u sociálního

²⁴⁴ Gardavský, Z.: Hrad Helfštýn zříceninou, s. 15.

²⁴⁵ Z. Gardavský uvádí, že výstavba nového cimbuří proběhla v analogii s hradbou jádra napravo od brány, ke které byla přistavěna budova kuchyně.

²⁴⁶ Týž: Hrad Helfenštejn v procesu bourání, s. 199; Týž: Nad problémy úprav, s. 57.

²⁴⁷ Týž: Hrad Helfenštejn v procesu bourání, s. 180.

²⁴⁸ Projekt připravil L. Švalbach a práce proběhly v rámci akce Brontosaurus. (Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Prohlídka hradu v jeho obnově a výhledu, s. 19.)

zařízení v bývalých konímách.²⁴⁹ Vodojem na 25 m³ pitné vody byl v roce 1985 zabudován do podzemí. S vodojemem souvisí vyhloubení sto padesáti dvou metrové studny (1984) v blízkosti parkoviště a vznik přírodního řadu. Kontroverzní je, že hladinu určil Z. Gardavský teletézicky na 68 metrů pod terénem a v hloubce 70 metrů se voda ustálila.²⁵⁰

V srpnu roku 1990 byly potom provozy rozvodového centra a techniky vodovodu umístěné v interiéru přízemí vodárenské bašty zakryty srubovou stěnou (obr. 64, 65). Zároveň byl zakryt i ohoz, který byl zpřístupněn schodištěm z nádvoří a krátkou zastřešenou chodbou, a budova byla zastřešena vysokou kuželovou šindelovou střechou.²⁵¹

O potřebě opravit palác se mluví od poloviny 19. století, kdy se objevily první zabezpečovací snahy. Kromě toho, že Antoinetta z Althannu jej nechala vyklidit od suti a zakrýt klenby asfaltovou lepenkou, se zde pracovalo v letech 1986–1987, kdy pracovní skupina přerovského muzea upravovala sklepy paláce na muzeum kovářského umění. Kamenické středisko Okresního podniku služeb Přerov zabudovalo kopie²⁵² ostění do dveřních otvorů mezi jednotlivými sklepními místnostmi (obr. 66) a také do vstupů z nádvoří, aby se místnosti daly uzavírat mřížemi. Byla vybudována také schodiště u vstupů,²⁵³ na podlahu byla položena dlažba a na několika místech byly vyspraveny klenby – např. v rohu, ve kterém se stýká severní křídlo pláce s východním, se v roce 1986 klenba zřítla.²⁵⁴ Od 80. let se potom plánovalo také obnovit fasády paláce, což mimo jiné znamenalo osadit ostění také do okenních otvorů – nejprve do zvýšeného přízemí a pak do prvního patra. Stejně jako u sklepních ostění byla zvolena varianta použít pro výrobu nových ostění fragmenty dochované přímo ve zdech a nalezené v suti. Proběhlo také srovnání s ostěními na jiných pernštejnských, vrbnovských a rožmberských objektech.²⁵⁵ Z. Gardavský se rozhodl nerealizovat všechna nová ostění do jediného historického období, ale použít všechny dochované typy ostění. Tento plán byl realizován postupně – v letech 1988–1990 byla osazena ostění zvýšeného přízemí,²⁵⁶ v následujících letech bylo

²⁴⁹ Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 61.

²⁵⁰ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Prohlídka hradu v jeho obnově a výhledu, s. 18.

²⁵¹ Městský úřad Lipník nad Bečvou, stavební úřad, Hrad Helfenštejn – vodární věž. Zaměření – studie – projekt, Helfenštejn – vodární věž – koncepce, s. 4.

²⁵² Jako vzory byly využity zbytky ostění, které byly nalezeny při výkopech ve sklepiích.

²⁵³ Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 60–61.

²⁵⁴ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn, obálka Ostění oken + fasády, Ukázka obnovy spadlé klenby ve styku východního a severního paláce.

²⁵⁵ Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn, složka 099 – Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn: Dvorní fasády paláce*. SÚRPMO: Brno 1990, s. 4.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 4.

potom doplněno první patro, pouze ale u fasád obrácených do nádvoří (obr. 67). U vnějších fasád byla doplněna jen ostění, která zde zůstala zachována ve fragmentech (obr. 68).²⁵⁷ Podle Z. Gardavského nově doplněná ostění vyztužila zdi jak horizontálně, tak i vertikálně. Lituje toho, že nebyla doplněna všechna chybějící ostění, neboť na tyto práce už nebylo uděleno povolení s odůvodněním požadavku na striktní dodržování konzervačního pojetí prací.²⁵⁸ V 80. letech bylo zároveň řešeno zatékání do sklepů klenbami: „*Do doby úplného zastřešení paláce bude nutno zajistit klenby shora proti prosakování srážkových vod. (...) Řešení bude provedeno obdobně akci z roku 1986 tj. odebráním vrcholové části nadloží pod úroveň historické dlažby, vytvořením vyrovnávací betonové desky ve spádu k sběrným otvorům v okenních parapetech, překrytím betonu IPCU a udusáním krycího nadloží,*“ (obr. 69).²⁵⁹

Ve svém článku *Nad problémy úprav...*,²⁶⁰ hovoří Z. Gardavský o obnově podkroví paláce do budoucna hlavně z ekonomických důvodů, aby se zvětšil rozsah využitelných ploch. V 90. letech proběhlo statické zajištění paláce a v roce 1996 byla vypsána veřejná anonymní soutěž na „*architektonické řešení, historickoarchitektonickou úpravu, výhledové využití a provozní vztahy jádra hradu Helfštýna*“. Soutěže se účastnilo osm návrhů.²⁶¹ První místo v této soutěži nebylo uděleno a druhé obsadila se svým návrhem architektka Alena Vráželová (obr. 70–75).

V roce 1991 vzniklo v paláci nové problémové místo neplánovaným odkryvem parkánové chodby vedoucí skrz místnost v přístavku severního křídla, kam Z. Gardavský umísťuje bývalou renesanční kapli. Chodba spojovala severní palácovou terasu s úsekem parkánu na západě. Bylo navrhováno několik různých řešení – od opětovného zasypání chodby po její překlenutí novou valenou klenbou.²⁶² Památkový ústav v Olomouci zvolil

²⁵⁷ Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn, složka 1968, Korespondence mezi SÚRPMO Olomouc (Zdeňkem Gardavským) a KSSPPOP Ostrava (Jiřím Gwuzdem), 21. ledna 1988.

²⁵⁸ Toto pojetí odmítlo také obnovu podkroví, stropů a kleneb, umístění dalších ostění a vůbec využití paláce ve všech jeho bývalých podlažích. (Gardavský, Z.: Hrad Helfštýn zříceninou, s. 14.)

²⁵⁹ Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn, složka 3147 – Metodická koncepce rekonstrukcí. Návrh rekonstrukce a dostavby, Hrad Helfenštejn, Návrh stavebně-rekonstrukčních prací ve východním křídle palácových sklepů. SÚRPMO: Olomouc 1987, s. 6.

²⁶⁰ Gardavský, Z.: *Nad problémy úprav*, s. 64.

²⁶¹ SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, referát kultury, Muzeum Komenského v Přerově – rozbor činnosti a hospodaření r. 1998, Výkaz činnosti a hospodaření za rok 1998; Osobní archiv doc. Miroslava Plačka, Soutěžní podmínky pro veřejnou anonymní soutěž; Zpráva pro porotu zpracovaná poradcem poroty Zd. Gardavským dne 12. 6. 1996.

²⁶² Gardavský, Z.: *Helfštýn – Parkánová chodba*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Brno 1991.

variantu, kdy byla chodba překryta fošnami, aby podlaha v místnosti zůstala celá pochozí (obr. 76).²⁶³

V letech 1988–1989 probíhala již zmiňovaná poměrně náročná akce – navyšování zastřešené věže nad druhou bránou o třetí patro (obr. 58, 59). Z. Gardavský to zdůvodňuje tím, že věž potřebovala získat svou původní podobu v rámci hradu, protože její dřívější zastřešení v částečné výšce měnilo prostorové vztahy objektu. Hlavním důvodem však byla potřeba zajistit větší zázemí pro správu hradu, takže v novém třetím patře vznikly „čtyři ubytovací místnosti ve shodě s prokazatelnou historickou výtvarnou koncepcí.“²⁶⁴ V první polovině 90. let se potom do bytů zaváděla voda a odpady, elektřina, dělaly se obklady, topení atd. Zároveň se vytvářel nový přístup, takže v rohu mezi věží a kancelářskou budovou vzniklo točité schodiště a byla obnovena pavlač, na kterou ústilo (obr. 31, 32).²⁶⁵

Ve stavebněhistorickém průzkumu týkajícím se široké hradby Z. Gardavský uvedl v kapitole o závadách zkoumaného objektu, že „snížení obou věží narušuje původní utváření jejich dominantní pozice na hradbě v pohledu blízkém i v krajinném vnímání,“²⁶⁶ a v kapitole o návrhu způsobu památkové ochrany požaduje: „zajistit hradbu ve hmotě jejím zastřešením a obnovit její urbanistickou a historicko-architektonickou tvářnost obnovou hmot obou věží.“²⁶⁷ Obě střechy věží na široké zdi má tedy Gardavský, stejně jako střechu na druhé bráně, v plánu hydraulicky zvednout a podstavět.²⁶⁸

Během 90. let byl připraven průvodce hradem v esperantu²⁶⁹ a probíhalo velké množství drobnějších udržovacích prací jako např. spárování rozpadajících se částí zdiva, spádování korun hradeb, vytváření odtokových kanálků, kleštění příkopů a nejbližšího okolí hradu, aby zůstal zachován průchod okolo, výměna kovaných mříží nebo madel ke schodištím, vybavení zázemí novým nábytkem, výměna okapů, nátěry, elektroinstalace v expozici atd. Kromě těchto menších údržbových prací se také v první polovině 90. let

²⁶³ Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn, složka 2010 – *Hrad Helfenštejn Studie II. Koncepce těžištních objektů areálu*. SÚRPMO Brno 1991, Korespondence mezi Okresním vlastivědným muzeem J. A. Komenského a Památkovým ústavem v Olomouci z 20. listopadu 1991, Hrad Helfštýn, parkánová chodba – vyjádření k návrhu úpravy.

²⁶⁴ Gardavský, Z.: *Nad problémy úprav*, s. 58.

²⁶⁵ SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, referát kultury, Okresní vlastivědné muzeum v Přerově, složka 6 – rozbor hospodaření a činnosti r. 1991, Oddělení správy hradu Helfštýna – hodnocení činnosti za r. 1991; Tamtéž, Okresní vlastivědné muzeum v Přerově, složka 5 – rozbor hospodaření a činnosti r. 1992, Komplexní rozbor činnosti a hospodaření za 3. čtvrtletí 1992.

²⁶⁶ Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl I. Přední hrad*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 5/32.

²⁶⁷ Tamtéž, 5/33.

²⁶⁸ Gardavský, Z. – Hynek, Z.: *Hrad Helfenštejn. Studie pro obnovu historickoarchitektonické působivosti a funkční využitelnosti hradu Helfštýna na Moravě*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, s. 36/1.

²⁶⁹ SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, referát kultury, Muzeum Komenského v Přerově, složka 10 – rozbor činnosti a hospodaření r. 1996, Výkaz činnosti a hospodaření za 4. čtvrtletí 1996 a celkově za rok 1996.

dozdívala bašta u kovárny (obr. 77) (1991), rozebíraly se narušené části severní palácové terasy a východní palácová terasa byla podbetonována a podezděna (1991–1993). Gardavského vizí bylo vybudovat schodiště spojující terasu s příkopem pod ní, což ovšem nebylo realizováno.²⁷⁰ Zároveň probíhala rozsáhlá akce, během které se rekonstruovaly budovy ve spodní části Pernštejnského předhradí (obr. 78) – budovalo se schodiště a ochoz k baště s vodojemem, která byla směrem do nádvoří uzavřena srubovou stěnou a zastřešena šindelovou střechou (obr. 64, 65). V prvním patře budovy s kanceláří bylo vybudováno tzv. Kovářské centrum. V nárožní věži, která byla zastřešena šindelovou střechou, bylo vystavěno točité schodiště vedoucí na vyhlídku (obr. 29, 59).²⁷¹ V letech 1993–1995 byla rekonstruována střecha restaurace, které bylo zvýšeno její podkroví (obr. 79–83).²⁷² Z. Gardavský se při navyšování odvolává na starší vyobrazení (obr. 84), na kterých dokonce tato hospodářská budova převyšuje hradbu o jedno patro, takže obnova „*vysokého podkroví nad konírny není v rozporu s historickou funkcí a hmotovou podobou objektu v této části areálu*“.²⁷³ V pravé části zvýšeného podkroví vznikly nové vikýře s rumpály a kladkami pro dopravu těžkých, např. kovaných exponátů do depozitáře, který se nachází za nimi.²⁷⁴ Do depozitáře se vstupuje z chodby od výstavního sálu, který vznikl v novém prvním patře budovy, v jejímž přízemí jsou umístěny kancelář a prodejna. Z prodejny se do nového prvního patra stoupá po v té době vybudovaném, dřevem obloženém schodišti.²⁷⁵

Zatím poslední stavební akce týkající se budovy restaurace proběhla v roce 2008 a šlo o zabudování vestavby do prostoru podkroví. Levá část půdy nad restaurací byla upravena na ubytovnu se sociálním zařízením a kuchyňským koutem pro účastníky Hefaistonu, kovářských kurzů atd.²⁷⁶

²⁷⁰ Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. Východní terasa. Dokumentace, rozbor, koncepce, návrhy architektonického řešení v alternativách*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. Olomouc 1992, s. 3, 8.

²⁷¹ SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, referát kultury, Okresní vlastivědné muzeum v Přerově, složka 6 – rozbor hospodaření a činnosti r. 1991, Oddělení správy hradu Helfštýna – hodnocení činnosti za r. 1991; Tamtéž, Okresní vlastivědné muzeum v Přerově, složka 5 – rozbor hospodaření a činnosti r. 1992, Komplexní rozbor činnosti a hospodaření za 3. čtvrtletí 1992.

²⁷² Tamtéž, Muzeum Komenského v Přerově, složka A – rozbor činnosti a hospodaření r. 1993, Oddělení správy hradu Helfštýna; Městský úřad Lipník nad Bečvou, stavební úřad, složka *Hrad Helfštýn, Střecha koníren*. SÚRPMO: Olomouc 1993, s. 35; Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn, složka 3151 – Hrad Helfštýn, Konírny, Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn Rekonstrukce střechy koníren*. Rekonstrukce a rehabilitace památek 1993, s. 44.

²⁷³ Městský úřad Lipník nad Bečvou, stavební úřad, složka *Hrad Helfštýn, Střecha koníren*. SÚRPMO: Olomouc 1993, s. 7.

²⁷⁴ V levé části podkroví potom v roce 2008 vznikla vestavba s ubytovacími kapacitami, které jsou využívány pro kováře např. během kurzů.

²⁷⁵ SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, referát kultury, Muzeum Komenského v Přerově, složka A – rozbor činnosti a hospodaření r. 1993, Oddělení správy hradu Helfštýna; Městský úřad Lipník nad Bečvou, stavební úřad, složka *Hrad Helfštýn, Střecha koníren*. SÚRPMO: Olomouc 1993, s. 35.

²⁷⁶ Městský úřad Lipník nad Bečvou, stavební úřad, složka Hrad Helfštýn, II. nádvoří – objekt restaurace, Souhrnná zpráva.

V půlce 90. let probíhala jednak rekonstrukce návštěvnického sociálního zařízení včetně vydláždění přístupu,²⁷⁷ ale také úpravy v prostoru čtvrté brány, které se v roce 1979 věnoval Geologický průzkum Rýmařov a později v letech 1985–1987 také akce Brontosaurus (obr. 85).²⁷⁸ V té době se zároveň přestavoval sousední prostor bývalé písařny na kovárnu pro využití během Hefaistonu.²⁷⁹ Na severozápadní zdi čtvrté brány, kterou v roce 1979 ošetřil strojním spárováním Geologický průzkum Rýmařov,²⁸⁰ vznikla vlivem zatékání hluboká trhlinka a nároží hrozilo zřícením. Během jeho rozebírání, které předcházelo konzervaci, se 26. října 1994 také tak stalo.²⁸¹ Jediné východisko ze špatné situace, ve které se brána nacházela, viděl Z. Gardavský ve vyspárování rozpadlých úseků, zbavení zdi vegetace, překrytí korun zdí izolací a nadezdívkou, obnovení předprsně a ve zřízení renesanční podsebitní střechy (obr. 86, 87),²⁸² protože „*jedině obnovou původní hmoty a výšky staveb je možno plně uplatnit estetický vjem památkového areálu i jeho dílčích staveb návštěvníkem, pro něhož se především památka rekonstruuje a jenž ji svou zvýšenou návštěvností společensky využívá a ekonomicky opodstatňuje.*“²⁸³ Bohužel zde ekonomickému hledisku ustupují hlediska jiná, např. dokumentární hodnota objektu. Přitom výdělků se dá dosáhnout i jinými cestami než vytvářením estetiky a líbivosti dostavováním objektu. Aby došlo k „*architektonickému dokončení*“ třetího nádvoří, zamýšlel Z. Gardavský zastřešit průjezd čtvrté brány, takže by se po ochoze mohlo volně procházet mezi podkrovím pekárny a kovárny.

Záměr zastřešit čtvrtou bránu byl zamítnut závazným stanoviskem Odboru školství a kultury Městského úřadu Lipníku nad Bečvou z 6. května 2003 (obr. 88, 89).²⁸⁴

²⁷⁷ SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, referát kultury, Muzeum Komenského v Přerově – rozbor činnosti a hospodaření r. 1997, Výkaz činnosti a hospodaření za rok 1997.

²⁷⁸ Včetně sedile byla dostavěna severozápadní zeď průjezdu dochovaná pouze v základech, aby byla uzavřena místnost kovárny, protože se jednalo o „*prostorově rozrušený útvar*“. (Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Prohlídka hradu v jeho obnově a výhledu, s. 20; Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl II. Střední hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 31/8.)

²⁷⁹ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Prohlídka hradu v jeho obnově a výhledu, s. 20.

²⁸⁰ Nevhodná spárovací hmota uzavřela zdivo, nedovolila mu dýchat, popř. odlupovat zvětralé kousky. Zdivo se nejprve vydulo, odchýlilo od svislice, trhalo, a proto hrozilo odpadnutí souvislejších celků.

²⁸¹ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Hrad Helfštýn, čtvrtá brána, destrukce. Analýza a popis destrukce, fol. 1.

²⁸² Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Hrad Helfštýn – čtvrtá brána, fol. 4; Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl II. Střední hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 28/15.

²⁸³ Gardavský, Z.: Hrad Helfštýn zříceninou?, s. 15.

²⁸⁴ Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn, složka 3150 – Helfštýn, 4. brána, Zápis sepsaný dne 10. 6. 2003 na hradě Helfštýně.

Ve stejné době, kdy probíhala akce Brontosaurus ve čtvrté bráně, se stavěla v jejím sousedství funkční kovárna (obr. 90, 91, 92). Z důvodu nedostatku jiných zastřešených prostor byl vybrán právě objekt bývalé písařny²⁸⁵ na Kravařském předhradí vedle čtvrté brány. Figuroval zde ale také ten důvod, že se na Kravařském nádvoří soustředilo více kovářských aktivit a zastřešená kovárna by je doplnila. Vzniklo několik návrhů zastřešení, z nichž byla nakonec realizována varianta dvojí střechy, kdy horní valbová kryje ochoz a je přetažená přes předprseň, a dolní pultová překrývá prostor kovárny (obr. 93, 94).²⁸⁶ Stejně řešení bylo potom vybráno i pro zastřešení z druhé strany brány stojící pekárny (obr. 95–98), protože po rekonstrukci kovárny „je logicky nutné dokončení i křídla severního, symetricky k bráně položeného, tj. býv. hospod. budovy a pekárny.“²⁸⁷

Autenticita Kravařského nádvoří postupem času ustoupila kovářům, funkčním hlediskům a novotvarům. Budova pekárny byla během rekonstrukcí změněna na učebnu a ubytovnu, západní husitská věž ustoupila kovářským pecím, severní husitská věž byla změněna na rozhlednu a kancelářská budova byla přestavěna na kovárnu. Současné vedení hradu se ale snaží tento trend zvrátit a nechalo odstranit barevně natřené zábradlí a kovářské vybavení používané během Hefaistonu (obr. 38, 39).

V druhé polovině 90. let probíhaly zabezpečovací práce na paláci, kde byla zpevněna problémová místa jako náběhy kleneb, záklenky atd. Pozornost se ubírala také směrem k psinci, kam bylo zavedeno po předcházejícím archeologickém výzkumu nové schodiště, a proběhlo zde také kácení stromů, osazení mříže a spárování zdiva.²⁸⁸

V letech 1996 a 1997 se dostavoval objekt pekárny na Kravařském nádvoří a upravoval se na kovářské školicí středisko s přednáškovou a ubytovací místností, výstavní síní atd.²⁸⁹ Rekonstrukce proběhla podle projektu architektek Aleny Vráželové²⁹⁰ a Edity

²⁸⁵ Ve středověku byla budova údajně využívána jako kovárna, na kancelářskou budovu byla přestavěna později. (Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn, složka Hrad Helfenštejn, kovárna, Technická zpráva.)

²⁸⁶ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn, složka Hrad Helfenštejn, kovárna, Technická zpráva.

²⁸⁷ Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn, složka 2010 – *Hrad Helfenštejn Studie II. Koncepce těžištních objektů areálu*. SÚRPMO Brno 1991, Gardavský, Z. – Hynek, Z.: *Hrad Helfenštejn. Celková koncepce areálu v jeho těžištních objektech*. SÚRPMO: Olomouc 1991, s. 8.

²⁸⁸ SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, referát kultury, Muzeum Komenského v Přerově – rozbor činnosti a hospodaření r. 1995, Oddělení správy hradu Helfštýna; Tamtéž, Muzeum Komenského v Přerově – rozbor činnosti a hospodaření r. 1997, Výkaz činnosti a hospodaření za rok 1997; Kohoutek, J.: Výzkum hradu Helfenštejna, s. 245.)

²⁸⁹ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn, složka Hrad Helfenštejn, kovárna, Technická zpráva.

²⁹⁰ Jak již bylo řečeno, v roce 1996 proběhla architektonická soutěž s názvem Architektonicko-památková úprava, výhledové využití a provozní vztahy jádra hradu Helfštýn. První místo v této soutěži nebylo uděleno a druhé obsadila zmiňovaná Alena Vráželová. Její návrh na přestavbu paláce nebyl realizován. Některé z

Vlčkové, manželky tehdejšího kastelána hradu Marka Vlčka (obr. 99, 100, 101). Střecha byla vyřešena stejným způsobem jako na sousední budově kovárny – ochoz i hradba sousedící s psincem jsou překryty sedlovou stříškou a budova pekárny je kryta pultovou střechou, která je směrem do pátého příkopu zvalbená. Směrem do příkopu musela být dostavěna chybějící zeď, aby mohla být budova uzavřena – zeď je postavena z cihel vně obložených kamenem. Uvnitř byla vybudována podsklepená kancelář, sociální zařízení, školící místnost s kachlovými kamny, hala a podkroví (obr. 102–106).²⁹¹

V letech 1997–1999 probíhala konzervace zdí paláce a kuchyně a ve sklepech byla otevřena nová expozice kovářství, pro kterou byly v předchozích letech vyrobeny podstavce (obr. 107).²⁹² Kuchyně byla v roce 2006 zastřešena uvnitř zdí do středu klopenou střechou z měděného plechu (obr. 111).²⁹³ V roce 2008 zde proběhl výzkum, při kterém byla odkryta dvě topeniště a také výlevka a porcovací vana a o čtyři roky později zde byla otevřena nová expozice archeologie (obr. 108–110).

Roku 1999 byl doplněn ochoz hradby na třetím nádvoří (obr. 113, 114), bylo pořízeno a nainstalováno ozvučení hradu²⁹⁴ a probíhala obnova koruny široké hradby,²⁹⁵ která byla naposledy v roce 1954 vyspárována cementovou maltou a v průběhu dalších let se začala rozpadat. Během těchto úprav byla řešena i dvorní strana hradby, kde měl být podle plánu Z. Gardavského vystavěn zděný poprsník široký 70 centimetrů. Památkový ústav v Olomouci ale toto řešení zamítl s tím, že zeď není doložena a upřednostnil dřevěné zábradlí, které bylo později realizováno (obr. 112).²⁹⁶

Za jeden ze svých nejdůležitějších úkolů na Helfštýně považoval Z. Gardavský vybudování rozhledny, kterou plánoval postavit v pokud možno největší nadmořské

plánů jsou dostupné na architektonických webových stránkách:

<<http://www.archvrazelova.cz/souteze.p28.html>>.

²⁹¹ Městský úřad Lipník nad Bečvou, stavební úřad, složka Projekt Rekonstrukce „pekárny“ na hradě Helfštýně, Týn nad Bečvou, Průvodní zpráva; SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, referát kultury, Muzeum Komenského v Přerově – rozbor činnosti a hospodaření r. 1998, Výkaz činnosti a hospodaření za rok 1998.

²⁹² SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, referát kultury, Muzeum Komenského v Přerově – rozbor činnosti a hospodaření r. 1997, Výkaz činnosti a hospodaření za rok 1997.

²⁹³ Flekačová, M.: *Hrad Helfenštejn*. Seminární práce na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci (= FF UPOL). Katedra teorie a dějin výtvarných umění. Olomouc 2006, s. 17.

²⁹⁴ Šlo o nainstalování rozhlasu. Správa hradu tuto akci zdůvodňovala tím, že denní návštěvnost hradu je obrovská a při akcích je těžké řešit např. ztracené děti, špatně zaparkovaná auta a další problémy bez rozhlasu.

²⁹⁵ SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, referát kultury, Muzeum Komenského v Přerově – rozbor činnosti a hospodaření r. 1999, Výkaz činnosti a hospodaření za rok 1999; Tamtéž, Muzeum Komenského v Přerově – rozbor činnosti a hospodaření r. 1999, Korespondence mezi Okresním úřadem Přerov a Muzeem Komenského v Přerově, 14. prosince 1999, 29. prosince 1999.

²⁹⁶ Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. Široká zeď, Dvorní strana*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. Výzkum a rekonstrukce památek: Olomouc 1999.

výšce.²⁹⁷ Vstup do hradu je ve 380 metrech n. m. a nejvýše položeným místem hradu je palácová terasa ve 405,85 metrech n. m., takže nejvhodnější pro tento projekt se jevila Trubačská věž, pro kterou bylo vytvořeno osm alternativ dostaveb, které operovaly s různým umístěním vyhlídkových pavlačí.²⁹⁸ Upřednostněna byla odlehčená varianta: „*Stavba rozhledny bude provedena v lehké ocelové konstrukci s výplňovým zdívkem. Počítá se s funkční obnovou čelní části dolního podsebití v linii velkých trámových děr i horní vyhlídkové plošiny, na níž stála dvoupodlažní užší máselnicová věž.*“²⁹⁹ Nakonec se ale tato věž pro svůj stav ukázala nepoužitelnou. V roce 2001 se zhroutila horní část jejího zdiva, došlo proto ke kontrole statiky a koruny zdí a byl zjištěn havarijní stav zdiva (obr. 15). Z. Gardavský proto doporučil odbourání zdiva od paty cihlové vrstvy a jeho nahrazení.³⁰⁰

Pro rozhlednu byla vybrána severní husitská věž nacházející se v nadmořské výšce něco málo přes 400 metrů, která nebyla zatím v rámci hradu nijak využita. Západní husitská věž (obr. 115) (ještě také v přijatelné nadmořské výšce) takto být použita nemohla, protože se nacházela v přílišné blízkosti kovářských pecí. Ostatní budovy, např. věž nad druhou branou, už nepřicházely v úvahu svou polohou a také tím, že už byly využity k něčemu jinému.

První práce na severní husitské věži provedl Geologický průzkum Brno už v letech 1986–1987 jakožto VII. část statického zabezpečení hradu, protože si to vyžádal špatný stav zdiva, jež bylo zděno na už rozpadající se hliněnou maltu (obr. 116).³⁰¹ Při opravě bylo zdivo rozebráno, přezděno a navýšeno včetně „*vrcholové předprsně s typem husitských štěrbinových střílen podle vzorů v Čáslavi a v Lipníku*“.³⁰² Věž i hradba navazující vpravo byla touto „*náznačnou obnovou torza*“³⁰³ neúměrně zvýšena vůči okolí (obr. 117).³⁰⁴ Pak bylo rozhodnuto, že se z věže stane rozhledna, takže následovala druhá fáze prací, která začala na jaře roku 2002, kdy bylo postupně podle projektu

²⁹⁷ Pro srovnání – hladina Bečvy se nachází ve 225,6 metrech n. m.

²⁹⁸ Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn, složka 3148 – Hrad Helfštýn, dílčí studie, Komplexní zabezpečení hlavní věže hradu Helfštýn. Výtvarná studie. 26. července 1967.

²⁹⁹ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Prohlídka hradu v jeho obnově a výhledu, s. 21. Zároveň s dobudováváním Trubačské věže, kde měla být mimo jiné obnovena i klenba v průjezdu „*ve formě torkretované ocelové výztuže ve formě valené lomené klenby*“ plánoval Z. Gardavský obnovit schodiště ve schodišťové věži u paláce a také vést prohlídkovou trasu po horní části hradby uzavírající Palácové nádvoří. (Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl III. Zadní hrad*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 39/16.)

³⁰⁰ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Hodnocení současného stavu Trubačské věže podle zprávy dr. Gardavského ze dne 8. 6. 2001.

³⁰¹ Malta se vyplavovala ze spár a také prasklo a pokleslo pateční zdivo budovy, což způsobilo další praskliny postupující zdívkem. Tím byli ohroženi návštěvníci procházející po pěšině okolo hradu.

³⁰² Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. L. V.: Hrad Helfštýn – Vyhlídková věž (informační materiál o. p. s. Helfštýn).

³⁰³ Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 61.

³⁰⁴ Přibližná výška se odvodila porovnáním s jinými věžemi tohoto typu. (Tamtéž, s. 59.)

Z. Gardavského, který byl tou dobou již po smrti, vybudováno zastřešené dřevěné schodiště (obr. 118–122). Stavba byla slavnostně otevřena 10. října 2002. Zdivo věže bylo neúměrně zvýšeno, aby vyhlídka předčila vzrostlé stromy.³⁰⁵ Na vyhlídkovou plošinu, která má celkem patnáct oken, vede 76 schodů. Výhled z rozhledny není kruhový, jelikož jej na východě zakrývá hřbet Maleníku. Nabízí se ale odtud pohledy do vnitřku hradu, např. je vidět zblízka Trubačská věž.³⁰⁶ Dostavěním věže hrad získal novou dominantu, která změnila jeho dosavadní siluetu. Věž je velmi výrazná, těší se pozornosti fotografů, objevuje se na propagačních materiálech hradu atd. Problémem je vyhledat pro srovnání fotografie stavu před rokem 1986 – těchto fotografií je poskrovnu, věž nebyla dominantou, proto jí nebyla věnována pozornost (obr. 58, 59, 60, 124). Velmi kontroverzní je u této stavby protichůdné jednání orgánů památkové péče, kdy Státní památkový ústav v Olomouci 11. června 2001 zastřešení věže nedoporučil a o jedenáct dní později vydal referát kultury Okresního úřadu v Přerově závazné stanovisko, kterým výstavbu vyhlídky označil jako přípustnou.³⁰⁷

Z. Gardavský měl velké množství vizí, které se mu za dobu jeho působení na hradě nepodařilo realizovat: dostavět předprseň a střechu na široké zdi, zvýšit obě její věže (severní o první a druhé a jižní věž o druhé patro), dostavět již neexistující kasematní baštu v prvního příkopu a využít ji pro ubytování Brontíků, dostavět a zastřešit Kostkovu věž, čtvrtou bránu, západní husitskou věž, baštu v blízkosti Hladomorny, doplnit chybějící části parkánové hradby, vybudovat zázemí pro amfiteátr v psinci (obr. 125) – pódium, schodiště,

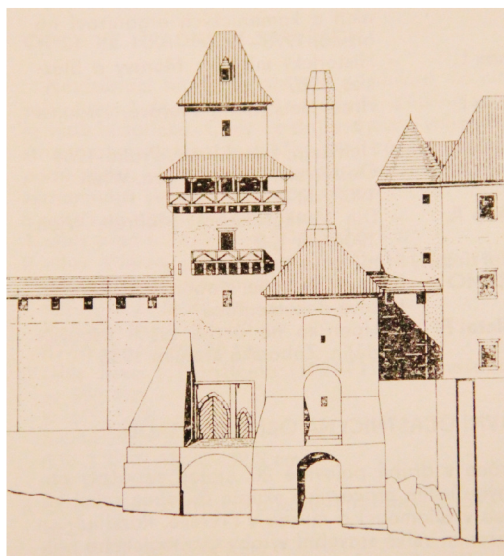
³⁰⁵ V minulosti bylo návrší v blízkém okolí hradu pravidelně káceno z důvodu přehlednějšího okolí. Ve chvíli, kdy byl hrad opuštěn, ztratilo pravidelné odstraňování náletů smysl a kopec i vnitřní prostor hradu v průběhu 19. a 20. století zarostl stromy. Zatímco prostor uvnitř zdí byl stromů víceméně systematicky během oprav zbavován, vně hradeb se náletům nevěnovala pozornost. Od dubna do června roku 2012 proběhlo kácení asi hektaru lesa v několikametrovém pásu kolem severní a severozápadní části hradeb. Jako důvod je udáván jednak návrat k historické situaci a také větší atraktivita a viditelnost hradu, což má přitáhnout více návštěvníků (obr. 123). Další informace o kácení lesních porostů jsou dostupné např. zde:

<http://www.olomouc.idnes.cz/stromy-zakryvajici-helfstyn-zmizi-hrad-bude-opet-dominantou-krajiny-129-olomouc-zpravy.aspx?c=A110917_1653621_olomouc-zpravy_stk>. Byl tak vlastně realizován návrh zmiňovaný např. už v 50. letech (NA Praha, fond SPS-d Státní památková správa – dodatky, kart. 161, sign. 30 Helfštýn hrad, Helfštýn – státní hrad: delimitace hranic.), který byl v 80. letech převzat Z. Gardavským: „Urbanistické doporučení: Odstranit lesní porosty před hradbou na vzdálenost 60–80 m a osadit uvolněné svahy nízko rostoucími jehličnatými křovinami flóry.“ (Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl I. Přední hrad*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 14/11.)

³⁰⁶ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. L. V.: Hrad Helfštýn – Vyhlídková věž (informační materiál o. p. s. Helfštýn); Gardavský, Z.: Nad problémy úprav, s. 57.

³⁰⁷ Chupík, F.: *Helfštýn. Strážce Moravské brány v zajetí kyselých dešťů a práva na nesmrtelnost*. Příspěvek zazněl dne 16. října 2012 na konferenci Helfštýn – historie, rekonstrukce, současnost v prostorách Muzea Komenského v Přerově.

hledišťe s 500 sedadly a únikový východ (nebo výjezd),³⁰⁸ zastřešit tamější baštu a doplnit předprseň na hradbě, dostavět a zpřístupnit severní palácovou terasu (obr. 126), kde se v roce 1960 zřítíl jeden z úseků a po roce 1990 došlo k odbourání další nebezpečné části, na černé kuchyni dozdít druhé patro, zastřešit ji a obnovit vysoký komín v nefunkční podobě, ovšem jen v případě, že by byla zároveň dostavěna i Trubačská věž a hlavně provedena největší a zatím neuskutečněná akce, a to zastřešení paláce.³⁰⁹

Návrh rekonstrukce jádra hradu. (Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn v datech*, s. 24.)

Na některých budovách (např. palác, věž druhé brány) zůstaly zachovány stále více degradující plochy omítek. Do budoucna Z. Gardavský plánoval při dostavování nechat budovy neomítnuté, protože přes nové omítky by nebyly vidět stopy vývoje a také by hrad s nimi působil příliš „nově“ (obr. 127–129).³¹⁰

U hradeb, které se dochovaly bez předprsní, Z. Gardavský navrhoval jejich dostavbu, protože bez nich je hradba: „*tupě se projevující nadměrně vysoká hmota, zcela*

³⁰⁸ Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn, složka 2010 – *Hrad Helfenštejn Studie II. Koncepce těžištních objektů areálu*. SÚRPMO Brno 1991, Gardavský, Z. – Hynek, Z.: *Hrad Helfenštejn. Celková koncepce areálu v jeho těžištních objektech*. SÚRPMO: Olomouc 1991, 4–5.

³⁰⁹ Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl III. Zadní hrad*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 38/9, 40/13; Týž: *Hrad Helfenštejn v datech*, s. 8; Týž – Hynek, Z.: *Hrad Helfenštejn. Studie pro obnovu historickoarchitektonické působivosti a funkční využitelnosti hradu Helfštýna na Moravě*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, s. 37/1; Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn, složka 3148 – *Hrad Helfštýn, dílčí studie*, Studie pro obnovu historicko-architektonické působivosti hradu.

³¹⁰ Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn. SHP objektů hradu B*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 32/1.

*bez otvorů v nečleněných fasádách. Případná obnova předprsně by hmotu dobře architektonizovala.*³¹¹

Samozřejmě největší plánovanou a dosud neuskutečněnou akcí bylo zastřešení paláce. Plány byly různé, od jednoduchého krycího zastřešení, kdy by palác zůstal polootevřeným prostorem, např. jako na hradě Litice. Později od poloviny 80. let podle požadavku muzea, že zastřešený objekt musí být i všestranně využitelný,³¹² se změnila koncepce zastřešení tak, že sklepy a zvýšené přízemí měly být ponechány v takovém stavu, aby znázorňovaly stavební vývoj hradu,³¹³ a první patro a podkroví, kterých by se obnova týkala mnohem více, by byly i novodobě využity.³¹⁴ Plánovalo se proto obnovit všechny okenní a dveřní záklenky, vsazení ostění a okenních ráků a dveřních zárubní, aby šlo všechny tyto otvory uzavírat, obnovit zřícené klenby ve sklepech a v přízemí vybudovat železobetonové žebrové stropy s dřevěným deštěním trámů, dobudovat horní rameno schodiště ve východním a točité schodiště v severním křídle pro přístup do prvního patra a doplnit schody ve schodišťové věži, aby byl odtud přístupný ochoz hradeb, první patro Trubačské věže a podkroví paláce. Sklepy paláce měly být využívány jako lapidárium, přízemí jako archeologická expozice a první patro a podkroví pro expozici muzea.³¹⁵

Byla také vyslovena myšlenka dostavět na paláci druhé patro, protože vybudovat střechu nad stávající výškou zdí by znamenalo „*nasazovat klobouk pod krk a hlavu, jež zmizela*“. Z. Gardavský tedy chce, aby palác získal „*původní podobu v krajině, (...) (aby) se vyrovnala výšková disproporce mezi hradbou a korunou paláce a objekt získá zvýšenou užitnou kapacitu ve prospěch návštěvníků*“. Pro nové patro chce použít střízlivé formy a zopakovat prvky použité na fasádách spodních pater.³¹⁶

Střecha na paláci byla plánována tak, aby se její forma blížila historické renesanční střeše s vysokým ústředním podélným hřebenem a menšími příčnými valbovými střechami, nebo jako systém příčných valbových střech propojených středově nižší

³¹¹ Týž: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl III. Zadní hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 36/10.

³¹² Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn, složka 099 – Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn: Dvorní fasády paláce.* SÚRPMO: Brno 1990, s. 6.

³¹³ Tato koncepce např. odmítá obnovení omítek, jelikož by zakryly členitost, která je patrná na zdech.

³¹⁴ Gardavský, Z.: Nad problémy, s. 54, 63.

³¹⁵ Týž: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl III. Zadní hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 14/34–35.

³¹⁶ Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn, složka 099 – Gardavský, Z.: *Hrad Helfenštejn: Dvorní fasády paláce.* SÚRPMO: Brno 1990, s. 19.

podélnou valbovou střechou. Jako krytina měla být použita břidlice, prejzy, esovky a nebo šindel.³¹⁷

Pokračující rozpad paláce, jehož zdivo je převážně cihelné, je přitom možné sledovat po každé zimě dodnes. Současný stav, který je nevhodný pro samotný palác a nebezpečný pro návštěvníky, si vynutil v minulé sezóně jeho uzavření a potřebuje řešení. Bohužel dosavadní dění na Helfštýně nahrává tomu, že se z obav z možného chybného postupu a případné kritiky situace neřeší. Památková rada NPÚ ÚOP v Olomouci se 30. listopadu 2010 vyslovila pro technicistní řešení střechy,³¹⁸ avšak její realizace je v nedohlednu (obr. 130–148).

Dalším kontroverzním projektem, který nebyl realizován, byla výstavba hotelu a velkokapacitního stravovacího zařízení (obr. 149). V době konání velkých akcí nebyla totiž, co se týče stravování, hradní restaurace dostačující, a také nebylo velké množství návštěvníků kde ubytovat. Pro vybudování nového provozu nebylo možné rekonstruovat některý z hradních objektů „*možná volba by se mohla týkat pouze paláce, ale jeho adaptace by pro daný účel nebyla provozně, ekonomicky ani historicky či ideově přijatelná; novostavba v areálu ohraničeném hradbami je také nereálná*“.³¹⁹ Proto se přistoupilo na variantu vybudovat hotel mimo areál hradu, avšak tak, aby z hradu na hotel a z hotelu na hrad bylo vidět.

Při čtení nejrůznějších textů Z. Gardavského o Helfštýně nabýváme dojmu, že jediným škůdcem pro hrad byl Geologický průzkum Rýmařov, konkrétně stavební skupina mistra Valy, která neodváděla práci dle svých možností a schopností, nýbrž právě naopak ji odbývala. Na začátku 80. let byla tato skupina odvolána a nahradila ji „*výborně pracující skupina mistra Talacha*“³²⁰ z Geologického průzkumu Brno. Použití nepatřičných postupů bylo zřejmě způsobeno nedostatečnou kontrolou odváděných prací, jak konstatuje Z. Gardavský: „*dílčí závady (jsou) způsobené prací v době mimo trvalý architektonický dozor*“.³²¹ Podle Z. Gardavského to jsou veškeré nánosy cementové malty,³²² zbrklé zásahy

³¹⁷ Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl III. Zadní hrad*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 14/35.

³¹⁸ Chupík, F.: *Helfštýn. Strážce Moravské brány v zajetí kyselých dešťů a práva na nesmrtelnost*. Příspěvek zasněhl dne 16. října 2012 na konferenci Helfštýn – historie, rekonstrukce, současnost v prostorách Muzea Komenského v Přerově.

³¹⁹ Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn, složka 2010 – *Hrad Helfenštejn Studie II. Koncepce těžištních objektů areálu*. SÚRPMO Brno 1991, Gardavský, Z. – Hynek, Z.: *Hrad Helfenštejn. Celková koncepce areálu v jeho těžištních objektech*. SÚRPMO: Olomouc 1991, s. 13.

³²⁰ Gardavský, Z. – Hynek, Z.: *Hrad Helfenštejn. Studie pro obnovu historickoarchitektonické působivosti a funkční využitelnosti hradu Helfštýna na Moravě*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, S-10.

³²¹ Tamtéž, s. 22/14.

pod povrch bez účasti archeologa, použití těžké techniky vně hradu i uvnitř, např.: „stav ostění (v páté bráně) je nejhorší ze všech bran na hradě. (...) Na levé straně je (...) odtrženo (ostění) po průjezdu těžkého vozidla GP Rýmařov.“³²³ Také si Geologický průzkum Rýmařov nechal za některé práce údajně zaplatit a pak je neprovedl: „V šedesátých letech 20. století vykazovala (Trubačská) věž opět zvětšený výklon, proto bylo rozhodnuto věž staticky zajistit a dobudovat. (...) Věž byla údajně injektována GP Rýmařov, při náhodných odpadech zdiva však nebyly kupř. injektáže v dolních částech přední a boční zdi nalezeny.“³²⁴ Nejpodstatnějším a nejrozšířenějším pochybením Geologického průzkumu Rýmařov bylo používání cementové místo vápenné malty při spárování. Malta s vysokým obsahem cementu má jinou roztažnost než kámen nebo cihly, zabraňuje odpařování vody, která zůstává ve zdivu, vyplavuje pojivo a namáčí kámen, který se začne loupat a cihly sypat. Cementová spárovací hmota potom odpadne společně s vrstvou kamene nebo cihel. Navíc má cementová malta namodralý studený odstín, který se nehodí k odstínu zdiva. Problém se znásobil, když nebyla uzavřena koruna hradby (zadrnováním, plochými kameny, vyspádováním...) a dešťová voda tudy protékla dovnitř zdi. Z. Gardavský tento postup a použití nevhodných materiálů kritizuje jak na Helfštýně, tak i jinde: torkretové omítky použité na rozsáhlých plochách na Boskovicích, plastbeton na korunách zdí na Landštejně atd.³²⁵ Některé z Gardavského kritik Geologického průzkumu Rýmařov jsou zachyceny v obrazové příloze (obr. 150–154).

Na Helfštýně se tedy setkala několik nešťastných přístupů – absence souvislé preventivní údržby, která při správném provedení pomáhá zachovávat autenticitu objektu a odvrací rozsáhlé destrukce, jež vyžadují velké zásahy. Dále byly používány nevhodné materiály, především malta s vysokým obsahem cementu, která zabraňuje zdem dýchat. Ve zdech se tak hromadí voda, která je pomalu trhá. Dalším neštěstím bylo špatné řemeslné provedení prací během velkých stavebních akcí prováděných Geologickým průzkumem Rýmařov (naprosto nezvládnutá byla např. (obr. 28) v roce 1979 zvýšená předprseň hradby za restaurací) a konečně rekonstrukční postup Zdeňka Gardavského, který v sobě nese prvky purismu, historizujícího architektonismu, a historicko-dialektického pojetí.³²⁶

³²² Mohou ale být i z dob dřívějších oprav.

³²³ Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl III. Zadní hrad*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 39/6.

³²⁴ Tamtéž, 39/13.

³²⁵ Gardavský, Z.: *Nad problémy úprav*, s. 63.

³²⁶ Pro srovnání J. Petřů ve své článku *K některým problémům středověké architektury...* nazývá Gardavského přístup romantickým historismem. (Petřů, J.: *K některým problémům středověké architektury a archeologických výzkumů z hlediska státní památkové péče*. In: *Archaeologia historica* 11/86. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně – AÚ SAV v Nitře: Brno – Nitra 1985, s. 54.)

Narážkám o purismu se sice Z. Gardavský bránil, ale v jeho práci rozhodně lze určité prvky nalézt. Např. ve stavebněhistorickém průzkumu přístavku pískárny (dnešní kovářny) je řečeno: „*Pro komplexnost uchování objektů hradu se předpokládá další ponechání objektu. (...) Pokud by došlo k samovolnému rozpadu nebo zřícení objektu, nedoporučuje se již jeho obnova, nýbrž komplexní odstranění a obnova věžice hranaté, obezděné dnes zdívem přístavku v dolní části. (...) Jedná se o objekt esteticky narušující fortifikační utváření hradby Kravařského předhradí,*“³²⁷ nebo „*zdivo a vnější fasády (věžice) jsou dnes skryty pod úrovní terénu kancelářského přístavku a mohly by být odhaleny jen v případě odbourání kancelářského přístavku.*“³²⁸ Také není možné si nevšimnout odstraňování renesančních částí zdiva např. v Kostkově a na Trubačské věži, kdy renesanční zdivo je označováno jako „*mrtvé*“.

Z. Gardavský stačil za svůj odborný život sepsat neuvěřitelné množství článků, stavebněhistorických průzkumů, dokumentací, koncepcí, studií, metodických postupů apod. Při jejich procházení čtenář nabývá nikoli pocitu, že se jejich autor v průběhu let ve vztahu k Helfštýnu odborně a názorově vyvíjel, nýbrž převládá pocit autorovy názorové nejednotnosti a rozporuplnosti (např. počet hradních kaplí, který v některých člancích dosahuje počtu čtyř).³²⁹ Neměnné během desetiletí je autorovo odvolávání se ke stanovisku ministerstva školství, věd a umění z roku 1952 o zastřešování hradních budov, což ale v 90. letech už zní nepatřičně: „*akce nejsou romantické ani puristické a ani neekonomické a vycházejí ideově ze směrnice ministerstva školství, věd a umění z roku 1952 k zastřešení hradních budov, ke stavebnímu zajištění a výtvarnému zdůraznění historických hodnot hradu.*“³³⁰

Rekonstrukce hradu se nevrací k poslednímu zachovanému stavu, nýbrž podle Gardavského ke stavu před bouráním v roce 1656, který je ovšem natolik vzdálenou minulostí, že je těžké ji věrohodně rekonstruovat. Sám Gardavský přiznává, že bez dochované dokumentace dnes např. nevíme, kolik měla poslední patra střílen a jak byla vysoká, a tyto informace získává analogií s jinými částmi hradu nebo s podobnými objekty.³³¹ Přesto jsou některé z rekonstrukcí těžkou hypotézou. Podobně jako v textech, ani v rekonstrukcích Gardavský není jednotný, protože některé situace vzniklé ještě před

³²⁷ Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl II. Střední hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 29/7.

³²⁸ Tamtéž, 30/9.

³²⁹ Týž: *Rekonstruovaná zřícenina*, s. 243.

³³⁰ Týž: *Hrad Helfenštejn v datech*, s. 9.

³³¹ Týž: *Hrad Helfštýn zříceninou*, s. 15.

bouráním odstraňuje (interiér Kostkovy věže) a obnovuje např. dávno zaniklé cimbuří na hradbě jádra. Na paláci jsou použity kopie ostění z nejrůznějších období. Rekonstrukce tedy hrad nevrací do určité jednotné historické podoby, nýbrž jej navíc doplňuje o čistě funkční stavby (záchodový přístavek u restaurace), o polovičitosti (zvýšené podkroví restaurace), o novotvary (vodárenská věž, kovárna, pekárna, severní husitská věž) a nedodělky (čtvrtá brána, Kostkova věž). V komplexním pohledu pak Helfštýn ještě obsahuje zříceninu paláce a kuchyň zastřešenou moderním způsobem, který nenarušuje siluetu hradu.

Již krátce po revoluci (1991) se začaly objevovat výtky na Gardavského činnost, která měnila tvář a hmotu hradu Helfštýna, ze strany Památkového ústavu v Olomouci. Gardavský na ně odpověděl článkem *Hrad Helfštýn zříceninou?* Podivuje se, že vědecká rada má na probíhající práce na Helfštýně odlišný názor než SÚRPMO nebo Muzeum Komenského v Přerově a ohrazuje se proti kritice Památkového ústavu směřující k přeměňování hradního areálu: „*Kritika směřovala proti snahám rozšiřujícího se optimálního využití hradu jako kulturního a společenského střediska a centra turistického ruchu.*“ Vymezuje se proti tomu, že je Helfštýn nazýván zříceninou kvůli tomu, že zařazením hradu do kategorie zřícenin se zužují možnosti pro jeho úpravy. Naopak vyžaduje plné využití hradu včetně např. velkokapacitního ubytování a hrad tomu také přizpůsobuje. Tristně působí snaha vysvětlit, že v případě Helfštýna je jen otázkou ideologie, zda hrad je nebo není zříceninou. Helfštýn by tak neměl být nazýván jen proto, že přišel o střechy, okna, stropy a části zdí. Označení zřícenina není podle Gardavského atraktivní pro turisty a aby atraktivitu a návštěvnost objektu zvýšil, má potřebu jej rekonstruovat a opatřit střechami: „*Tyto stavební akce jednoznačně zabránily možnému přerodu hradu ve zříceninu a přetvořily jej v jeden z nejatraktivnějších památkových souborů střední a severní Moravy.*“³³² Přitom v jiných svých počinech označení zřícenina pro Helfštýn běžně používá: „*Státní hrad Helfštýn, velmi dobře zachovaná zřícenina, v současné době zastřešovaná...*“³³³ stejně tak v článku z roku 1999, který nese název *Rekonstruovaná zřícenina hradu Helfštýna*,³³⁴ a v jednom z mnoha stavebněhistorických průzkumů zůstává na půl cesty: „*hrad lze charakterizovat jako objekt na rozhraní mezi objektem zachovaným a zříceninou. Pro objekt zachovalý mluví souvislost všech jeho opevnění a zdí, udržení drtivé většiny věží a bašt, udržení velké části hradeb včetně*

³³² Tamtéž, s. 12.

³³³ Týž: *Hrady a zámky severozápadní Moravy*. KNV Severomoravského kraje v Ostravě: Ostrava 1962, nestr.

³³⁴ Týž: *Rekonstruovaná zřícenina*, s. 239–243.

hradebních předprsní, udržení paláce se všemi zdmi až do koruny podstřešního zdiva, zachování drtivé většiny sklepních kleneb, dochování pěti objektů ve hradě v původní nebo nově zastřešené podobě. Pro zříceninu hovoří stav Obří věže, (...) rozpad husitské věže, rozpad koruny Kostkovy věže a rozpad či blížící se rozpad koruny řady zdí.“³³⁵

Z. Gardavský nespatořoval pozitiva, přednosti, přínosy a estetičnost u torzálního objektu, jehož stav považoval za „deformovaný“.³³⁶ Tento nedostatek chtěl řešit zastřešením, které by naprosto zamezilo zatékání vody do objektu. Odmítal jakékoliv jiné možnosti, jako např. zadrnování nebo oplechování korun zdí, protože žádná z těchto eventualit nenabízí dlouholeté východisko srovnatelné se zastřešením budovy. Helfštýn samozřejmě nebyl stavěn jako zřícenina a jeho zdi neopatřené střechami trpí povětrnostními vlivy. Ve většině případů je ale lze zabezpečit tak, aby byla zachována autenticita budovy pro další generace. Je potřeba počítat s jistými zvláštnostmi, kterými zřícenina oplývá, třeba také s tím, že žádná z oprav nevydrží na věčné časy, nýbrž že je to cyklická, nikdy nekončící práce, která přinese ovoce v podobě zachované autenticity, zachovaného kouzla, ducha zříceniny. Gardavský měl na tuto problematiku názor přesně opačný: „*Jistě si uvědomujete, co my, že dnes již nestačí proti kyselému dešti opravit koruny zdí nebo do nich nacpat cementovou kaši, že je musíme proti nepohodě znovu zastřešit, nechceme-li, aby investované prostředky se znovu rozpadly působením povětrnosti.“³³⁷ Konzervační přístup považuje za „jednoduchý, nevyžadující iniciativu, znalosti a praxi (...). Má strnule zachovat dochovanou úroveň zdiva a stav objektů.“³³⁸ Gardavského rekonstrukční přístup si ale vynucoval mnohem větší zásahy do hmoty hradu, než bylo technicky nutné. Bohužel tyto stavební fabulace nevratně pozměnily tvář hradu. Přitom: „*sebemenší troska bývalé stavby je cennějším poučením i zážitkem než rekonstrukce, snažící se obnovit novým dílem starý a nevratně zmizelý jev“.³³⁹**

Jsem přesvědčená, že citlivá konzervace torzální architektury přináší více, než jen „strnulé objekty“, jak je vidí Z. Gardavský. Tento důležitý aspekt, který zříceniny mají a který už bohužel zřejmě na Helfštýně chybí, nezapomíná zdůraznit Max Dvořák: „*Musí se především přihlížet k tomu, aby nebylo zničeno to, v čem spočívá jejich jedinečný půvab, Je to charakter stavebního díla, ponechaného jako oběť působení věků, tvořící malířský jev v*

³³⁵ Týž: *Hrad Helfenštejn. SHP objektů hradu B. Strojopis uložený na hradě Helfštýn*, s. 19.

³³⁶ Týž: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl III. Zadní hrad. Strojopis uložený na hradě Helfštýn*, 44/30.

³³⁷ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Prohlídka hradu v jeho obnově a výhledu, s. 43.

³³⁸ Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn. Elaborát dr. Gardavského do sborníku pam. péče o teorii dr. Richtera o pam. péči.

³³⁹ Sokol, J.: *Zříceniny historických budov*, s. 108.

*krajině. Dostavěná zřícenina už není žádnou zříceninou, ale novou, ponejvíce průměrnou stavbou.*³⁴⁰

5 Závěr

Z. Gardavský systematicky využíval špatného technického stavu pro dostavbu budovy nad rámec nutného řešení. Důvodem dostaveb pro něj zřejmě bylo to, že ho naplňovalo projektovat do rekonstrukce hradu svou představu ideálního stavu a estetických přínosů, a velkou roli hrála také využitelnost budov pro veřejnost. Bohužel bylo využívání památky upřednostněno před její ochranou a uspokojení z rekonstrukce hradu před zachováním jeho vypovídací schopnosti. Na situaci Z. Gardavský nazíral jako architekt, nikoliv z pohledu kunsthistorika, archeologa nebo historika, takže mnohé rekonstrukce byly provedeny samoučelně a bez opory v historickém stavu. Zásahy druhé poloviny 20. století smazaly autenticitu objektu, doklady o jeho postupném vývoji. Sám Z. Gardavský to přiznává na příkladu druhé brány spárované Geologickým průzkumem Rýmařov: *„Věž vznikla v řadě stavebních fází (...) oddělení jednotlivých, pravděpodobně ročních stavebních fází bylo pozorovatelné na fasádě ještě před jejím optickým sjednocením novým cementovým spárováním zdiva.*³⁴¹ Mnohé z budov naprosto změnily svou tvář a tím se proměnil celý hrad. Smazalo se rozdělení zdiva na stavební fáze, do pásů včetně děr po pomocném lešení. Tyto pásy jsou dodnes patrné pouze na minimu míst, jedno z nich je např. uvnitř a vně prostoru zvaného psinec (obr. 155).

Jméno Z. Gardavského působí v odborných kruzích velké emoce. Nelze mu upřít monumentální životní dílo, které jistě nevykonal se zlým úmyslem, nicméně jeho vize památkové péče ustrnula částečně v 19. a hlavně pak v 50. letech 20. století. Odmítal konzervační přístup, protože *„neuchrání natrvalo zdivo před dalším rozpadem,*“ naopak *záchrana hradu před rozpadem je možná jedině novým funkčním zajištěním, zastřešením všech objektů a jejich plným společenským využitím.*³⁴²

Helfštýn je velmi hojně navštěvovaným hradem a svou pozici si udržel i po roce 2000, kdy pomalu skončil boom v návštěvnosti památek. Sociální zařízení, vodovod,

³⁴⁰ Dvořák, M.: *Katechismus památkové péče*. NPÚ: Praha 2004, s. 39.

³⁴¹ Gardavský, Z.: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl I. Přední hrad*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn, 11/12.

³⁴² Týž: *Hrad Helfenštejn v procesu bourání*, s. 194.

občerstvení atd. jsou nutnými standardy, které takto oblíbená a navštěvovaná památka musí poskytovat. Bohužel potřebám kovářů a velkému zájmu turistů musely ustoupit některé situace na hradě více, než bylo nutné.

Helfštýn si prošel mnohými zásahy, které ho nevratně proměnily. Byla pozměněna jeho památková podstata a smazána autenticita, ale nemyslím si, že by bylo pro hrad prospěšné tyto stopy po druhé polovině 20. století odstraňovat, protože se staly součástí života této památky, součástí jejího „*kontinuálního tvořivého procesu, jehož všechny fáze jsou vývojově stejně závažné a nezastupitelné.*“³⁴³

³⁴³ Štulc, J.: K ožívání romantických koncepcí a puristických metod při sanaci a komplexní obnově stavebních památek. *Památky a příroda. Časopis státní památkové péče a ochrany přírody*. 9, 1984, s. 130.

6 Zkratky

AÚ – Archeologický ústav

AVČR – Akademie věd České republiky

CO – Civilní obrana

ČSAV – Československá akademie věd

ČVUT – České vysoké učení technické

FF MU – Filozofická fakulta Masarykovy univerzity

FF UPOL – Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

KNV – Krajský národní výbor

KSSPPOP - Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody

KVM – Krajské vlastivědné muzeum

MZA – Moravský zemský archiv

MZK – Moravská zemská knihovna

n. p. – národní podnik

NA – Národní archiv

NLN – Nakladatelství Lidové noviny

NPÚ – Národní památkový ústav

o. p. s. – obecně prospěšná společnost

OSSPPOP – Okresní středisko státní památkové péče a ochrany přírody

ONV – Okresní národní výbor

OVM – Okresní vlastivědné muzeum

SAV – Slovenská akademie věd

SHP – stavebněhistorický průzkum

SOkA – Státní okresní archiv

SPN – Státní pedagogické nakladatelství

SPS – Státní památková správa

SÚPPOP – Státní ústav památkové péče a ochrany přírody

SÚRPMO – Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů

ÚOP – územní odborné pracoviště

VUT – Vysoké učení technické

ZA – Zemský archiv

ZDO – Moravské zemské desky, Olomoucký kraj

7 Bibliografie

7.1 Literatura

Baďura, Jan: *Lipenský okres*. In: Kratochvíl, Augustin (ed.): *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Jičínský kraj*. Musejní spolek – Moravská akciová knihtiskárna: Brno 1919.

Balcárek, Pavel: *Kardinál František Ditrichštejn. Gubernátor Moravy*. Vedita: České Budějovice 2007.

Balcárek, Pavel: *Ve víru třicetileté války. Politikové, kondotiéři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*. Vedita: České Budějovice: 2011.

Baletka, Tomáš: *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa*. NLN: Praha 2003.

Dvořák, Max: *Katechismus památkové péče*. NPÚ: Praha 2004.

Fiala, Oldřich: *Marcela Hermína Kleckerová*. Setkání s osobností 21. 11. 2000. Muzeum Komenského v Přerově: Přerov 2000.

Flekačová, Martina: *Hrad Helfenštejn*. Seminární práce na FF UPOL. Katedra teorie a dějin výtvarných umění. Olomouc 2006.

Fröhlich, Antonín – Fröhlichová, Marie: *Město Lipník nad Bečvou a hrad Helštýn*. Vlastním nákladem: Dolní Újezd 1931.

Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfenštejn v datech, číslech, faktech a nákresech*. Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského: Přerov 1990.

Gardavský, Zdeněk: *Hrady a zámky severozápadní Moravy*. KNV Severomoravského kraje v Ostravě: Ostrava 1962.

Gardavský, Zdeněk: Rekonstruovaná zřícenina hradu Helfštýna. In: Hlobil, Ivo – Soukup, Michal (edd.): *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. III. Olomoucko*. Moravská galerie v Brně – Muzeum umění Olomouc: Olomouc 1999, s. 239–243.

Gardavský, Zdeněk: *Státní hrad Helfštýn*. Krajské nakladatelství: Olomouc 1958.

Glombová, Hana: *Hradní nomenklatura v Moravskoslezském a Olomouckém kraji*. Bakalářská diplomová práce na FF MU. Ústav českého jazyka: Brno 2009.

Heber, Franz. Alexander.: *Mährens Burgen und ihre Sagen*. C. W. Medau: Prag 1848.

Hosák, Ladislav – Šrámek, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. A–L. Academia: Praha 1970.

Jan, Libor: Počátky Strážnice a panství pánů z Kravař. In: Pajer, Jiří (ed.): *Strážnice. Kapitoly z dějin města*. Strážnice 2002, s. 45–60.

Jan, Libor: Strážnice od počátku husitství do konce 15. století. . In: Pajer, Jiří (ed.): *Strážnice. Kapitoly z dějin města*. Strážnice 2002, s. 61–73.

Jurok, Jiří: *Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce*. Veduta: České Budějovice 2006.

Kahlig, Isidor: *Hrad Helštýn na Moravě*. Tiskem Aloisa Wiesnera: Praha 1897.

Kleckerová, Marcela: *Helfštýn. Vlastivědný ústav v Přerově*: Přerov 1976.

Kokojanová-Hašková, Michaela: *Záhorská kronika. Geneze a rejstříky vlastivědného časopisu*. Muzeum Komenského v Přerově: Přerov 2004.

Kouřil, Pavel – Prix, Dalibor – Wihoda, Martin: *Hrady českého Slezska*. AÚ AVČR: Brno – Opava 2000.

Krčálová, Jarmila: *Renesanční stavby B. Maggiho v Čechách a na Moravě*. Academia: Praha 1986.

Machytka, Lubor: *Helfštýn*. Krajské vlastivědní středisko – Stálá komise cestovního ruchu: Olomouc 1960.

Menclová, Dobroslava – Gardavský, Zdeněk – Panoš, Vladimír: *Helfštejn. Státní hrad a památky v okolí*. Sportovní a turistické nakladatelství: Praha 1961.

Mezník, Jaroslav: *Lucemburská Morava*. NLN: Praha 1999.

Nesvadbíková, Jiřina: *K vývoji památkové péče na území Československa. 3. svazek. Výběr autentických dokumentů 1918–1958*. SPN: Praha 1983.

Nesvadbíková, Jiřina – Wirth, Zdeněk – Vinter, Vlastimil: *K vývoji památkové péče na území Československa. 1. svazek. Přehled právních dokumentů a nástin vývoje 1749–1958*. SPN: Praha 1983.

Novotný, Václav: *Hus v Kostnici*. Alois Wiesner: Praha 1915.

Papajík, David: *Páni ze Sovince. Dějiny rodu moravských sudích*. NLN: Praha 2005.

Piper, Otto: *Österreichische Burgen*. Alfred Holder: Wien 1905.

Plaček, Miroslav: *Hradý a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Libri: Praha 1999.

Plaček, Miroslav: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Libri: Praha 2007.

Prokop, August: *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung. II. Band*. R. Spies & Co.: Wien 1904.

Samek, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska. J/N*. Academia: Praha 1999.

Spurný, František a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Severní Morava*. Svoboda: Praha 1983.

Uhlíková, Kristina: *Národní kulturní komise 1947–1951*. In: Hausenblasová, Jaroslava (ed.): *Fontes Historiae Artium*, sv. XI. Artefactum: Praha 2004.

Urbánek, Rudolf: *Věk poděbradský IV. Čechy za kralování Jiříka z Poděbrad. Léta 1460–1464*. Nakladatelství ČSAV: Praha 1962.

Vajčner, Jiří: *Úvod do památkové péče*. Institut pro místní správu: Praha 2009.

Válka, Josef: *Dějiny Moravy. I. díl, Středověká Morava*. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně: Brno 1991.

Vinter, Vlastimil: *Úvod do dějin a teorie památkové péče I. Nástin vývoje a základní ideové otázky památkové péče*. SPN: Praha 1971.

Vorel, Petr: *Páni z Pernštejna*. Rybka Publishers: Praha 2012.

Wolny, Gregor: *Die Markgrafschaft Mähren. Topographisch, statistisch und historisch geschildert von Gregor Wolny, Benediktiner und professor. I. Band. Preauer Kreis*. Karl Winiker: Brünn 1846.

7.2 Studie ve sbornících a v periodikách

F. N.: Ze slavné doby hradu Helštýna I. Doba pernštejnská 1475–1554. *Záhorská kronika*, č. 3, 1937/1939, XX, s. 87–90.

F. N.: Ze slavné doby hradu Helštýna II. *Záhorská kronika*, č. 1, 1938/1939, XXI, s. 19–21.

F. N.: Helštýn za pánů z Ludanic. Puta 1553–1559, Václav 1559–1571, Kateřina 1571–1593. *Záhorská kronika*, č. 1, 1939/1940, XXII, s. 1–3.

F. N.: Helštýn za Kateřiny z Ludanic a Petra Voka z Rožmberka (1571–1980–1593). *Záhorská kronika*, č. 2, 1939/1940, XXII, s. 45–49.

Fröhlich, Antonín: Inventář hradu Helštýna z r. 1552. *Záhorská kronika*, č. 3, 1938, XX, s. 76–78.

Fröhlich, Antonín: Hrad Helštýn podle Josefa Heřmana Agapita Gallaše. *Záhorská kronika*, č. 9–10, 1947, XXIV, s. 129–137.

Gardavský Zdeněk: Hrad Helfenštejn v procesu bourání, rozpadu a obnovy. In: *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji*. 7. Profil: Ostrava 1987, s. 217–213.

Gardavský, Zdeněk: Hrad Helfštýn zříceninou? In: *Minulost Přerovska. Sborník prací z dějin přerovského regionu*. Muzeum Komenského v Přerově: Přerov 1993, s. 9–24.

Gardavský, Zdeněk: Nad problémy úprav a obnovy hradu Helfenštejna. In: *Středisko. Sborník vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*. 70–71, č. 11, 1987–1988. Vlastivědná společnost muzejní: Olomouc 1991, s. 53–75.

Gardavský, Zdeněk: Omyly a skutečnost hradu Helfštýna. In: *Sborník Vlastivědného muzea v Olomouci*. Oddíl B, Společenské vědy. Vlastivědný ústav v Olomouci: Olomouc 1959, s. 159–205.

Gwuzd, Jiří: Památková obnova hradu Helfštýna. *Památky a příroda. Časopis státní památkové péče a ochrany přírody*. 2, 1979, s. 82–89.

Kohoutek, Jiří: Výzkum hradu Helfenštejna v Moravské bráně. In: *Archaeologia historica* 22/97. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně – AÚ SAV v Nitře: Brno – Nitra 1996, s. 235–247.

mt: Za architektem Zdeňkem Gardavským. *Olomoucké listy*, 2, č. 14, čtvrtek 14. dubna 2002, s. 15.

Petrů, Jaroslav: K některým problémům středověké architektury a archeologických výzkumů z hlediska státní památkové péče. In: *Archaeologia historica*, 11/86. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně – AÚ SAV v Nitře: Brno – Nitra 1985, s. 51–55.

Sokol, Jan: Zříceniny historických budov, jejich ochrana a úprava. *Památková péče*, 22, č. 4, 1962, s. 104–110.

Štulc, Josef: K ožívání romantických koncepcí a puristických metod při sanaci a komplexní obnově stavebních památek. *Památky a příroda. Časopis státní památkové péče a ochrany přírody*. 9, 1984, s. 129–142.

7.3 Publikované prameny

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. Díl 6, swazek 26. Tiskem knihtiskárny Dr. Edvarda Gregra: Praha 1872.

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl XVI. Kalousek, Josef (ed.). Tiskem dra Ed. Grégra: Praha 1897.

Břežan, Václav: *Životy posledních Rožmberků.* Svoboda: Praha 1985.

Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren. Chlumecky, Petr – Chytil, Josef – Demuth, Carl – Wolkskron, Adolf (edd.). Franz Gastl: Brünn 1856.

Hájek z Libočan, Václav: *Kronika česká.* Odeon: Praha 1981.

Moravské zemské desky. 1567–1642. III. Kraj Olomoucký. Matějek, František (ed.). SPN: Praha 1953.

Vavřinec z Březové: *Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic.* Svoboda: Praha 1979.

Ze starých letopisů českých. Svoboda: Praha 1980.

Zbraslavská kronika. Svoboda: Praha 1976.

7.4 Nepublikované prameny

Archiv NPÚ ÚOP Olomouc, plánová dokumentace k hradu Helfštýn,

- složka 1968, Korespondence mezi SÚRPMO Olomouc (Zdeňkem Gardavským) a KSSPPOP Ostrava (Jiřím Gwuzdem), 21. ledna 1988.

- složka 3150 – Helfštýn, 4. brána,

- Axonometrie souboru od severu.

- Severozápadní dvorní výjezdní fasáda, alternativa E.

- Zápis sepsaný dne 10. 6. 2003 na hradě Helfštýně.

- Návrh koncepce výhledového využití a provozu areálu hradu Helfštýna.

- Korespondence mezi Ministerstvem kultury a Krajským úřadem

Olomouckého kraje, 12. prosince 2003, Helfštejn, Lipník nad Bečvou, hrad, Návrh opatření podle ust. § 27 odst. 4 zákona č. 20/1987 Sb.

- Korespondence mezi Památkovým ústavem v Olomouci, pracovištěm

Přerov a referátem kultury Okresního úřadu v Přerově z 16. března 1995.

- složka 3148 – Hrad Helfštýn, dílčí studie,

- Komplexní zabezpečení hlavní věže hradu Helfštýn. Výtvarná studie. 26. července 1967.

- Studie pro obnovu historicko-architektonické působivosti hradu.

- složka 099 – Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfenštejn: Dvorní fasády paláce*.

SÚRPMO: Brno 1990.

- složka 848 – Fasáda pozdněgotické kaple, Zaměření, průzkum a studie řešení. 4. května 1998.

- složka 3146 – Fotografie,

- palác.

- Pohled přes druhé nádvoří. C 11207, 1966, fotograf Šustek.

- složka 2010 – *Hrad Helfenštejn Studie II. Koncepce těžištních objektů areálu*.

SÚRPMO Brno 1991,

- Korespondence mezi Okresním vlastivědným muzeem J. A. Komenského a Památkovým ústavem v Olomouci z 20. listopadu 1991., Hrad Helfštýn, parkánová chodba – vyjádření k návrhu úpravy.

- Gardavský, Zdeněk – Hynek, Zdeněk: *Hrad Helfenštejn. Celková koncepce areálu v jeho těžištních objektech*. SÚRPMO: Olomouc 1991.
- složka 3149 – Helfštýn, Axonometrická studie opevnění 4. nádvoří, 1983.
- složka 3147 – Metodická koncepce rekonstrukcí. Návrh rekonstrukce a dostavby, Hrad Helfenštejn, Návrh stavebně-rekonstrukčních prací ve východním křídle palácových sklepů. SÚRPMO: Olomouc 1987.
- složka 3151 – Hrad Helfštýn, Konírny, Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfštýn Rekonstrukce střechy koníren*. Rekonstrukce a rehabilitace památek 1993.
- složka 6092 – Eliáš, Jan: *Hrad Helfštejn. Stavebně-historický průzkum. Dějiny hradu*. SÚRPMO: Brno 1979.
- složka 367 – Studie, Hrad Helfštýn – variantní návrhy řešení severního palácového křídla, 1998,
 - Varianta oken dr. Gardavského.
 - Dvorní fasáda východního křídla, původní návrh.
 - Dvorní fasáda východ. křídla, návrh Dr. arch. Gardavský.

Městský úřad Lipník nad Bečvou, stavební úřad,

- složka Prováděcí projekt na statické zabezpečení hradu Helfštýn – II. etapa, Situace.
- složka Prováděcí projekt na statické zabezpečení hradu Helfštýn III. část, Situace.
- složka Jednostupňový projekt na statické zabezpečení hradu Helfštýn IV. část, Situace.
- složka Jednostupňový projekt na statické zabezpečení hradu Helfštýn – V. část, Technická zpráva.
- složka Prováděcí projekt na statické zabezpečení hradu Helfštýn III. část, V., Gardavský, Zdeněk: *Jižní věž na Široké zdi hradu Helfštýna na Moravě, Odborná analýza a návrh*, 1967.
- složka Výtvarný návrh na souborné výtvarné a barevné uspořádání expozice um. kovářství na Helfštýně, Technická pomoc, Hrad Helfenštejn, Problematika kovářny ve 4. nádvoří,
 - Alternativa A.
 - Alternativa C.
- složka Projekt Rekonstrukce „pekárny“ na hradě Helfštýně, Týn nad Bečvou, Průvodní zpráva.

- složka Hrad Helfštýn, II. nádvoří – objekt restaurace,
 - Souhrnná zpráva, 2008.
 - hrad Helfštýn Jednostupňový projekt pohostinského a sociálního zařízení, Průvodní zpráva 1975.
- složka *Hrad Helfštýn, Střecha koníren*. SÚRPMO: Olomouc 1993.
- složka Statické zajištění „Trubačské věže“ Týn nad Bečvou, hrad Helfštýn, okres Přerov.
 - Hrad Helfenštejn – vodární věž. Zaměření – studie – projekt,
 - Korespondence mezi Okresním úřadem v Přerově a Okresním vlastivědným muzeem, 11. června 1992 – Rekonstrukce páté hradní brány hrady Helfštýna.
 - Helfenštejn – vodární věž – koncepce.

MZA Brno, fond E6 Benediktini Rajhrad, sign. O. a. 13, Gallaš, Josef Heřman Agapit:
Pamatky o pustých Twrzych bliż Mesta Hranjc.

NA Praha, fond SPS-d Státní památková správa – dodatky,

- kart. 63, složka Hrad Helfštýn,
 - Spis o převzetí hradního muzea 1952.
 - Jednostranné opatření o převodu správy majetku.
- kart. 161, sign. 30 Helfštýn hrad,
 - Helfštýn – státní hrad: delimitace hranic.
 - Helfštýn – st. hrad – Správce hradu změna.
 - Helfštýn, st. hrad – vyhotovení stejnopisu přidělové listiny.
 - Helfštýn, st. hrad; odevzdání do správy ministerstva školství, věd a umění – zápis.
 - Helfštýn (okr. Lipník n./B.) – státní hrad, sadová dohlídka v listopadu 1952.
 - Korespondence mezi ČSAV a SPS z 19. května 1958.

Osobní archiv doc. Miroslava Plačka,

- Soutěžní podmínky pro veřejnou anonymní soutěž.
- Zpráva pro porotu zpracovaná poradcem poroty Zd. Gardavským dne 12. 6. 1996.
- Posouzení Studie pro obnovu historické působivosti a funkční využitelnosti hradu Helfštýna na Moravě, kat. Lipník n. B., 1991.

SOkA Přerov, fond Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského Přerov,

- inv. č. 83, kart. 4, Seznamy zaměstnanců, výkazy o počtu odborníků podle vzdělání, výkazy o pracovní neschopnosti, Seznam pracovníků Vlastivědného ústavu v Přerově.

- inv. č. 113, kart. 6, Zápisy ze schůzí okresní komise státní památkové péče a ochrany přírody,

- Zápis o schůzi okres. komise stát. pam. p. a ochrany přírody v Přerově, 7. prosince 1962.

- Zápis o schůzi okresní komise stát. pam. péče a ochrany přírody v Přerově 13. března 1962.

- inv. č. 114, kart. 6, Zprávy o činnosti komise státní památkové péče a zprávy o činnosti okresního konzervátora,

- Průzkum na hradě Helfenštejně, Přerov 21. 4. 1961, č. 44/61.

- Korespondence mezi Vlastivědným ústavem v Olomouci a J. Konečným, předsedou školské a kulturní komise ONV, 16. ledna 1962.

- Korespondence ONV Přerov a KNV Ostrava, 30. října 1960.

- Roční výkaz o kulturních památkách rok 1962, čj. 22/63-M.

- Vyjádření okres. konzervátora stát. pam. péče, Přerov 22. května 1963.

- Helfštýn hrad – poškození památky, 6. září 1966.

SOkA Přerov, fond Okresní národní výbor Přerov, referát kultury,

- Korespondence mezi Československou akademií věd a Ředitelstvím OVM Přerov, 27. listopadu 1981.

- Okresní vlastivědné muzeum v Přerově, složka 6 – rozbor hospodaření a činnosti r. 1991, Oddělení správy hradu Helfštýna – hodnocení činnosti za r. 1991.

- Okresní vlastivědné muzeum v Přerově, složka 5 – rozbor hospodaření a činnosti r. 1992,

- Komplexní rozbor činnosti a hospodaření za 3. čtvrtletí 1992.

- Správa hradu Helfštýna.

- Muzeum Komenského v Přerově, složka A – rozbor činnosti a hospodaření r. 1993, Oddělení správy hradu Helfštýna.

- Muzeum Komenského v Přerově – rozbor činnosti a hospodaření r. 1995, Oddělení správy hradu Helfštýna.

- Muzeum Komenského v Přerově, složka 10 – rozbor činnosti a hospodaření r. 1996, Výkaz činnosti a hospodaření za 4. čtvrtletí 1996 a celkově za rok 1996.
- Muzeum Komenského v Přerově – rozbor činnosti a hospodaření r. 1997, Výkaz činnosti a hospodaření za rok 1997.
- Muzeum Komenského v Přerově – rozbor činnosti a hospodaření r. 1998, Výkaz činnosti a hospodaření za rok 1998.
- Muzeum Komenského v Přerově – rozbor činnosti a hospodaření r. 1999,
 - Výkaz činnosti a hospodaření za rok 1999.
 - Korespondence mezi Okresním úřadem Přerov a Muzeem Komenského v Přerově, 14. prosince 1999, 29. prosince 1999.

Strojopisy stavebněhistorických průzkumů, jež jsou uloženy na hradě Helfštýn

Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl I. Přední hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Olomouc 1984.

Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl II. Střední hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Olomouc 1984.

Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfštýn. I. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum objektů hradu. Díl III. Zadní hrad.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Olomouc 1984.

Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfenštejn. Stavebněhistorický, stavebnětechnický a architektonický průzkum hradu jako celku.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Olomouc 1984.

Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfenštejn. SHP objektů hradu B.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO Brno [s. a.].

Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfenštejn – palác. Fotodokumentace exteriéru.* Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Olomouc 1980.

Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfenštejn – palác. Výkopové práce 1980*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Olomouc 1980.

Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfštýn. Rekonstrukce čtvrté brány*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. Rekonstrukce a rehabilitace památek: Olomouc 1994.

Gardavský, Zdeněk – Hynek, Zdeněk: *Hrad Helfenštejn. Studie pro obnovu historickoarchitektonické působivosti a funkční využitelnosti hradu Helfštýna na Moravě*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Olomouc 1991.

Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfenštejn – palác. Fotodokumentace interiéru*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Olomouc 1980.

Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfštýn. Opevnění 2. hradní brány*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Brno 1978.

Gardavský, Zdeněk: *Helfštýn – Parkánová chodba*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. SÚRPMO: Brno 1991.

Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfštýn. Severní terasa. Studie konstruktivního a výtvarného řešení obnovy*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. Rekonstrukce a rehabilitace památek: Olomouc 1992.

Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfštýn. Široká zeď, Dvorní strana*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. Výzkum a rekonstrukce památek: Olomouc 1999.

Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfštýn. Východní terasa. Dokumentace, rozbor, koncepce, návrhy architektonického řešení v alternativách*. Strojopis uložený na hradě Helfštýn. Rekonstrukce a rehabilitace památek: Olomouc 1992.

Nezpracovaná pozůstalost Z. Gardavského uložená na hradě Helfštýn,

- Hrad Helfštýn – čtvrtá brána.

- Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu. Sondáž na II. a IV. hradním nádvoří. Vedoucí výzkumu: Rostislav Janošík. 10. července – 4. srpna 1978.
- Zpráva o zjišťovacím průzkumu. Sídliště lidu popelnicových polí. Vedoucí výzkumu: Jiří Pavelčík. 11.–29. července 1978.
- Zpráva o zjišťovacím průzkumu. Helfštýn – západní předpolí. Vedoucí průzkumu: Jiří Pavelčík. 10. července – 6. srpna 1978.
- Zpráva o zjišťovacím archeologickém výzkumu. Vedoucí výzkumu: Jiří Kohoutek. Říjen 1994.
- Zpráva o zjišťovacím archeologickém výzkumu. Vedoucí výzkumu: Jiří Kohoutek. 31. července – 5. srpna 1995.
- L. V.: Hrad Helfštýn – Vyhlídková věž (informační materiál o. p. s. Helfštýn).
- Prohlídka hradu v jeho obnově a výhledu.
- Hodnocení současného stavu Trubačské věže podle zprávy dr. Gardavského ze dne 8. 6. 2001.
- Hrad Helfštýn, čtvrtá brána, destrukce. Analýza a popis destrukce.
- Gardavský, Zdeněk: *Hrad Helfenštejn. Axonometrie 1:500*. SÚRPMO: Brno 1988.
- šanon Kostkova věž – Hrad Helfenštejn – Kostkova věž, Alternativy řešení zastřešení.
- složka Hrad Helfštýn, věž 2. brány, Technická zpráva.
- složka Hrad Helfenštejn, kovárna,
 - Technická zpráva.
 - Pohled z nádvoří.
- složka Stavební úpravy Husitská věž,
 - Pohled z nádvoří.
 - Boční pohled.
- obálka Ostění oken + fasády, Ukázka obnovy spadlé klenby ve styku východního a severního paláce.
- složka Rozbor kamenů Helfštýna podle vzniku a lokalit od dr. Dvořáka, Dvořák, Jaroslav: Helfenštejn – zřícenina gotického hradu.
- Elaborát dr. Gardavského do sborníku pam. péče o teorii dr. Richtera o pam. péči.

7.5 Webové zdroje

Historie Hefaistonu [online]. 2014 [cit. 7. února 2014]. Dostupné z:

<<http://www.helfstyn.cz/hefaiston/historie-hefaistonu>>.

Sivý, Ondřej: *Kronika meziříčského puškaře Ondřeje Sivého, zachycující události ve městě Valašském Meziříčí a jeho okolí v letech 1593–1653* [online]. 2012 [cit. 28. ledna 2014].

Dostupné z: <<http://www.urbanhistoriography.cz/node/339>>.

Jak se rodilo Hnutí Brontosaurus [online]. [S. a.] [cit. 1. února 2014]. Dostupné z:

<<http://www.brontosaurus.cz/o-nas/historie-brontosaura>>.

Janečková, Jitka: *Stromy zakrývající Helfštýn zmizí, hrad bude opět dominantou krajiny*

[online]. 2011 [cit. 20. března 2014]. Dostupné z: <[http://www.olomouc.idnes.cz/stromy-](http://www.olomouc.idnes.cz/stromy-zakrývající-helfstyn-zmizí-hrad-bude-opět-dominantou-krajiny-129-/olomouc-zpravy.aspx?c=A110917_1653621_olomouc-zpravy_stk)

[zakrývající-helfstyn-zmizí-hrad-bude-opět-dominantou-krajiny-129-/olomouc-zpravy.aspx?c=A110917_1653621_olomouc-zpravy_stk](http://www.olomouc.idnes.cz/stromy-zakrývající-helfstyn-zmizí-hrad-bude-opět-dominantou-krajiny-129-/olomouc-zpravy.aspx?c=A110917_1653621_olomouc-zpravy_stk)>.

Kudláč, Antonín: *Historie ministerstva* [online]. [S. a.] [cit. 11. listopadu 2014]. Dostupné

z: <<http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=1839>>.

Lauro, Jan: *Brontíci* [online]. 2014 [cit. 19. března 2014]. Dostupné z:

<<http://www.helfstyn.cz/o-hradu-helfstyn/brontici>>.

Mezinárodní charta o zachování a restaurování památek a sídel, Benátky 1964 [online].

[S. a.] [cit. 3. ledna 2015]. Dostupné z: <<http://www.restauro.cz/archiv/Bencharta.htm>>.

Muzeum Komenského v Přerově, příspěvková organizace. Výroční zpráva za rok 2013

[online]. 2014 [cit. 30. listopadu 2014]. Dostupné z:

<<http://www.prerovmuzeum.cz/img/muzeum/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD%20zpr%C3%A1vy/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD%20zpr%C3%A1va%20Muzea%20Komensk%C3%A9ho%20v%20P%C5%99erov%C4%9B%20za%20rok%202013.pdf>>.

Muzeum Komenského v Přerově, příspěvková organizace. Výroční zpráva za rok 2012

[online]. 2013 [cit. 30. listopadu 2014]. Dostupné z:

<<http://www.prerovmuzeum.cz/img/muzeum/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD%20zpr%C3%A1vy/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD%20zpr%C3%A1va%20Muzea%20Komensk%C3%A9ho%20v%20P%C5%99erov%C4%9B%202012.pdf>>.

Muzeum Komenského v Přerově, příspěvková organizace. Výroční zpráva za rok 2011 [online]. 2012 [cit. 30. listopadu 2014]. Dostupné z:

<<http://www.prerovmuzeum.cz/img/muzeum/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD%20zpr%C3%A1vy/Vyrocn%C3%AD%20zprava%20Muzea%20Komenskeho%20v%20Prerove%202011.pdf>>.

Výkaz činnosti Muzea Komenského v Přerově, příspěvková organizace Olomouckého kraje, za rok 2010. [online]. 2011 [cit. 30. listopadu 2014]. Dostupné z:

<<http://www.prerovmuzeum.cz/img/muzeum/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD%20zpr%C3%A1vy/2010%20Vykaz%20Muzea%20Komensk%C3%A9ho%20v%20P%C5%99erov%C4%9B%20celek.pdf>>.

Muzeum Komenského v Přerově, příspěvková organizace Horní nám. 7, 750 11 Přerov, I. Č. 000 97 969, Výkaz činnosti za rok 2009. [online]. 2010 [cit. 30. listopadu 2014].

Dostupné z:

<<http://www.prerovmuzeum.cz/img/muzeum/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD%20zpr%C3%A1vy/V%C3%BDkaz%20%C4%8Dinnosti%20Muzea%20Komensk%C3%A9ho%20v%20P%C5%99erov%C4%9B%20za%20rok%202009.pdf>>.

Muzeum Komenského v Přerově. Stručná historie muzea [online]. [S. a.] [cit. 14. února 2014]. Dostupné z: <<http://www.olomoucky-kraj.com/object.php?object=63>>.

Nahlížení do katastru nemovitostí [online]. 2014 [cit. leden 2014]. Dostupné z:

<<http://nahlizeniidokn.cuzk.cz/>>.

Národní památkový ústav [online]. [S. a.] [cit. 11. listopadu 2014]. Dostupné z: <

http://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%A1rodn%C3%AD_pam%C3%A1tkov%C3%BD_%C3%BAstav>.

Stručná historie společnosti [online]. 2014 [cit. 7. prosince 2014]. Dostupné z: <http://www.unigeo.cz/txt.php?article=2>>.

Z historie muzea [online]. [S. a.] [cit. 14. února 2014]. Dostupné z: <http://www.vmo.cz/rubriky/o-nas/z-historie-muzea/>>.

Vráželová, Alena: *Architektonicko-památková úprava, výhledové využití a provozní vztahy jádra hradu Helfštýn, r. 1996* [online]. 2009 [cit. 18. prosince 2014]. Dostupné z: http://www.archvrazelova.cz/souteze.p28.html?hcm_gal5p=1#hcm_gal5>.

Záhorská kronika [online]. [S. a.] [cit. 3. ledna 2015]. Dostupné z: <http://www.historie.hranet.cz/zk.htm>>.

7.6 Ústní sdělení

Schenk, Zdeněk – Mikulík, Jan: *Z nových archeologických objevů na hradě Helfštýně*. Příspěvek zazněl dne 16. října 2012 na konferenci Helfštýn – historie, rekonstrukce, současnost v prostorách Muzea Komenského v Přerově.

Chupík, František: *Helfštýn. Strážce Moravské brány v zajetí kyselých dešťů a práva na nesmrtelnost*. Příspěvek zazněl dne 16. října 2012 na konferenci Helfštýn – historie, rekonstrukce, současnost v prostorách Muzea Komenského v Přerově.

Plaček, Miroslav (bytem Bzenec): sděleno 29. prosince 2014.